

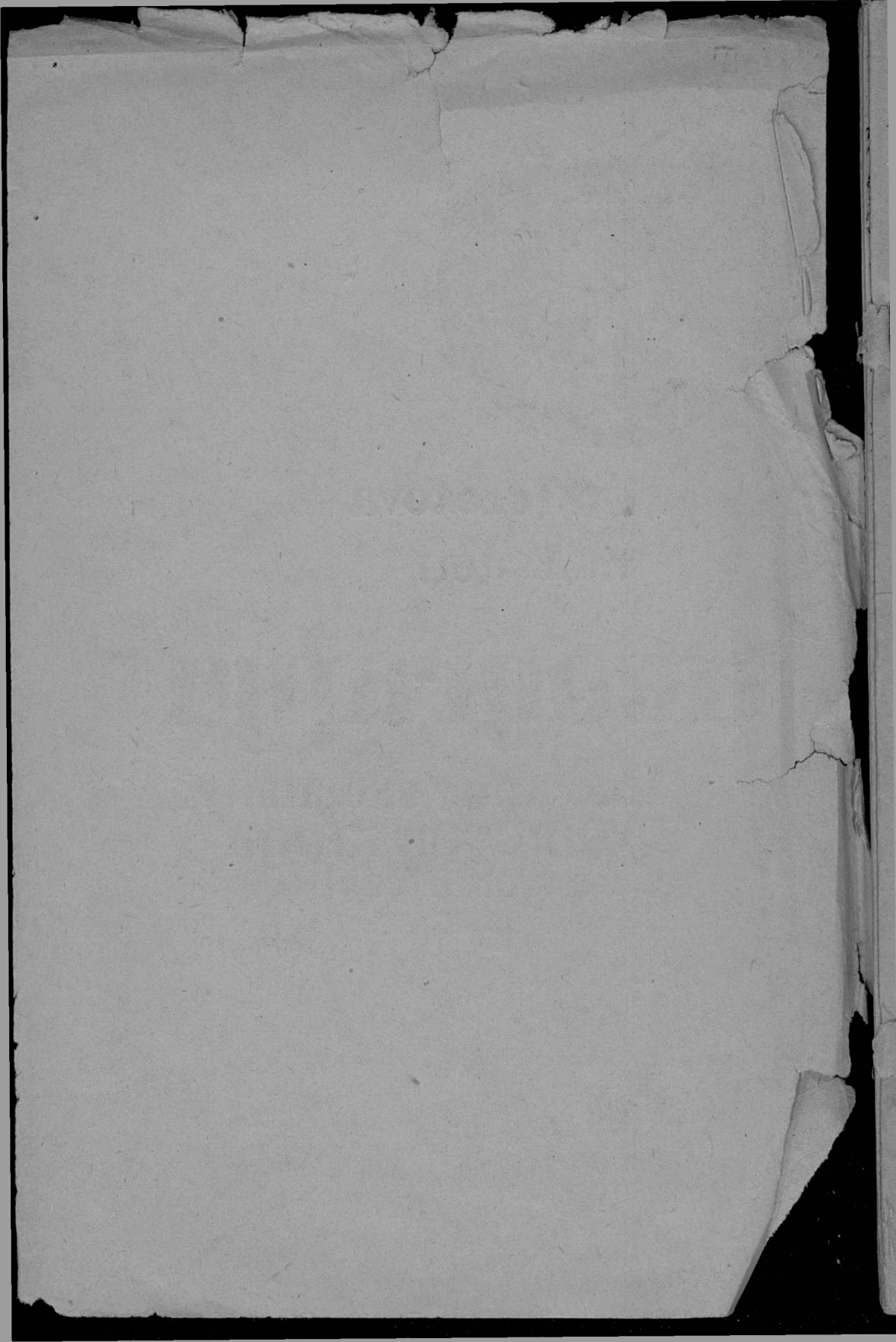
L. G. Terexova
da
V. G. Erdeli

Geografija

naçalnəj skola b
velədçan knıga
medvozza çaşt

Komi Gız

1933
syktyvkar

А 29-III

42-

L. G. TEREXOVA da V. G. ERDELI.

Коми-3

3-1542/1

G E O G R A F I J A

NAČAŁNƏJ ŠKOLAȚN VELƏDAN KNIGA

MEDVO33A GAŠT
KOJMƏD VO VELƏDČBŠJASLB

Външәдәма RSFSR-са НКР
kollegijaen. Komiәdәmsә външәdis
Komi OBLONO-са јuralьš.

Г.П.Б. в Лиги

Ц. 1928 г.

Акт № 214

KOMI GOSIZDAT
ŠBKȚVȚAR—1933

ГЕОГРАФИЯ

Коймәд во вәләдәм вьлә лезан географиялән медьзәд могьс
сетнъ вәләдчъсјаслъ гәгәрвоәм елémentарнәј география јьлш итәд-
мәднъ ставнъувъса да меґса-пін СССР-са картаясән.

Авторыґа кызи, тајә вәләдән нигасә ләшәдиснъ еәе Попов Н. И.
да Старостин И. К.

Издательство.

ИЗДАТЕЛЬСТВО
ОБЛОНО-СЯ

ИЗДАТЕЛЬСТВО
ОБЛОНО-СЯ

Л. Г. Терехова и В. Г. Эрдели. ГЕОГРАФИЯ. Учебник для началь-
ной школы. Часть первая. Третий год обучения. Утверждено коллегией НКП
РСФСР. Перевод утвержден завед. Коми ОБЛОНО. Перевод с русского П. Ше-
бокиной. Редактор Л. Никитина. Техн. редактор М. Шестаков.
Рисунки, перерисовка худ. Безносова.

Изд. № 65 Уполн. Облита № А-588 Заказ № 2226 Тираж 11.000 экз.
Сдано в набор 3/VI-33 г. Подписано к печати 13/VI-33 г.

Стат. формат бумаги 62х94 5/8 л. 38840 тип. эк. в 1 п. л.

Типография Коми Госиздата, Сыктывкар, Коммунистическая, 2.

I. MIJAN GƏGƏRSA MESTA.

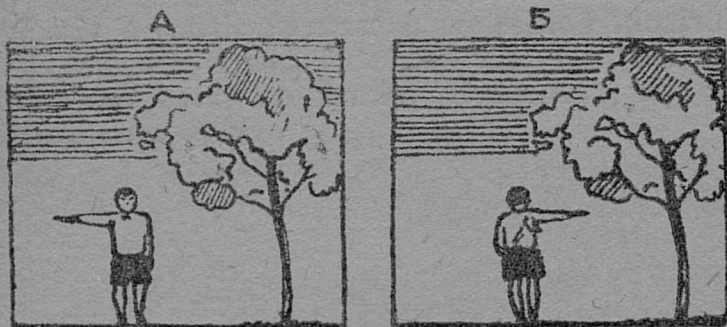
1. Mesta tədmavn̄ kuzəm.

Бьдәнл̄ колə тəдн̄ асьс̄с̄ олан матигəгəрса интасјассə, медьм̄ ен вos. Веşиг̄ арл̄да јəз мукəд дьрјл̄с̄ „кьелалəн̄“ вəрəд да оз адзьн̄ тujсə, а вəрас суəн̄, мьј најəс̄ „novлəд-лис да ьлəдлис вəрсə“. Зььл̄ вьлас вəрсajasьс̄ аьуəс̄, а јəз ez вьрмьн̄ адзьн̄ тujсə сь вəсна, мьј омəла тəдисн̄ асьс̄н̄с̄ интас̄. Колə кузн̄ тəдмavn̄ i тəдтəм мestajas̄. Тəјə торјəн-н̄н̄ јона колə мижанл̄с̄ странан̄мəс̄ дорјəм мogьс̄.

Медьм̄ адзьн̄ тuj лувəј ин̄н̄, колə велəдцьн̄ тəд-мavn̄ н̄рвизəгсə (направлєннəсə), əтi мes-таşан̄ мəд мestəəз ьлнəсə, да вурə кузн̄ гə-гəрвон̄ мesta пєткəдлан планјас̄.

Н̄рвизəгјас̄ „вєşкьдвьлə“ да „сujгавьлə“ вєзşəн̄.

Н̄рвизəгјас̄ „вєşкьдвьлə“ да „сujгавьлə“ вєзşəн̄ сь şerti, kodарə çузəмванəн̄ ми сув-там: ми-кə çузəмəн̄ вєргəдçам əтарладорə—əтi предмєтјас̄ лoасн̄ мижанşан̄ вєşкьдладорьн̄; вєргəдçам-кə мəдарə—сijə-зə предмєтјасьс̄ лoасн̄ сujгаладорьн̄.

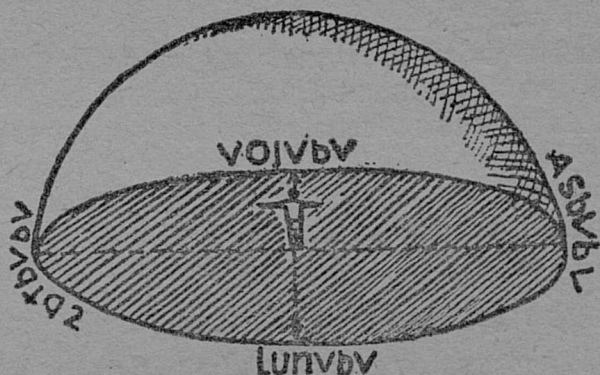
1-d şerpas̄. Н̄рвизəгјас̄ „вєşкьдвьлə“ да „сujгавьлə“ вєзşəн̄.

Упразнєннə. Визəдл̄ј пєрвој şerpas̄ вьлə: а) kod kisə дєтi-наьс̄ н̄узəдəма вoклацьс̄ А şerpas̄ вьл̄н̄ да kodsə—В şerpas̄ вьл̄н̄? в) мьјла А şerpas̄ вьлас̄ пььс̄ дєтiнаşьс̄ сujгаладорас̄, а В şerpas̄ вьл̄н̄ вєşкьдвьлас̄ сьşан̄?

Kolə sizi indəny nyrvizəgsə, medym najə ez vezlaşny mortən ətinogən libə mədnogən suvtigən. Nyrvizəgsə pyrək indəny gorizont vokjas şerti.

Gorizont da gorizont vokjas.

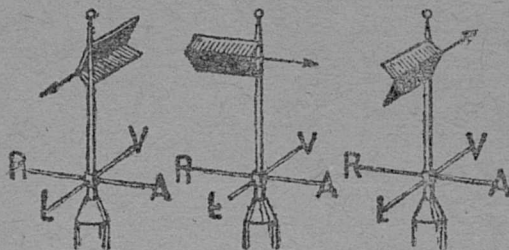
Gorizontən tədmasəm mogəş petam şiktəş (karəş) erd vələ, medym kerkajas da strəjbajəşs ez tupkəny erdsə. Vizədlam gəgər. Mi vozn ызд muerd. Sijə gəgər tьdalə zik jenez veztasəzş, kodi vьtə pyrəkə muas. Stav tajə tьdalan

2-əd şərpas. Gorizont da gorizont vokjas.

muerdşs i suşə gorizontən. A sijə kəea vizəş, kəni vizədnəşə vьtə jenezşs ətlaaşə muşkəđ, suşə gorizont vizən.

Gorizont vokjas. Sutki çəzən sonđi bərşə vizəđig, pozə kazavny, mьj vьđ asv sonđişs kьpəđçə gorizont vizəşşəñ, kьpəđçə pyr vьləzşk i vьləzşk, 12 çaşn voə sərnyjas, a rьtnas pyrə gorizont vizəşə.

3-d şərpas. Kəşəñ pəltə təlsə? Təv pəltə şyladorşəñ kodarə vizəđə strelkaşs.

Gorizontlən şylador vokşs, kod veştəny sulalə lunşərkəđə sonđi, suşə lunvylən, lunvylə panəđən loə vojvby; bergəđçəny-kə çuzəmnad vojvbyvlan, seki

veškьdladorad loə asьvvьv, sujgavьlad—
rьtvьvvьv.

Gorizontlən vokjasьs zeňda pasььssəň tаз: Vojvьv—V.,
Lunvьv—L., Asьvvьv—A., Rьtvьvvьv—R.

Kodi kuzə koršнь-adзьнь gorizontlьs vokjassə, siя
ňekor oz ьlav, oz vos.

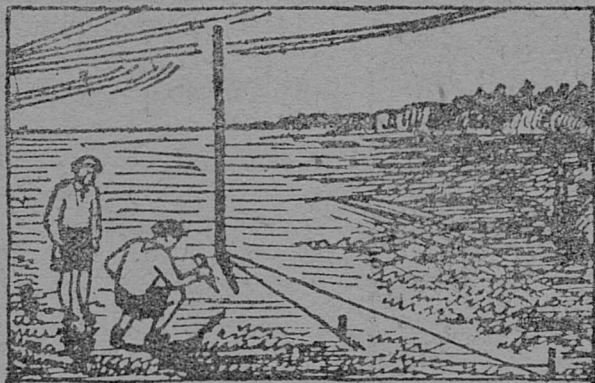
Uprazňennə. 1. 2-d šerpas šerti adзьнь: 1) səras sulalьs mor-
tə; 2) kueəm gorizont voklaň čuzəmbəňəň sulalə mortьs; 3) gori-
zontlən kodar vokьs loə veškьdvьlas, sujgavьlas.

2. Tədmašəň 3-d šerpas šerti, kьsaň pəltə təls.

Кьзи adзьнь gorizontlьs vokсə.

Vazəňsaň-ňin jəz kuzlisнь koršнь-adзьнь gorizontlьs
vokjassə sonđi da kozuvjas šerti. Vəgьnzьk kitajecьjas ta mo-
gьs vəcisнь privor, sušə siя kompasəň.

Кьзи tədmavнь gorizontlьs vokjassə sonđi šerti. Ta-
mogьs sonđia lunə kolə vizədnь muə veškьda saekəň ma-
jəg vizəť vəřsa (4-d šerpas). Asьvňnas majəgšəňs vizəťs

4-d šerpas. Gorizontlьs vokjassə sonđi šerti koršəň-adžəň.
kuz, sešsa siя kutə zeňňammьň. Lunsəgьň vizəťs
pьr medzeňđ da vek əti veřsaslaň vodə—voj-
vьvlaň.

Tuvjaləň bed siя mestaas, kəňi lunsəňnas pomašə ma-
jəgšəň vizəťs; majəg da bed šertiьs pьr požə tədnь, kəňi
vojvьls. Bergəđsьň-kə vojvьvlaň čuzəmbəňəň
da paškədnь kijastə vokjaslaň, seki veškьdla-
dorad loə asьvvьv (A.), sujgavьlad—rьtvьvvьv
(R.), a vojvьvль paňđəň lunvьv (L.).

Къзи коршнь-адзынь горизонтлыс вокжассэ Полярнэж козув шэрти. Учонэжжас арталэмаэс jeneзын козувжаслыс лэдсэ; ставъс jeneзын 3.000 козув гэгэр, коджасэс позэ адзынь шинмэн. Козувжасэс тэдалэнь пезьыд чукэржасэн ливэ созvez-
дijэжасэн.

Рытн-кэ jeneзыс коршнь созvezдijэ—сизима козув, сь шэрти ави шэкыд адзынь Полярнэж козулэс, къзи sijэс петкэд-
лэма 5-d шэрпасын. Bergэдчынь-кэ Полярнэж козув-
лаң çузэмванэн, секи веşkыда мижан возын лоэ
V. Веşkыдвыльн—A. Суjга вьльн—R, а мьс-
кьн—L.

5-d шэрпас. Горизонтлыс вокжассэ Полярнэж козув шэрти тэдмалэм.

Къзи коршнь горизонтлыс вокжассэ компас шэрти. Ком-
пас вэçма ыргэн иçатик—лап-
кыдик гэгрэс банкаыс шэкла
вевтэн; пьдэсас эм jош туv-
код (шэрзең), а сь вьльн бер-
галэ магнитнэж стrelка. Стrelка-
ыслэн эти помьс-лэз, мэдьс—je-
зыд. Стrelкалэн лэз помьс
индэ voj вьлэ.

6-d шэрпас. Компас.

Лэшэдçэ компас тази: мь-
жэн сэмьн стrelкаыс лэңас, ко-
лэ бергэдльнь компассэ
сетçэз, кьтçэз стrelкалэн
лэз помьс оз сувт ком-
пас пьдэсас гизэм—V
сыпас вештэ.

Вojвьлэ пьрвизэг адзэма; компасын мукэд сыпасжасэс
(A.R.L.) индэнь мукэд пьрвизэгжас.

Kompas šerti kokni adzъnъ kostsa pьrvizъgъssъ: asъv-voъvъv (A.-V.), rъtъv-voъvъv (R.-V.), asъv-lunъvъv (A.-L.) da rъtъv-lunъvъv (R.-L.).

Kompas otsъgъn kъt kueъm kadъ lunъvъv kъt, kueъm povodda dъrjъ poъkъnia adzъnъ tujъ.

Kompasnad on vos kъt kueъm suk vъrъ. Kъt sъmъn vizъdnъ kompas šertiъd, kodarъ munan vъrъ voigъn kolъ munъ zik mъdarъ.

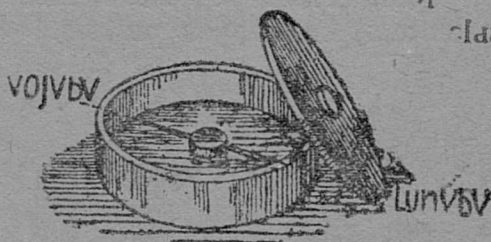
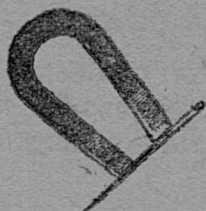
Kompasъd zev kolana putesestvijъjas dъrjъ, torjъ-ni morejas vъvti, kodъr vezonjasъn, a mukъd dъrjъs i tъlъsja sъn loъ vetlъnъ moreъd ьlъn olaninjassъn.

Upraznenъnъ. Kompas otsъgъn tъdmavъnъ: kodarlanъ petъnъ klassъnъ ъsinjasъd; kodarlanъ—ъzъsъd; kodar vokъnъ ъsala klassa doskaъd.

Kъzi aslъd vъсnъ kompas. Kolъ voštъnъ vursъnъ jem da zъrъstъnъ sijъs kъmъnъskъ magnitъnъ, — jemъd loъ mag-ritъnъjъnъ.

Saekъnъ jemъsъ provka torjъ da lezъnъ va tъra nebъdъ caskaъ. Kodъr provkaъs da jemъs suvtasъnъ, kolъ ătlastitъnъ kompas petkêd-lêmkêd da tъdmavъnъ, jemъslъn kod romъs (jъlъs, ali pъsladorъs) petkêdlъ voъvъlъ.

Medъm burъzk vъli novlêdlъnъ taeъm kompassъ, poъkъ vъсnъ pûsъ gъgrъs kърêvka kodъstorjъ vevtъnъ (7-d šerpas). Taeъm doztorjъs oz zugav, a provkaa jemъslъ pla-vajtъnъs vъsъs tujad pъr šuras.

7-êd šerpas. Asvêcъm kompas.

blna têdmalêm.

Mestasъ têdmalêm mogъs kolъ adzъnъ ņesъmъn gori-zontlъs vokjassъ, no i têdmavъnъ ьlnasъ ătъi mestasъn mêd mestaъz. blnasъ-kъ têdan, poъkъ artavъnъ, tъrmas-ъ vъn da

kad tuj vylə. Vojna dırji kolə kuznı tadmavnı, ыльн-ə mi-
jansan neprijatelı.

Ыльнə merajtı medkoknı voşkovjasən. No voşkovjası
jəzlən avı etğırşas; ta vəsna ыьдənlı kolə tədnı aslas voş-
kovlı kuztasə, medım voşkov ыьд şertıls tadmavnı ыьnasə.

Aslad voşkovlı kuztasə tədmaləm mogı, kolə merajtı
kыtkə pəəs pələn ыьвə veşkыd tujtı ыьnasə, suam, 40 m.
kuza. Tajə tujədlı munı sər voşkovjasən da ыьddınlı voş-
kov ыьdtə. Səşşə munı nəstə mədarə da varə ыьddınlı voş-
kov ыьdtə. Tajə kыk ыьddəm-artaləmsı kolə voştınlı sər
ыьdpassə: pərvoyşşə-kə vəli 79 voşkov, a mədyşşə—81 voş-
kov, seki vəçnlı təcəm artaləm: $\frac{81+79}{2}=80$ voşkov. Siz-kə,
40 m. ыьлə sərıvıjə voə 80 voşkov, a 1 m. ыьлə—2 voşkov.
Ыьд voşkov 50 sm. kuzta.

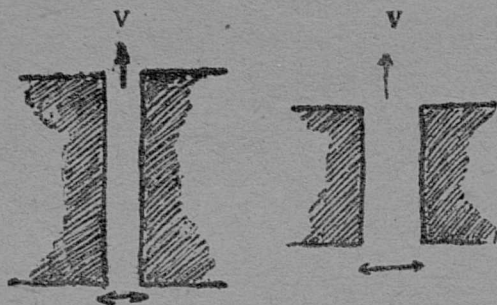
Aslad voşkovlı kuztasə tədmaləm vərınlı, pozə merajtınlı
voşkovjasən kuzta i paştə, suam, ulıçlı, a voşkovjasən me-
rajtəmsə vuzədnı metrjas ыьлə.

Кызі veşkыda petkədlınlı ыьnasə çertoz ыьлн.

Şereza da Misa çertıtınlı kыknənlı etı ulıçə. Kuztaı
ыьлən vəli 400 m., paştəı 25 m.

Şerezələn ulıçəı ıı kuzыk i vekııыk Misələn dorы,
(8-d şəpas).

Кызі çertıtınlı ulıçasə, medım çertoz ыьлн kutı tıdavnlı
ыьлən zыı kuztaı da paştəı.

Şəpas ŞEROZALƏN Şəpas MISALƏN
8-əd şəpas. Mıjan ulıçə.

gızam, kueəm ыьд merakəd
merəş; 1 sm. = 100 m.

Ta mogı kolə vəçnlı
merajtınlı, kodı kutas pet-
kədlınlı metrjassə jonə
zendədəmən.

Çertıtam 1 sm. kuza
viz da kutam ыьddınlı sı-
jəs 100 m. pıddı. Jukam
vizsə nıı pələ, kызі pet-
kədləmə 9-d şəpas ыьлн.
Ыьд ıçətık jukədsə kutam
ыьddınlı 25 m. pıddı.

Jukəmjasa viz vəştə
ətveştəsə mıjanən voştəm

Зендэдэман кузта петкэдлан мера сушэ масштабэн.

Вэчам сизэ масштабнэј линейка.

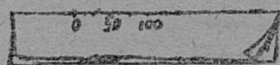
Та могъш ңеъзд вумага лист кусналам век-
ндик линейкаэ; пуктам сijas масштаб бердас да
карандасэн вузэдэм съ влэ масштаблс јуклэмјассэ
(10-д шerpas).

Масштабнэј линейка отсэгэн абу шэкъд чэртинъ
улицатэ. Улицалэн кузтаъс мијан—400 м, масштаб

МАСШТАБ
1 см = 100 м
0 50 100

МАСШТАБ
1 см = 100 м
0 50 100

11-д шerpas.
Масштаб шэрти
улицэс чэртим.

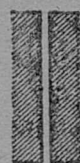
9-д шerpas. 10-д шerpas. Масштабнэј линейка.

шэрти тајэ лэ 4 см; улицалэн паштаъс—25 м,
масштаб шэрти—эти ічэтик јукэн.

Мијан артмас чэртоз, къзи 11-д шerpas
влън.

Масштабјас вермаснъ лонъ
уна пэлэс. Мијан масштаб влън эти
сантиметр лэ 100 м. пѣдди. Позэ вэчнъ
сеэам масштабјас, кэни 1 см. лэ 200 м.
да 400 м. пѣдди. Овлэнь і нэста поснi-
зък масштабјас.

Масштаб чинтэман чэртозъс чэртозјас ызд да
чинэ-зэ. ічэт масштабјасэн.

МАСШТАБ
1 см = 200 м
0 100 200

МАСШТАБ
1 см = 100 м
0 50 100

12-д шerpas. Улицлэн
чэртозјас ызд да
ічэт масштабјасэн.

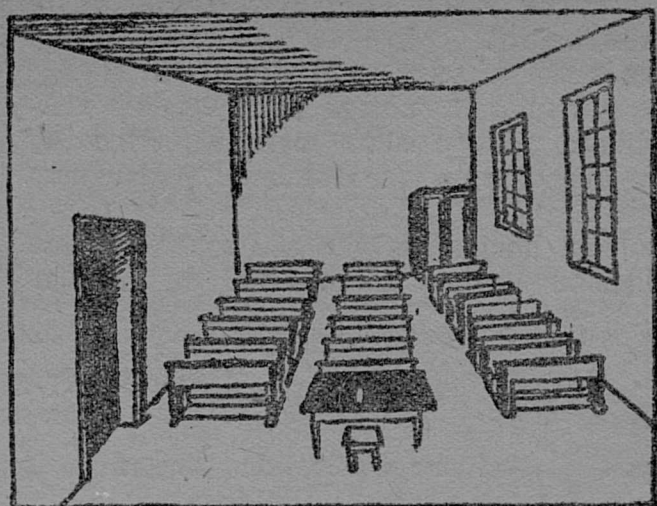
Упразнэңнэ. Чэртинъ сija-зэ улiсасэ таеам масштабјасэн:

1 см. = 200 м; 1 см. = 400 м.

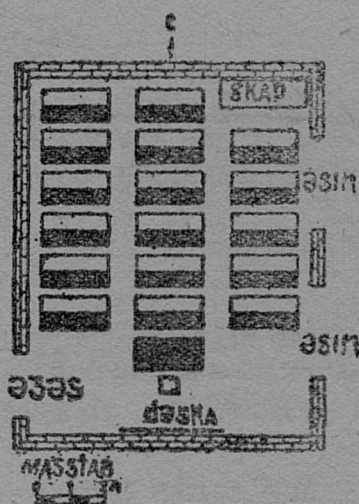
Этлаштитнъ ашъд чэртозјастэ 12-д шerpаскэд.

Мыј сеэам планъс.

Класслэн шerpas да план. Этлаштитам класслс шerpas да
план (13-д да 14-д шerpасјас). Шerpas влън став
предметјассэ петкэдлэма сиз, къзи ми најэс
адзам. Та вэсна шerpасэ кокнiзък гэгэровонъ, плансэ
доръс. Съ пѣдди шerpas влэс предметјасъс туркэнь мэдэ
мэднъсэ.

13-d şərpas. Klasslən şərpas.

14-d şərpas. Klasslən plan.

Siz, klass şərpas vıln pızanıy tupkə medvozza partalıy ulıssa jukənsə; vozza partajasyıy tupkəny ulıssa jukənsə mukəd partajasyılyş. Şərpas şerti oz poz tədmavny predmetjasylyş razmersə da na kostyn ılnasə.

Plan vьlьn petkьdlьsьnь oz aшnьs predmetjasьs, a sijь mestaьs, kьni najь sulalьnь. Predmetjassь plan vьlьn petkьdlьma siz, vьttь mi na vьlь vizьdam vьvьшa (jeroplansьa). Planjas ьertitьnь masstav ьerti. Ta vьsna plan ьerti kokni tьdmavnь vьd predmetlьs ььdasь da ьlьnь mьda mьdьsьs sulalьnь predmetjasьs.

Klasslьn planьs ьertitьma taсьm masstavьn: 1 sm. = 2 m.

Vojvьvlasь indьma strelkaьn. Plan ьerti kokni tьdmavnь, mьj ьsinjasьs vizьdьnь A vьlь, ьzьsьs—R. vьlь.

Upraznenьe. Vьсnь masstavnьj liьejka da klass plan ьerti tьdmavnь sьlьs kuztasь da paštasь; pьzanlьs, partalьs kuztasь da paštasь. ьlьnь pьzansьa ьzьsьz, ьsinьz, doskaьz?

Kьzi ьertitьnь aslanьd klasslьs plan. Medьm ьertitьnь klasslьs plan, merajtam metr lьdьn sьlьs kuztasь da paštasь, a siz-zь klassьn sulalьs predmetjaslьs kuztasь da paštasь; tьdmalam, kьz da ьlьnь mьda mьdьsьs sulalьnь predmetjas. Medьm klasslьn planьs tьris tetradь, kolь ьertitьnь sijьs iьctmьdamьn.

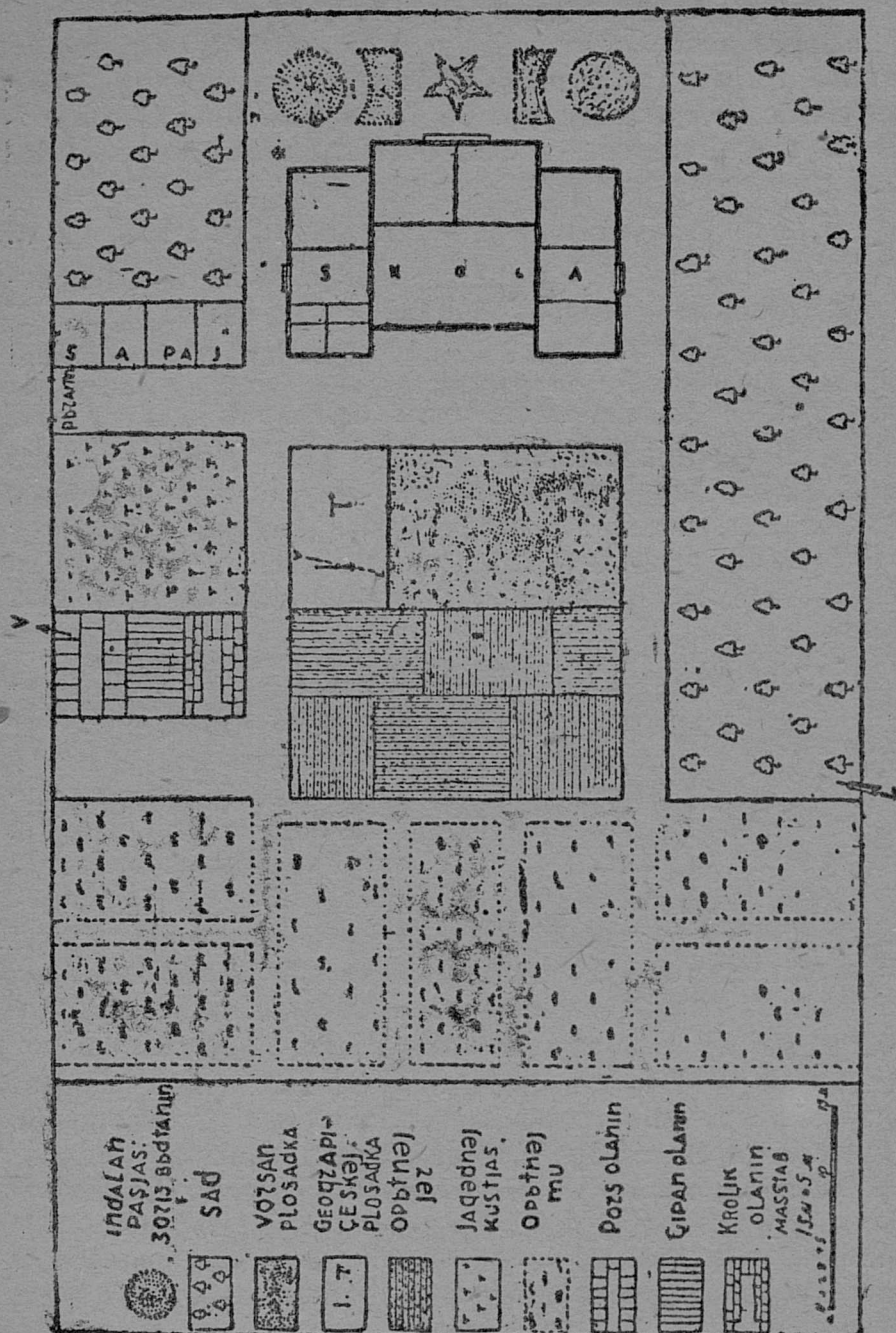
Indam ьertьoz vьlьn masstav: 1 sm. = 1 m. Plan vьlьn pasjam ьsinjas, ьzьs, skap, partajas, pьzan. Strelkaьn indam, kodarьn vojvьv.

Mьj vьsna kolьnь planjas. Planjaslьn kolanlunьs zev ьzьd: najь otsalьnь tьdmaшnь kьt kueьm pomeseenьakьd, kьt kueьm mestakьd.

Kiad-kь planьd em, i tьdtьm karьn pozь adzьnь kolan kerka, strьjba ulьca, sad. Planjaslьn pьlzujtьnь kolhozjasьn da sovhozjasьn kьzajas burьka da ьamьnzьk juklьm mogьs, karjasьn da poшolokjasьn—ulьcajas da strьjbajas planirujtьm mogьs; planьd kolь vьd zavodlь, fabrikalь, uьrezdenьalь.

„Кьa“ kolhozьn skolasa uьastoklьn plan. Skolasa uьastok plan vьlьn petkьdlьma skola, sad, zorizvьdtanin, sportivnьj ploeadka, puktas jьr, votьsjas vьdtanin, kurьgjasьs vizanin, porьsjasьs vizanin, krolikjasьs vizanin. Petkьdlьma siz-zь geografiьeskьj ploeadka navьudajtan privorjasьn: lunьsarsa vuzьrlьs kuztasь, sondilьs vьlnasь, tьvlьs nьrvizьgsь tьdmalam mogьs; saekalьm tuvjas petkьdlьnь V.-L. vizьlьs nьrvizьgsь (15-d ьerpas).

„KBA“ KOLXOZYN SKOLASA UÇASTOKLƏN PLAN.

15-d şerpas.

Упражнение 1. Тэдмашнь школыа үчэстөк планэн тэем пэрдокөн:

1) Воисавнь плантэ классад V.-L. виз шэти. Плантэ тэзи пуктэм вэргын кокнизък коршнь условнэј знакжассэ да масштабсэ.

2) Тэдмашнь условнэј знакжас: кэзи петкэдлэма план вьльн сад, географическэј посеадка, град жэр, кроликжасэс визанин i s. v.

3) Условнэј знакжас шэти коршнь план вьльс школа, зориз вьдтанин, сад, пуктас жэр, спортивнэј посеадка, географическэј посеадка, кроликжасэс визанин, поршжасэс визанин.

4) Адзынь план вьльс масштаб. Масштаб петкэдлэма условнэј знакжас ульн: $1 \text{ см} = 5 \text{ м}$.

5) Вэчнь масштабнэј линейка да тэдмашнь: а) кымьн метр лоэ кузта да пашта шэртибс школыа үчэстөк? в) ьльнэ школыаңьс географическэј посеадкаэз, кроликжасэс визанинэз, град жэрэз? в) ьзьдэ саджьс, курэгжасэс визаниньс, поршжасэс визаниньс?

6) Тэдмашнь, куээм горизонт вокэ петэнь школыаңьс кокнизъкэс инжасьс.

Упражнение 2. Лэшэднь аслаңьд школыа үчэстөкжьс план масштаб шэти. $1 \text{ см} = 10 \text{ м}$.

Кэзи пэлзүйтчэнь планэн тујьн.

Медьм пэлзүйтчэнь планэн тујьн, колэ кузнь сижэс правилнэја кутнь—воисалэмен пуктэнь, кэзи петкэдлэма шэргас вьльн. Сэсша коршэнь план шэртибс туј, поээс, сор ливэ мэд куээмкэ кузмэс предмет. Сижэ-зэ предметсэ коршэнь месташьс да бергэдлэнь плансэ сетчэз кьтчэз планьн петкэдлэм предметьс оз эткодаш места вьлас сижэ сулалан ногьскэд.

Правилнэја плансэ лэшэдэм—воисалэм вэргын, ми вермам кокнија тэдмашнь тьдалан пунктжасжьс нимжассэ, тэдмашнь, ьльнэ најэ сулалэнь да коршнь мижаньс колана туј.

MƏSKVA SƏRLƏN PLAN.

16-d şərpas.

İNDALAN PASJAS:
KVAZIALJAS

BULVATJAS

POSJAS

LENİNLƏN MƏVZOLƏJ

LENİN HİMA.
BİBLİOTƏKA

BİJƏD TƏATZ

DVOZEC TƏUDA

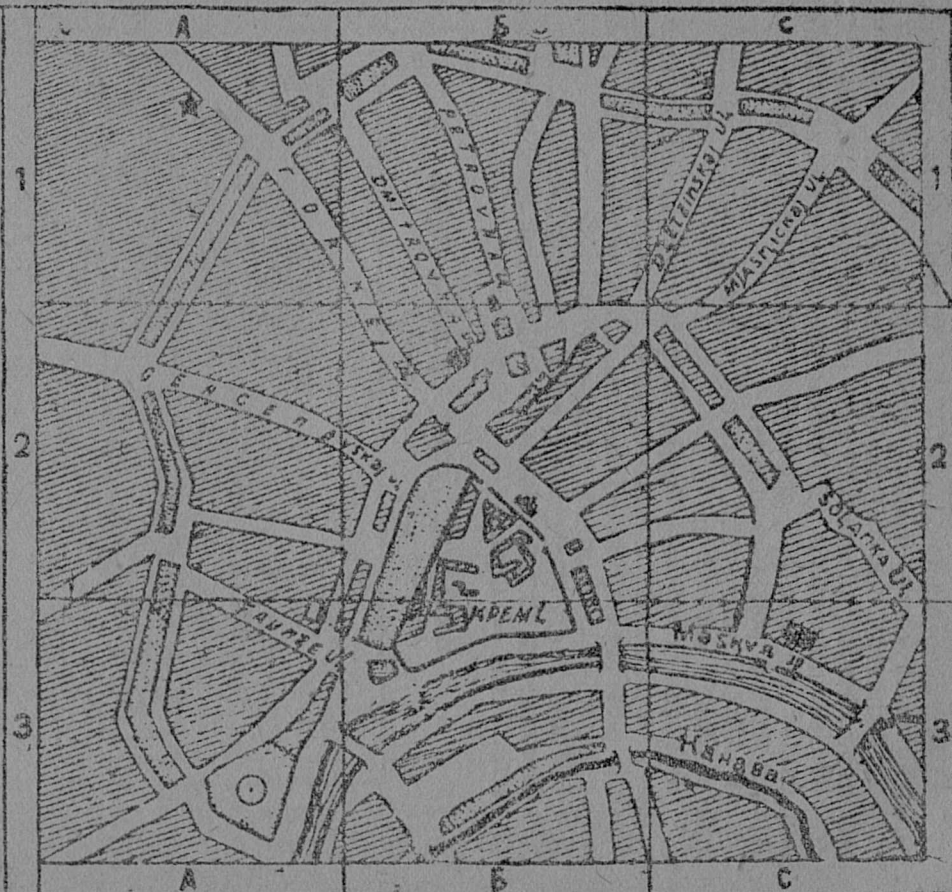
MUZƏJ ZEVOLUCI

Dom səjuzəv

DVOZEC SOVETOV

MƏSŞTƏD 1:50.000

0 250 500 750 1000 MƏTZ

vьvladorьn mijan vozьn tьdalьnь mijanь zєv tьdsainjas: sošsejnəj da kərt tujjas na sajn mijan „Kьa“ kolhoz. Kolhozən asьvvьvlaнə mestaьs pyr ətarə lapkalə da vuzis sьld da vekьndik mu učasokə. Tajə—Švetləj ju šərt. Ju šərtьn tьdalisnь turun zorədjās, jugjalisnь nєьzьd tьjas. So i medьzьd tьs mijan—Kamьsevəj tь. Tь pələnsə mu učasokьs ulьnzьk, zonnas šərt šərtьs,—tajə uvtas.

Tьjas sajn ləzov vənən čuklajis ju Svetləj. Ju mədaras tьdalə julən veškьdlador zuzьd kьrkəea beregьs sь vьlьn kьpalənь nєьzьd gərajas—tajə mьlkjas. Mьlkjasən čojjasьs (bokjasьs) letčənь bereglən libə zєv kruta, libə nьvkəsa. Nьvkməsa čojjasьn tьdalisnь mujas; nənьs setьs vəli čukərtəma-nin, suslanjasьn. Krut čojjasas vьdmə vər, a mukədlati najəs vezədləmaəš zuzьd ovragjas.

Kolhozjas, da šiktjas pukšəmaəš ju dorlaньs, vьlizьk mestajasas“.

Upraznenə. Prəveritnь „Mijan olan masstavlən reljei“ šərpas šerti (kniga pomas) velədcьsjasьs gizəmsə:

1) kəršnь „Kьa“ kolhoz, kьšən velədcьsjas petisnь; 2) kodarlanə mestaьs uvtasmə? 3) kəršnь Švetləj julьs šərtsə, Kamьsevəj tь, sь gəgərsa uvtassə, veškьdvьv krut kьrkəesə, nərsjas. Kəršnь ovragjas.

Mulən erdvьlьs—sьld mu učasokjas, uvtasjas, šərtjas, ovragjas da nərsjas—sušənь reljefən.

Kьzi petkədləma reljei mijan topografičeskəj plan vьlьn.

„Mijan olan mestalən reljei“ šərpas veštьn em topografičeskəj plan. Seni petkədləma sijə-zə mestaьs.

Topografičeskəj planьn mestajasьs unator pasjəma: mu erdvьvlən formaьs, šiktjas kerka lьdən, mujas, vizjas, vərjas, jujas, tujjas, mesta vьlьn tədcəna predmetjas (melničajas, posjas).

Upraznenə. Uslovnəj znakjas šerti kəršnь plan vьlьs, „Kьa“ kolhoz, Švetləj ju šərt, Kamьsevəj tь gəgərsa uvtasin. Bugrovka šiktšən A.-laп mьlkjas, Vьsokəjə šiktšən A.-laп ovragjas.

Mijan topografičeskəj plan vьlьn mu erdvьvlən torja formajasьs krašitəma vьdən aslьs pələs rəmən. Meduvtas mestajasə krašitəma pemьd-turunviz rəmən. Vьvtasьk mestajas krašitəma məd rəmən-nin: seni-nin kelьd-turunviz

rām, viz da pemyd-viz. Medvili mestajassā krašitama pemyd-viz rāmān.

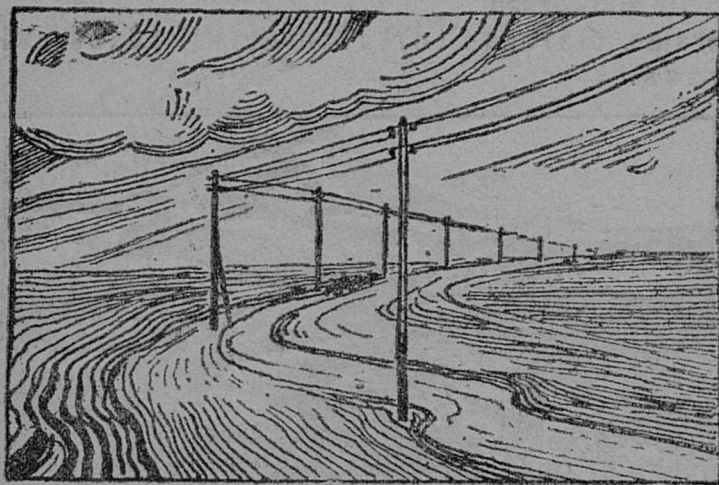
Kāni čojjasys krutēs, seni rāmys (krašitāmys) ēdja vezšā; kāni čojjasys ņvkmāszykēs, rāmys oz seeām ēdja vezlāš. (Prāveritny!).

Mu erdvylvlān kueām formajas medšassā paņdašlāņ.

Mulān erdvyls ovlā una pāls. Paņdašlāņ ravņinajas, mlykjas, gārajas.

Ravņina—seeām mesta, kāni avuēs grys mlykjas da uvtasjas.

Ēekēs sylvd ravņina. Mukād ravņinays kazitčā zik sylvdān ēekāsān. No i ēekēs, sylvd ravņinajaslān pyr em kodarākā pēkat. Tajā pēkatsā peikēdlāņ jujas: kodarā juys vizvūtā, syladorā i ravņinays pēkata. Ravņinajas yzdanas ovlāņ byd pāls: ovlāņ posni ravņinajas, das kilometrjasān, ovlāņ i zev grys ravņinajas, kodjas paškalāņ una šo da šurs kilometrjasān (17-d šēpas).

17-d šēpas. Ravņina.

Mlykja ravņina. Ravņinajas vylā ēēkyda paņdašlāņ ņēzyd vvtasjas—mlykjas. Mlykjas mesajtčāņ vetlām-munāml. On byd vokšaņ vermь kokņa kajņ mlyk jylā: kokņidzyk sijā vokšaņys, kāni čojys

пъvkмэсзъk, шэкъдзъk—kэni çojъs krut drug let-
çana (18-d şerpas). Ta vэsna avu kokni mьkjaş mestaja-
sad tujjastэ vэçnъ: loas musэ perjъnъ, vestъnъ tuj vьvşъs
livэ kьpэdavnъ nasъpjas.

18-d şerpas. Mb{k.

Мылкјас казитчэнь гэрјасэнь сэмьн палъ, кодѣ ез ад-
звлъ гыгъс гэрјас. Кырэдчэнь-кэ јеропланэнь да визэдлэнь
сешэнь, секи мылкјасѣд пэстѣ оз ѣ тэдчэнь. Јероплан вѣв-
шэнь мылкја мѣста петкэдчэ раvнѣнаэнь пегыгъс вѣв-
тэсјасэнь да увтэсјасэнь.

Gorajas. Gorajas torjaləny mylkjasyš aslanys
vuzdanas.

19-d şerpas. Kavkazskəj gərajas.

Medym adzъnъ gъrajъs, kolъ munъnъ Mъskvъsъn, SSSR-sa stolicașan, una șo, veșig una șurs kilometrijas sașe. [SSSR-yn

et-
aja-
všs

medzuzьd gərajəs — Kavkazskəj gərajəs. Najə kəpaləny doryvny zuzьd štenəny i kəššəny šurs kilometrijas kuza da seeəmy zuzьdəš, mьj naləny jьvjasьs kьpədcəny kьməršs vьləzьk, gəra jьvjasas lьmjьs oz i sьvly. Sez, sondia lunə Kavkazsa gərajasləny jьvjasьs ьlšəny-nyy tьdaləny: najə šintə jorməny zirdaləny aslanьs jezьd paškəməny (19-d serpas).

Reljef da vizmu ugoddəjas.

Ravninajasny burzьk piškədnь tujjas, strəitny kerkajas, uzavny mu, vəditny puktasjas, paškədnь sadjas. Ta vəšna vazьšəny-nyy jəz ovnədcisny ravninajasə, keravlisny setьs vərsə, a vəryš vesaləmy uəastokjassə gərlisny; gərlisny siz-zə lugjas da ponəla mestajas.

ad-
ьny
ьv-
ьv-

Tazi loisny mijan grad jərjas, sadjas — jəzəny ovrabətyvajtan mu ugoddəjas.

Eməš i prirodnəj ugoddəjas — vərjas, lьaainjas, nurjas, ponəla injas, vizjas.

ьs

„Mijan olan mestaləny reljef“ šerpas vьlyny petkədləma vьdšama ugoddəjasьs (vizədy kniga pomьs).

Švetləj ju pələny nuzaləny ojdlan vizjas. Bьd vo taeəmy vizjasьs ojdləny vaəny. Btva ušəmy vəryny juьs kolə ojdlan vizjas vьlə una najt. Najtaləmy ojdlan vizjas vьlyny turunьs ədjənzьk da burzьka vьdmə. Gozəmy zavoditčigəny ojdlana vizjas mičə kovjor-kod nuz-viz turuna i duka zorizjasa (20-d serpas).

R-sa
R-ьn

20-d šerpas. Ojdlana viz.

Ojdlan vizjas vьln turunьs medsojan, medbur.
Ojdlan vizjas topograficeskaj plan vьln indьssьnь taz

21-d şerpas. Vereta viz.

Oz vьd viz ojdlь tuv
sov vaen. Ovlьnь viz
jas i vьvtas mestaja
sьn. Taeem vizjasьs su
sьnь veretajasen da nьst
davvьv vizjasen (21-d şer
pas).

Vereta vizjas vьln
turunьs vьdmь omьlьzkь
da avьzkь seeem sojanь
da avь pьtəs. Taeem viz
jas vьlas unьzkьssь vizьn
skət, vьçьnь pьskətinьa.

Uslovnəj znakьs topo
graficeskaj plan vьln.

Kamьsevskej tь uvta
sьn em turunьa nur

Sьlən uslovnəj znakьs:

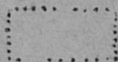
Şvetləj ju dolina matigəgərьn tьdalənь grad jərjas; na
pьekьş əti—„Красная звезда“ kolhoz doğьn. (Korşnь sijəs)

Plan vьln grad jərjas pasjənь taz:

Mujas tьdalənь vaen ojdlьtəm mestajasьn.

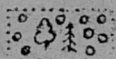
Uslovnəj znak:

Pozəm vər vьdmь lьa pod vьln da pitəlnəj ves
estvojasen gəl muşinjas vьln.

Sora vər pitatelnəj veseestvojasən jonəzka ozər mu-
sinjas vələn.

Uslovnəj znak:

Stav ugoddəjasəs jukšənə uzavnə tujana
da uzavnə tujtəm ugoddəjas vələ. Uzavnə tuj-
təm ngoddəjasən ləddəšənə nurjas, ləajas,
ovragjas.

Ənija texnika i tujtəm ugoddəjassə vermə pərtinə tujanaə:
nurjas pozə koštənə, ləaain pozə saditnə pozəm vər da po-
zəm vərəs pozə vəcnə sojtəninjas da sanatorijjas, ovragjas
pozə pərtinə fruktəvəj sadjasə.

Upraznənə. 1. Uslovnəj znakjas şərti koršənə topografičeskəj
plan vələs (kniga poməs) ugoddəjas: mujas ojdlan vizjas, pəskətina,
nurjas, sora vər, nurjas, ləaainjas.

2. Vəclənə ekskursija aslanəy şikt (kar) matigəgərə. Tədmavnə,
kueəm ugoddəjas eməs.

3. Vevdorsa da mupəsa vajas.

Oz eəa va uş muerd vələ zərən da ləmjən. Kueəmke
jukən vəəslən muerdədəs vizəvtə jujasə da təjasə—təjə
erd vəvsa vajas. Məd jukən vəəslən ruztəşə mu pəkəs
da seni loənə mu pəsa vajas. Vevdorsa da mupəsa
vajas vezlənə mestəəslə reljefsə. Sə kənzi valən tədčənlə-
nə zəv ызд кызи вьдмэджас да пемэсјас, siz-zə i jəz oləm-
nə. Oz vəşərə jəzə ovmədəcnə səmən setčə, kəni em va.

VEVDORSA VAJASLƏN U3

Gozša kadən zər va vizəvtə muerdəd da
məşkənuə sələs ezvəvsə. Torjən-nin jona
muerdsə eəkədə vəəş tuləsn, kodər ləmjə
sələ. Una ləda sorjas voəş-voə pər pədəzək
pərtənə muas, kərədənə sijəs da kodjənə ov-
ragjas.

Ovrag.

Ovrag—sijə krut kərjasə zuzəd şon.

Ovrag pərək çuzə zər ləə ləm vəəş vəčəm ičətik
zorşən. Bəd jon zərəm vərən vizəvtə vəəş zuzdədə sijə
ves-zorsə; ovrag jələs pər atərə ыльмэ. Ovrag pər atərə nuzələ,

ьздә. Къмын ыльнзък овраг јѡвсаңьс, сьмын зизьдзък ов-
рагъс, сьмын зизьдзък да крутзъкәс овраг сѡјјасъс (22-д
serpas).

22-д серпас. Овраг.

Jona zerigjasъn da lъm sьligәn ovragәdъs ыъzgәmәn vi-
zъvtә vaъs, pъr әtarә buzdәdә musә рьдәзък. Sisi ovragjas
pъr әtarә zuzdammәnъ.

SSSR-sa mukәd mestajasъn ovragjasъd ovlәnъ zev gъ-
гъсәш.

Ukrainaъn ovragjasъd ovlәnъ zuzdanas 80 metrәz, a
kuztanas къмынкә kilometrәz. Taeъm ыъd ovragas uшәnъ
posъni ovragjas. Mukәdlaas ovragjasъs ыъdmәnъ tәdчъmәn
әdjә. Siz, Xarkov dorъn 15 voәn әti ovrag nuzali 230 m. ылә.

Ovragjas ыъd vred vәчәnъ шiktsa ovмәslъ.
Voъs-voә pъr әtarә unзъk i unзъk ovragjas кьрәдәnъ кәза
mu. Ovragjas paшкәdчәnъ karjasә da шiktjasә, кьрәдәnъ uli-
чajas, buzdәdәnъ kerkauвjas.

Una ovraga mestajasъn тujjasъs zev чукләсәш da кь-
ләma seeъm зизьd guranjasәn, мьj seti veшig vetльnъsә zev
әpasnә. Ovragjasъn vreds nәsta sijә, мьj najә koшtәnъ
musә: setчә vizъvtә vaъs. Torjәn-ңin una vred vәчәnъ ov-

ov- ragjasd säd muainjasyn, käni stav vörsä keraläma da stav
(22-d musä gärama.

Ovragjaskäd kolä vermaşnъ. Kolä viznъ vörsä, a käni keraläma, kolä vylъş setčä saditnъ da vьdtъnъ, tor-jän-nin ovrag jьvjasyn. Oz poz gärnъ zik ovrag verdjas. Kolä şetnъ turun da pu vizjaslъ jonmädnъ musä; seki oz kut muъş kьrnъ.

Ovragjaskäd zev bur vermaşan nog—jьvjasä da ovrag vomän vëçavnъ nərjasыş kьäm poeasjas. Pozä ovragjassä pomnъ plätinaen da pärtnъ sijes prudjä, pozä saditnъ pujas.

Upraznenņajas. 1. Topograficeskaj plan vylъş korşnъ ovraglъş uslovnaj znak:

Korşnъ şiktjas, kodjas dorьn panьdaş-länъ ovragjas.

2. Tljan olan mestaьn-kä em ovrag, vidlavnъ sijes. Zuzьdä sijä? Vizьvtä-oz ovrag-dыs sor? Em avu vëra ovrag? Kueam ovrag vaъş jonъka kьrädä—vëra ovrag, aļi kus ovrag. Oz-ä vëç ovragъş mujaslъ vred? Oz-ä eьkdilъ tujjas? Oz-ä koştъ musä? Oz-ä tьrt sijä juş lъaen libä ņajtän?

Kluç.

Şikt verdsa ovragьn ьзд iz ulъş petä kluç. Lun i voj kluçыş çolgä ičätik sor, vizьvtä uvlan ovrag kuza da seşan usä juä. Kluç gëgärlъş vьdmänъ suk kustjas da kelъd gärd da viz zorizjas.

Çelad unaыş kluç dorsa kustjas ulъn pukaligän şornit-lisnъ sь jьlъş, kьtъş klučas vaъş loktä da mьjla sijä seeäm kəzъd da jugъd. Səmyн ninəmtor təlkən ez vermyнь məv-pьstnъ. Naja oz vəli tədнъ, mьj zerjas vəryн da tulъşyn lьm sьləm vəryn vaъş ruztъşə muas, ņevъd muslajjas pьr pьrə pьdəzъk i pьdəzъk, pьrə setčəz, kьtčəz oz panьdaş izja libə şojəd slajjasə. Izja da şojəd slajjas pьr vaъş oz vermy ruztъşnъşə,—naja vasa kutənъ. Tatčə vaъş çukər-mə, i suşə mupьesa vaən. Va kutan slajjasъş-kə ņvк-məsəş, seki mupьesa vaъş vizьvtə va kutan slajədъş, kьtčəz oz pet orisə ovragьn libə ju kьrkəe dorьn. Tazi loənъ kluç-jas (23-d şerpas).

Mupьesa va, lъa slajjas pьr ruztəm vəryn, loə zik ju-gъd da səstəm, sijä „filtrujtčə“. Šondi jugərjas oz sontьnъ pьdi mupьesa, ta vəсна vaъş kluçjasyn kəzъd. Kluçjas şetənъ aşşьnъş vasa jujaslъ, prudjaslъ da tь-

Jukmäsən vaäs-kə sulalə, seki siyə najtəşşə da siyəs oz poz jünəsə. Najtəşşə vaäs jukmäsəjən i sɔ vəsna, mɔj šikt-
jas da karjas berdəş najtəs veşkalə ətləən vaäskəd jukmäs-
as. Ta vəsna putəm jukmäs vaäs unaəş višmɔvləñ gɔrk
pɔkəsjas. Kolə viznɔ vɔləs musləjjassə najtəşşəməs, torjən-
nin jukmäsjas dorən.

Sor.

Çolğə ovrag pɔdəsəd sor, zmejən çiklaşə, bərjə kɔti
kokniəyk munñ. Şuras-kə panɔdalantor, vaäs suvtas, artmas
neəzəd nɔr libə tɔ.

A mukəd dərjib vizəvtə sor vözə i vözə. Nuə askədəs
iztorjas, gəgɔltə najəs va pɔdəsədəs, sɔlədə naləs pələsjassə,
çurvizaninjassə da pərtə najəs
galkiə.

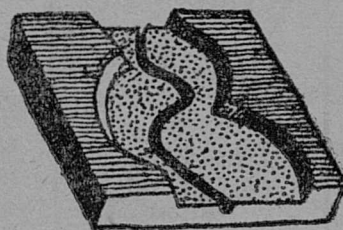
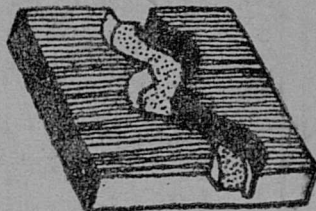
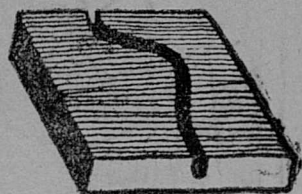
Vizəvtə i vizəvtə sor, kɔtçəz 1
oz panɔdaş məd sorkəd da oz
ətləəş sɔkəd. Əti bərşə məd ət-
ləəşəñ sorjas, kɔtçəz oz paş-
kavnɔ juə. Siyə juəs vara ətləəş-
as ɔzəd jukəi, a ɔzəd juəs nuas
asşəs vajassə moreə.

Sorjaslən da jujaslən pa-
zədlan uz. Gözəməñ sorəđ vi-
zəvtə ləñə, murtsə çolğə izjas
vəvti. A tuləsən, kodər sɔlas
ləmjəs, seki ovlə sɔmənda vaäs,
mɔj siyə pətə beregjasşəs.

Kolən tuləs mijan sornəm
petis beregəs. Vaäs ɔzgəməñ le-
bis seeəm jara,—mɔj nəvədis
šikt dorəş pos, kɔrədis puktas
jər, nuis 30q zavor, tom vadjas-
kəd eəe.

A kodər vaäs jamis, ojdəm
mestaəs koləmə una ləə, najt,
vəđşəmə jogəs, kodəs vajəmə vaäs.

Jujaslən uzəs seeəm-zə, kueəm i sorjaslən; səməñ ɔs-
danəs torjalə.

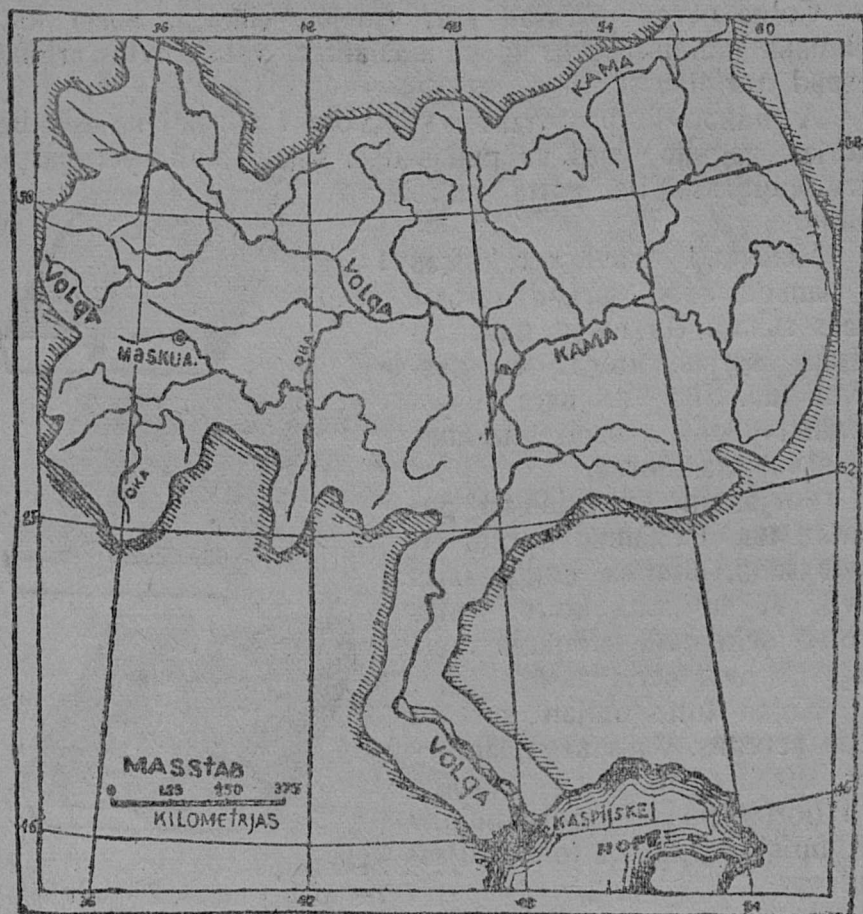

24-d şəpas. Ju şərtlən artməñ.

1—julən vatujəs; 2—juəs kɔrə-
də veşkəd kɔrkəesə da vərənt-
çəşujga kɔrkəesəs; 3—ju şərt.

Sorjas da jujas, lumb-lun va p'dasšs musē krēdēn-
nuēn, vācēn vatuļ, — mēdnogēn-kē sun — зизьдзък-
in, kēti vāš vizēvtē. Vojasēn vatuļs paškalē, jušs
krēdē libā ētar, libā mēdar bēregšē da tēcē lā kēsajās;
siz, una vō cēzēn artmas šert (dolīna). (24-d šēpas).

Sorlēn libā julēn torja jukēnjas. Sorlēn libā ju-
lēn boštēaninēš sušē sorjēlēn libā jujēlēn
(istokēn).

25-d šēpas. Ju sistēma.

Sijē mēstas, kēni soršs libā jušs usē mēd
juē (tēā libā moreā), sušē uštjēn.

Sorjas libā jujas, kodjas ušānъ bзд juā, sušānъ sor vozjasān, ju vozjasān. bзд juā, ātlān āslas juvozjaskād (pritokiaskād), sušā ju sistēmaān (25-d šēpas).

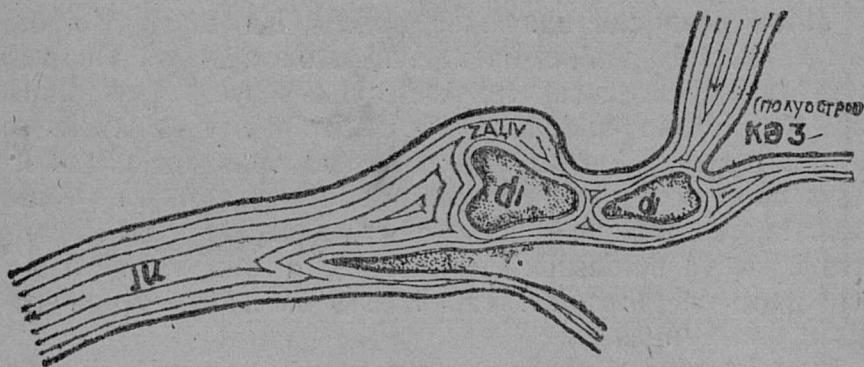
26-d šēpas vļn pēkādēma vodorazdel—vļv-tas mesta, kodšan vaš vizvūtā raznēj stārā-najasā. Gornēj stranajasān vodorazdelān ovlānъ gārajas; ravnīpajasān—murtša tādčan vļvtas mestajas.

Juās da sorjas eākēda artmādānъ dijas da kēzjas.

26-d šēpas. Vodorazdel.

Di—siļē kosin, kodī vьd bokšan kēalēma vaēn. Kēz—siļē kosin, kodī šēčēma-čurvizē valānъ (27-d šēpas).

27-d šēpas. Ju vļn dijas da kēzjas.

Uprazņēnā. 1. 25-d šēpas šērti koršnъ: 1) Volga ju boščān in juļvsa; 2) Volgalis uštjāsā; 3) Volgalis medgrbš vozjāsā.

2. Topograficeskaj plan šerti koršņs: 1) Čornaj ju jūvsā; 2) Klucēvka ju jūvsā; 3) Kodarā vizvūtā Svetlaj ju; 4) Kodar-berēgys Svetlaj julān krutēk, kodarys — lazmd?

Volga ju.

Volga—SSSR-sa jujas pāvsyn bzd ju. Ičatīk klucān petā sijā. Ostaskovskaj rajonsa nūrjasys. Kuztāys sylān 3.500 km, setcā usā 300 kmyn posnizyk ju, ičatīk soršan sijā pyr ātarā paškalā bzd, paroxodjasy sь vьvti vetlēnь pozana juā.

Sijā paškd va erdvьvti vetlēnь ātarā-mādarā gьrьs passazirskaj paroxodjas; buksirnaj paroxodjas kьskānь as vēršāys nān da una pālēs tēvarēn tьrā varzajās, nerp tьrā gьrьs barkajas; tulьsjasyn vērainjasys kьvtānь purjas, ker, pes da tēs tьrā barkajas; ātarā-mādarā zēzēn jēz, tēvar da Volgays kьjām čeri tьrā pьzjas. A beregjas pālēn vāčalēma pristanjas, kāni paroxodjas boštānь da rektānь gruzjas, pukšēdānь da četčēdānь passazirjasēs.

Kьzi Volga vezlālā asšys beregjassā.

Mi sulalam veškьdvьv, va kьvtcās šertiys, zuzьd beregyn. Kьrkāeys kruta letcā valāņys. Juys stav vizьvnas zuraš kьrkāeas da vācā čukьl. Tani čukьl veštis Volga paškdčēma 2 km. pašta. A ju sēras kьpalā lapkьdik lьa di. Diā veškьd bereg veknīdik kostēdys buzēdā passazirskaj paroxod.

Julān pazēdčān uz. Kьtys boštēis lьa diys? Vo das sajьn kmyn sijā tani ez-na vāv, i paroxodjas vetlēnь vāli zik ju sertiys. Sēšsa čukārmis setcā lьays, vāys lapkammis, a āni zōn di-ņin vьdmis. Ju čukьltaninas vāys kučkьšsē krut kьrkāeas da kьrēdā sijēs; tulьsnas vāys torjēdlā kьrkāešys musā zōn glьvajasēn. Zuzьd kьrkāeas, zik va pālēnys nuzalā izjasēn tupkām veknīdik viz. Krut kьr ulas kujlōnь gьrьs izjas, va verdaszyk—posnizykāš, a zik va verdas—posni galki da gьrьs lьa. Tajā izjasys da lьays—Volga pazēdčān uzlān tujjasys.

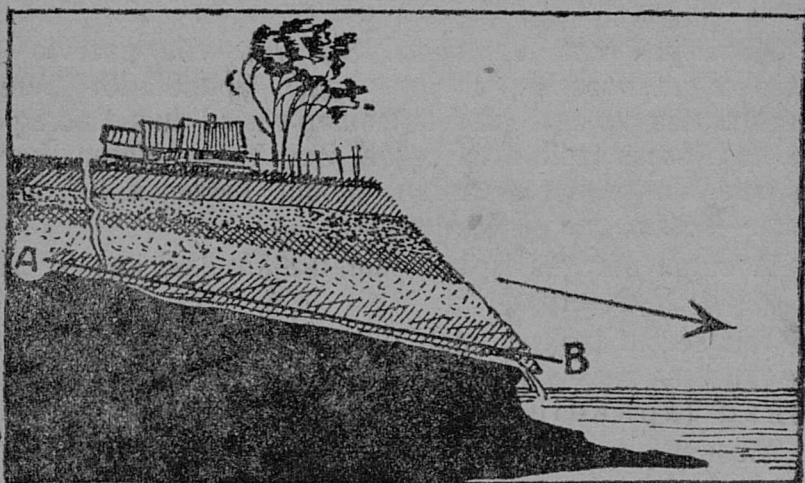
Lьa kāsajas. Čukьltaninšānys ņeuna vьlьnzyk Volgaē usā sor. Sijā petā ņezyd ovragys. Gozēmnas sorys zikāz košmьlā, a zerāmjas vārēn da tuvsov ьtva dьrji sijā tьrvaēm buzgā-vizvūtā, gudyr šojsys da lьašys, kodjasēs sijā nēvadā-

nuā askādys ovragys. Kytčā-nā vosān tājā lyaas da šojys? Kytčā vosān mu gļybajasy, kodjasas Volgaas kyrādā beregšys?

Sijās, māj vaas kyrādā beregšys, sijās, māj sorjas petkādān ovragjasy, juys pozjalā-razādā. Ēti jukānys pukšā va pēdasas, a mād jukānsā vaas nuā lapkēd beregas. Tazi artmān lya kāsajās lapkēdlador beregas, a ju sēras artmān lapkēdinjas. Dyr kadēn lapkēdinjas pērān dijasā.

Volga sērān di bēdmis ovragys sorān petkādām lyaas da šojys.

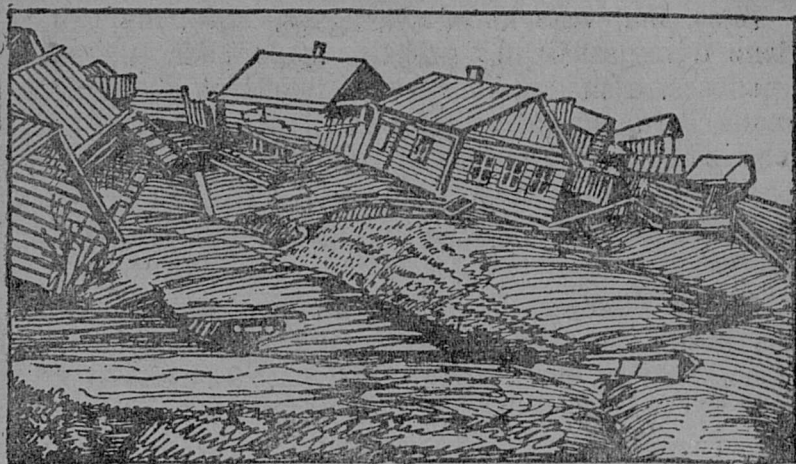
Mulān buzdām. Buzdādān bereg Volgaas otsasān mu-
pēsa sorjas, kodjas vizvātān mu uvtiys valān ņvkmās slējjasēd da ušān Volgaas. Naēn uvšānys buzdādām mu slējjasys torjalān muplastšys da sluvgānys-iskovtānys. Tājā sušā mulān buzdām-iskovtām. (28-d šēpas).

28-d šēpas. Kyzī loānys iskovtāmjas.

Volga beregjasān mulān iskovtāmjasys ovlā una. Zon cukār pūjas sulalānys vaān. Kyzpu kujlā-nin, a koz pēr-na sulalā veškēda, kāt sālān vuzjasys murtisa-nin kutšānys muas, kodkād sijā slivgis valānys. A loktan tulys, kor kutasny ызгынь tuvsov vajas, nevozsašny i ызд pozāmlē, kodī sulalā meddoras.

Тажә—posni iskovtəmjās. A Uljanovskyn vəvli seeəm tor
зизьд çojjəvşan sluvgis zon ulıça (29-d şərpas).

29-d şərpas. Uljanovskyn iskovtəma zon ulıça.

Кьзи ю vezə va tujsə? Siz, voş-voə pazavlə julən
krut beregьs, vaən nuəm muьs vizə lapkьdlador beregas.
Munasnь das vojas i juьs tədcьmən vesjas zuzьd bereg dor-
laə da ььsças lapkьd beregşan. Zev vazən Kazan kar su-
lalis zik Volga bereg dorьn, a əni karşanьs ju dorəzьs
7 km.—seeəm una vesjis juьs.

A sujga beregьs lapkьd, em ьa kəsajas, kəzjas, zaliv-
jas (vizəd 27-d şərpas).

Tati seeəm lapkьd, mьj kupajtçьs celəq beregşanьs di
vьlas vizənь, vaьs səmnь koskəzьs. Volga vьln taəəm
paşkьd lapkьdinjasьs suşənь perekatjasən.

Medьm paroxodjas ez zuraşnь perekat vьlə da ez şiv-
dьnь lapkьdinas, beregas suvtədləma majakjas, kodjas pet-
kədlənь nalь tujsə, a va vьlas bakenjas.

Vojnas bakenjasas da majakjasas əztənь vi.

Кьзи vermaşənь lapkьdinjaskəd. Ёa vermas tьrtnь ju-
ьs zonnas vatujə. No jəz liçədlətag vermaşənь ьakəd.
Perekatjas vьlə vajənь zemleçerpalka masinajas.

Nalən gьrьs kəsjasьs lun i voj gurjənь ju pьdəssə;
kьşşan çep kuza naja letçənь i kajənь, naja gumlalənь lapkьd-

inšs lbasə da truba kuza vužədn̄ sijə məd mēstaa. Tasi vešalən̄ juļs lapkaləm vatujə.

Ju tul̄s̄n̄. Volga v̄l̄n̄ j̄ v̄r̄z̄is. Pervojsə sijə mun̄is dorv̄v̄ j̄ plastjasən. Sešs̄a j̄l̄s̄ kutis zugavl̄n̄. Zugavl̄m̄ j̄ijas veškavlisn̄ mēda-məd v̄lan̄s̄, turbl̄ašisn̄ vān̄, pomv̄v̄ zugavlisn̄ posni torjas v̄l̄ə. Gəgər muralis, zurtis, om̄l̄alis,—yl̄əz k̄lis j̄ mun̄əmlən̄ z̄k̄s̄.

Kylali j̄l̄. Vās petis beregjas̄s da voštis ju pələnsa vizjas. Mijan vōzn̄ paškədcəma ызд̄ vaerd, s̄yl̄d̄ šteklə kod; a mijan kerka vešt̄n̄ sijə stavnas v̄li t̄rəma, z̄n̄v̄jə v̄jəm ḡr̄s̄ dubjasən, v̄jazən da mukəd pələs pujasən. Va p̄ek̄s̄ t̄dal̄s̄ puļv̄jas v̄li mun̄ən̄ ičətik zivjal̄s̄ dijas v̄l̄ə.

Ḡr̄s̄ karjas̄n̄ j̄ mun̄əmd̄ oz verm̄ una loktortə v̄əpn̄; j̄l̄s̄ skərlunsə seni kutən̄ izjən da asfaltən̄ krepītəm paverezn̄ajajas, a zum̄d, pələn̄a iz šurjajas vizən̄ posjas. Krepītəm beregjas mun̄s̄ j̄ mukəd d̄r̄j̄is̄ jona pazədlə. Tul̄s̄n̄ k̄vt̄s̄ j̄lən̄ v̄n̄s̄ zev ызд̄. J̄ plastjas, izjən krepītəm beregjasə zurašigən, kolən̄ zuz̄d̄ vizjas, nəvədn̄ posjasl̄s̄ om̄əz̄k̄ kutədjassə,—kištələn̄ str̄əbajas, zugədlən̄ bereg dor̄n̄ sulal̄s̄ paroxodjas.

K̄m̄n̄ ызд̄ jūs̄, s̄m̄n̄ ḡr̄s̄z̄k̄əš̄ seni j̄ plastjas̄s, a s̄ v̄sna un̄z̄k̄ lok̄ v̄əə mun̄s̄ j̄l̄s̄.

Volga sajsa vizjas. Šujga beregdoras, seni, k̄ti vōz̄k̄ viz̄vtə v̄li Volgās̄, l̄a da ojdlan vizjas zuz̄d̄ turun̄ p̄v̄s̄n̄ jugjalən̄ son̄di vōzn̄ t̄jas.

Tajə Volga vaz va tujlən̄ kolasjas̄s,—kodəs suən̄ staricaən.

5 km. pašta nuzaləmaəš̄ ojdlan vizjas. b̄tva d̄r̄ji stav tajə vizjas̄s tupk̄slən̄ vaən.

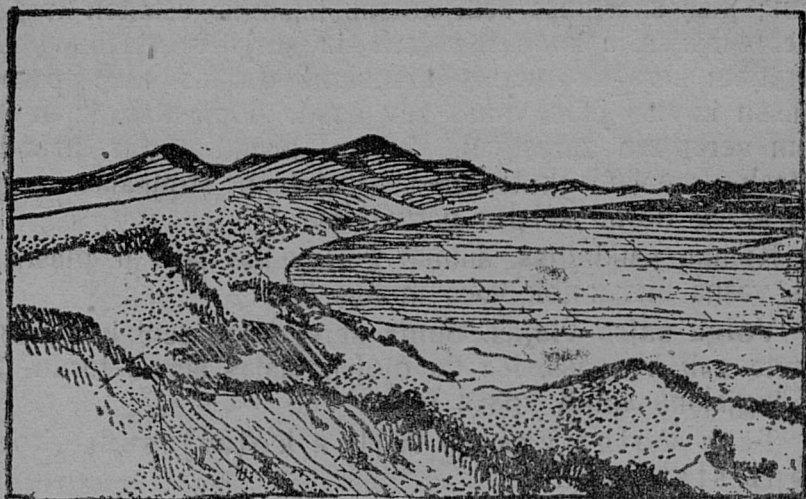
M̄jən̄ b̄tvās̄ jamas, seni p̄r-zə kutasn̄ vezədn̄ v̄d-məgjas. Bur, suk turun̄ v̄dmə koskəz̄d̄. Zorizjas čəsk̄d̄ dukən̄ t̄rəma s̄n̄əds̄. Turun̄ v̄l̄n̄ ызgə əvad, kokuvs̄d̄ lebzən̄ una s̄l̄s̄ lebačas.

Vizjas̄s oz mun̄n̄ zik ju dorəz̄s̄. Vašs̄ najəs torjədə l̄a vizəv.

L̄a d̄unajas. Volga lapk̄d̄z̄k̄ bereg pələn̄s̄ dorv̄v̄ nuzalə l̄a vizəv. Sijə libə veknam̄ylə, libə paškavlə una so metr paštaəz.

Volga dorsa l̄ajas—sij̄a ič̄etik pust̄na. Kok̄d v̄ajal̄a taj̄a zur̄t̄s l̄aas. Lok̄ povod̄da d̄er̄ji t̄als k̄p̄ad̄a l̄a čir̄jas̄a da nūa naj̄as, k̄zi va v̄l̄n ḡjas̄as, duḡd̄vt̄aḡ t̄av k̄p̄ad̄a l̄a struj̄ajas i nūa naj̄as vek̄ voz̄a i voz̄a.

Bereḡsaņ̄s ȳl̄nȳk̄ abu-ņin pos̄nid̄ik l̄a ḡjas. Set̄c̄a t̄als čuk̄art̄a ḡr̄s l̄a m̄lk̄jas. Taj̄a m̄lk̄jas̄s voz̄a mun̄a-ņ̄ t̄av šer̄ti, b̄dm̄aņ̄. L̄a dor̄v̄v̄ nastup̄ajt̄a bereḡ v̄l̄a, viz̄jas v̄l̄a, t̄jas v̄l̄a. Vob̄s-vōa l̄a n̄er̄sjas̄s sod̄aņ̄ da ves̄j̄aņ̄ voz̄lan. Tal̄nik̄ da lezn̄aḡ kust̄jas pišk̄ad̄č̄aņ̄, m̄t̄č̄a-ņ̄ jur̄s̄a naj̄as ņev̄az̄en̄ t̄ert̄am̄ l̄a p̄r̄. No naj̄a mur̄tsa t̄-
dal̄aņ̄. L̄aas v̄n̄az̄k̄ nās̄, i reḡd̄ naj̄as zik̄az̄ t̄ertas. Ta-
ēam̄ ves̄las̄s̄ l̄a m̄lk̄jas̄s sūs̄aņ̄ l̄a d̄una-
jas̄aņ̄ (30-d̄ šer̄pas).

30-d̄ šer̄pas. L̄a d̄un̄ajas.

L̄a d̄un̄ajas sij̄aņ̄ lok̄as̄, m̄j̄ naj̄a ves̄j̄aņ̄-mun̄aņ̄ t̄av ņȳl̄d̄s̄, t̄ert̄aņ̄ bur̄ muj̄ass̄a. D̄un̄ajask̄ad̄ pōz̄a ver̄maš̄n̄ pūjas sadit̄am̄a. Pūjasl̄aņ̄ vuz̄jas̄s kut̄aņ̄ l̄as̄a da suvt̄a-
d̄aņ̄ s̄ȳl̄s̄ voz̄a mun̄ams̄a.

Volga dorsa l̄ajas oz̄ p̄r̄n̄ p̄d̄a viz̄jas v̄las̄, naj̄as kut̄aņ̄ set̄č̄as b̄dm̄aḡjas̄s.

Упражнение. Topograficesk̄aj̄ plan̄ v̄l̄s̄ kor̄s̄n̄, k̄aņi švetl̄aj̄ ju dor̄n̄ em̄as̄ l̄aain̄jas. So k̄zi naj̄a petk̄ad̄l̄s̄s̄aņ̄:

Gornəj ju.

Зуьд скалаjas пəvсти, гornəj useeljəjas пəдəсти бузгəнь, визьвтəнь јујас. Најə нəти оз муннь равнинаса јујас вьлə. Суvtса крут гəрајас костə топəдəм јујас,—ызгəмən, зькəн лəвəнь аслањьс вєкнəдик ватујəд (31-d шєрас).

31-d шєрас. Gornəj ju.

Бьгшьс ставнаs језьд ваьс четчалə изјас вьvtи, putкьлашə на vomən, грьмəдигтьр гəгьлтə гьрьш изјас. Gornəj вавизьвлəн дорвьв ызгəмьс, воца из куçкалəмьс, зоннаs ју визьвтан зькьс вєvtтə mortльш гəлəссə. Лок лоə сьль, коди шмелмас да мəдəдчəс вузнь тəјə јусə: ва визьльс ушкəдас сижəс кокьљвьшьс да əтлаьн изјасьскəд нəвəдас увлаң useeljə кузаьс. Унаьш вəјљьвлə гornəj јујасə скəт. Нəста-ңин скəрзьк, страснəјзьк сєни јуьс зєрјас дьрји.

Кьзи mort ползуйтə ју вьнən.

Јујасльш вьнсə mort кузə i vermə єəктьнь узавнь аслаs оvməсвьлə.

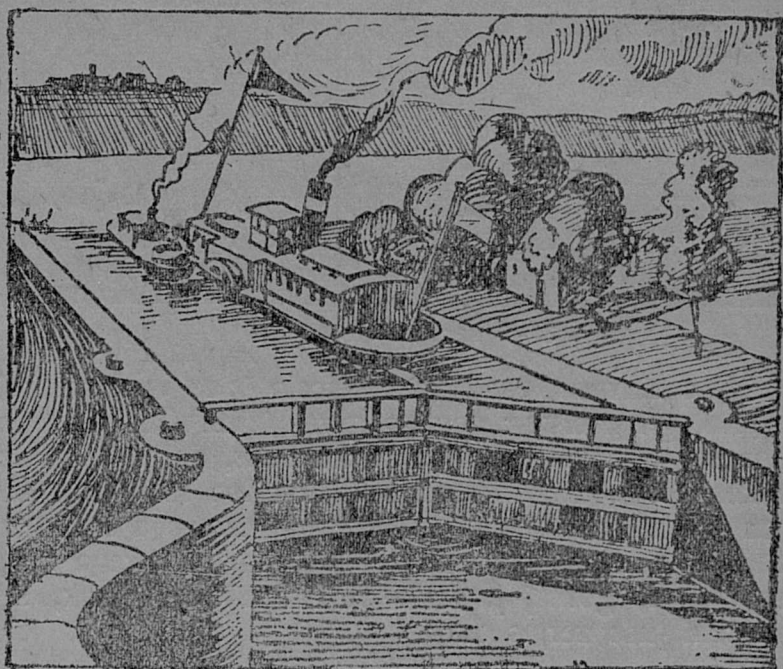
Јујас вьлн стрəйтəнь мєлнїçајас, заводјас да єлєктростанцијас, кодјасəс узəдəнь ва вьнən. СССР-ьн стрəйтəма

una-nin elektrostancija da loə straitama nēsta-na unzēk. Valēn vūnys kīvzē mortlīs da uzalē sylē.

No tajā eea-na: jēz vezēnē jujaslīs vatujšē da eaktēnē najēs vizvūtņ setčē, kūtēn siē kolanažyk jēz ovmešlē. Ta mogēš kodjalēnē kanaljas da ātlaēdēnē āti ju mēdkēd.

Volgakēd Mēskva juēs ātlaēdan proekt. Sēvēt strapaņ ēzēd socialistiēcēskēj stroitelstvo, promyšlennostlēn paškālēm korēnē burmēdnē tujjas, kūtē eškē pozē vāli nunē da vajņē tēvarjas. Ta mogēš pravitelstvo suis ātlaēdnē-jitņ Mēskva ju Volga jukēd siz, mēdym Volga julēn vāš kutis vizvūtņ Mēskva juē da pērtis siēs ēzēdē da paraxodjaslē vetlēnē pozanaēn.

Mēdym vēškēdnē vāsē Volgaš Mēskva juē, vēcasnē vodonasosnēj stancijajas da sluzjas (32-d šērpas) Sluzjas—

32-d šērpas. Sluz.

siē paškēd vorotajas, kodjas poeēnē ju livē kanal vāsē. Paraxod pērē ulēssa vorotaas; najēs pēdlaēnē, da paraxod loē vūtē jasečkyn. Seki tajē ēzēd jaseč-

kas kutasnъ leznъ va, kor sijъ loas vьlisa plъtina sudtaъs
seki voъtъnъ vьlьssa vorotasъ da paraxod munъ vozъ.

Siz-zъ i uvlaъs paraxodjassъ lezъnъ sluzjasti.

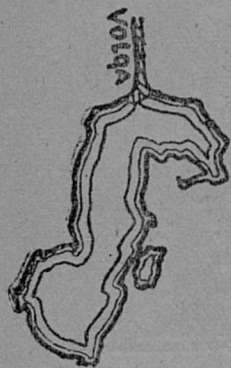
Тъјас.

Мувьлнъ јестественној ьзд гуран, коди ть-
гѣма ваѣн—суѣ тѣн.

Міјан Сѣвет Сојузнъ ави еѣа тьд. Тъјас торјалѣнъ
мѣда мѣдъс. 33-д ѣрпас вьлнъ петкѣдлѣма Сѣвет Сојузнъ
тѣдана кьк ть: Каспијскѣј ть да Ладозскѣј ть.

Тѣјѣ тьјасъс мѣда мѣдъс торјалѣнъ.

1. Ъзда ѣртиъс. Каспијскѣј ть — медъзд ть ѣсѣмьнъ
СССР-ѣн, по i став мѣрас. Тѣјѣ ть ерд вьлас (450.000 кв. км.)
вермис еѣкѣ тѣрнъ сѣѣмъ ьзд государ-
ство, кьз Германіја.

Ладозскѣј ть ьзд-зѣ, по тѣдѣмѣнъ
іѣтзък Каспијскѣјъс (18.000 кв. км.).
Сіјѣ ерд вьлнъ вермиснъ еѣкѣ тѣрнъ
5-6 гьръс рајон.

СССР-ѣн ем уна тьјас, кодјастѣд-
сѣмѣнъ посѣзъкѣс Ладозскѣј тьѣс.

2. Зѣзда ѣртиъс. Каспијскѣј
тьлѣн зѣздаъс ави вьдлаън ѣтѣма: кь-
мьнкѣ метрѣнъ 950 метрѣз. Ладозскѣј
тьлѣн медзѣзъдінъс—200 метрѣс унзък.
СССР-ѣн унзък тьјасъс зѣзданас тѣдѣ-
мѣнъ лѣркѣдзъкѣс.

3. Ва кѣр ѣртиъс. Каспијскѣј
тьлѣн ваъс курѣд-солѣ, јунъ нѣтѣ оз тѣј.
Ладозскѣј тьлѣн, ваъс дѣв.

33-д ѣрпас. Каспијскѣј i валъ петнъ воѣсѣѣс.
да Ладозскѣј тьјас.

Каспијскѣј ть—тѣркѣсѣ, сѣтѣс
нѣтѣ ју оз пет. Ладозскѣј ју воѣсѣ: сѣтѣс петѣ
Нева ју (33-д ѣрпас). СССР-ѣн ем уна јѣјас, кодјас
сіз-зѣ, кьзѣ i Нева, воѣтѣнъ тьјассѣн.

Кьзѣ вѣзлаѣнъ тьјас. Вѣсѣг медгьръс тьјас дьр кадѣн
вѣзѣнъ. Јѣјас, зѣр ва да сьлігѣн ѣм нуѣнъ тьѣ ѣѣа, ѣѣј;
тѣвјас дьрјѣ гьјас пѣзѣдлѣнъ кьркѣсѣ да нуѣнъ тьѣ, сѣндѣ

jugərjas paktədəñ vasa tь vьlssьs. Lunьs lun munəñ
tajə vezşəmjasьs, no ьzьd tьñ sijəs on kazav.

Koləñ şo vojas, medьm ьzьd tь tədçəməñ lapkalis da
vezis asьs ьzdasə.

A posñdik tьjas vezşəñ ədjə: lapkamməñ tь bereg
pələñ zavoditəñ vьdmьñ troşnikjas, kamьsjas, turunjas.
Tajə vьdməğjasьs sodəñ paşkaləñ da pyr ətarə vozlan
pyrəñ tьas, kьtçəz juьs zoñnas oz tьr naəñ da oz pər nura
(34-d şərpas).

34-d şərpas. Nurməñ tь.

Упражнение. 1. Корнь топографическəй план вьлсь (кнiga ро-
mas) тьjas.

2. Uslovnəj znak şerti korşñ kamьsəñ tьrəñ tь.

Tь tədmaləñ.

Kəni sijə sulalə?

Kьzi sijə paşkədçəma; ju şərtьñ? mьkjas koztьñ?

Tupkəsa, ali voşsa sijə?

Vizьvtə oz tьşьs ju.

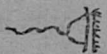
Uşəñ oz tьə jujas livə sorjas?

Eməş avu tь vьlьñ dijas? kəzjas?

Kьzi pəlzujtçəñ tьəñ: vuzədləñ-ə gruzjas da vetlьs-muntьsjasəş
pyzjasəñ; una-ə kьjləñ çeri; kьjšəñ oz pətkajas vьlə? Kьzi pəlzujtçəñ
tьəñ gortsa koləmjjas vьlə: juktaşəñ vьlə? juəñ vьlə? pozjaşəñ vьlə?

Prudjas da naen pəlzujtəm.

Olan mestajasyn, kəni abuəş tɔjas, unaəş vəçaləny prudjas. Ta mogəş kodjəny muas ɔzɔd guran, kodəs tɔrtəny klɔç libə zer vaən. Mukəd dɔrjɔs roməny ju libə ovrag: plətinaəş kutə vasə da sɔ vevdoryn artmə prud. Mukədlas prudjasɔd tɔrmymən eməş: pəsti ɔzɔd ʃikt doryn em əti libə kɔk, a mukədlas i kujim prud. Prudjəş vasə voštəny juəm vɔlə, pozjaşəny seni, katləny pəzarjas dɔrji. Prud siə—bur juktaşanin. Prudjyn rədmədəny çeri.

Upraznənə. Topografiçeskəj plan vɔləş korşny prudlɔs uslov-
nəj znak: korşny, kueəm ʃikt doryn em prud.

Nur.

Turuna nur. Ju ʃərtjasyn da uvtasjasyn paɔndaşləny turuna nurjas.

Abu gaza turuna nurɔd: ətşera sɔlɔd erd, vuejas jɔləny ɔzɔdman ezər turunən (35-d şerpas). Vuejas kostyn ətiləny da mədləny jugjɔstlə sulalan va; kən şurə ezər vɔləny kɔpaləny lapkɔdik vadjas da pipujas.

35-d şerpas. Turuna nur.

Tuvtəan nuras—kokjasɔd ʃivdəny da ədjə kutan vəjny şəd, kizər nəjtə. Paɔndaşləny i seeəm mestajas, kɔtə i zi-

kəz verman vājņ. Səmyņ šus jəz, kodjas bura tādəņ nūr-
jassə, vermasņ na vomən vuizņ.

Lunnas nūrēn ləņ. Mukəd dərjīs kəvləvlə nūrvəv le-
bačaslən ətnoga gorədləvləmjas da lagusalən kurgəm.

Ləņ gozša rətjasə kələņ kueəmkə aslēs pələs gorjas:
līvə kotkəm, līvə ukajtəm, līvə šəkda ɣslolələm. Tajə gor-
jasēs kələņ gazjasšan, kodjas petəņ nūr pədsēs. Mukəd-
jasēs tajə gazjasšēs jugjaləņ, bəttə lomtšəņ pemydas;
vešig koknīdik təv dərji jugjalan gazlən vizjasēs vetlən
nūrjas vəvtīs; najəs suəņ „səjtš“ bijasən.

Nieka nūr. Turuna nūrjas kənzi panədašlən i nieka
nūrjas. Zik məd pələs nieka nūrəd. Vər pəvsyn bəttə ɣzəd
erd. Erd vylən—sočinik da oməlik lapkədik pozəmjas; na
pəvsyn abu eea i zikəz košməm pozəmjas. Una kustjas; lap-
kəd tusaa, posni korjasa badjas, vaguņik līvə „boligolov“:
kodyr votan turipuv da eəkda koprtčylan sɣ vlə, siyə
dukšēs višə jurəd. Tuvtčan nūr vylas, kokəd nəvədika vəjə
nie pəkəs, bəttə jurləsə. Niekēs līvə kələd nūzviz, līvə
gərd, bəttə virən kiškaləma. Puskəra niea vuejas kuza vol-
sašə prosvi šerən turipuv aslas gyrēs da čimgərd moljasnas.

Nieka nūrjasēs eəkədzəkəsə ovləņ vərēn,
seeəminjasənzək, kəni kəptə nūrvəv nie. Nielən
da mukəd vədməgjaslən kolasjasēs, kodjas gylələn nūr p-
dəsə, pyr ətarə pemdəņ da pərəņ torfə.

Uprazneņə. Uslovnej znakjas šerti koršņ topografičeskəj plan
vylš turuna da nieka nūrjas:

2. Tədmavnə, panədašlən oz tijan olan mestaņ turuna da
nieka nūrjas.

Nūrjaskəd kolə vermašņ. Nūrjas ləktor vəcəņ i ov-
məslə i jəzslə. Nūr sulalan vaēn čuzə malarija višəm paškə-
dš nom; siyə kurtčəmyš jəz višməņ malarijaən.

Nūrjas i gozša kadyn oməla sonavləņ, ta vəsna i go-
zəmyņ nūrjasšan əvtə ɣrkədən da ul ruən; rətjasyn da asv-
jasyn na veštyn pyr volsašə ru.

Nūrjas verdyn kəzəm mūjas vylš, nāņs eəkda kən-
mivlə.

Nūrjas as ulanēs boštəņ vel ɣzəd mu učasťokjas; tajə
muučasťokjassə pozis eškə boštəņ vizmu vədītəm vlə. Sɣ

кыңзи нурјас воыъ воа паşкалѣнь да боштѣнь мулыъ пыр вѣл
участокјас.

Кызи боштѣнь нурјасыъ пѣлза народнѣј овмѣслѣ. Нур-
јас позѣ пѣртнѣ визјасѣ, пуктас јѣрјасѣ лѣбѣ мујасѣ. Та мо-
гыъ нурјассѣ коштѣнь: ѣтарѣ мѣдарѣ кодјалѣнь канавajas, на
куза нурјассѣс вѣлы мунѣ.

Нурјас вѣлыъ коштѣм торѣлыъ вермас лѣнь фабрик-завод-
јаслѣ лѣмтасѣн.

Торѣ тужѣ і му вѣншѣдѣм вѣлѣ. Сѣјѣ зѣв бур скѣтлѣ во-
лѣс вѣлѣ; тѣѣм волѣсѣс јуѣ кујѣд васѣ кѣк-кујим пѣв ун-
зык, изас шѣртѣлд.

Торѣ кѣскѣ ас пѣкас ѣсскѣдѣм дукѣ газјас убѣрнѣј-
јасѣс, гѣдјасѣс, јог сѣблас гујасѣс.

Торѣлыъ артмѣ: лѣмтѣшнѣ да југдѣдѣснѣ газјас: масина мѣвтан
маслѣјас, тѣхнѣсѣскѣј узјас вѣлѣ колѣн шѣрт, рудѣјас сѣвдѣм
вѣлѣ кокс.

Упразнѣннѣ. Тѣпѣграфѣсѣскѣј план вѣлын условнѣј знак шѣртѣ
коршѣј нур, код коштѣсѣ.

4. Plan da karta.

ТОПОГРАФИЧЕСКОЈ PLAN LЬDDѢM.

Тѣпѣграфѣсѣскѣј план, кѣзи индѣма вѣлѣ воззык, стѣѣа да
тѣрвѣјѣ пѣткѣдлѣ мѣстѣсѣ.

Нѣтѣ план вѣлыъ он адзы сѣѣѣм стѣѣа да тѣрвѣјѣ мѣс-
тѣсѣ пѣткѣдлѣм, кѣзи тѣпѣграфѣсѣскѣј план вѣлыъ.

Тѣпѣграфѣсѣскѣј план шѣртѣ мѣстѣ бѣра тѣдмѣвнѣ кѣзѣм
торјѣн-нѣн колѣна војна дѣрјѣ. Тѣпѣграфѣсѣскѣј план ѣтсалѣ
вѣрјѣнѣ бурзык мѣстѣ артѣлерѣја сувтѣдѣм вѣлѣ, индѣнѣ ко-
лѣна вѣштѣсјас пѣхѣтѣѣс да кѣвалѣрѣјѣѣс вѣстѣм вѣлѣ, војѣвѣј
пѣпасјас вѣјѣм вѣлѣ; тѣпѣграфѣсѣскѣј план шѣртѣ кокнѣзык
вѣрјѣнѣ зѣнѣдзык да вѣрајсѣсѣ сѣјѣдѣна тѣј ѣвозјаслѣ да
новлѣдлѣнѣ рѣѣннѣјјасѣс, коршнѣ бурзык мѣстѣ војскаѣс
сувтѣднѣ сојтѣѣг вѣлѣ.

Бур тѣпѣграфѣсѣскѣј план—мѣдбур ѣтсѣсѣсѣ војна дѣрјѣ.

Упразнѣннѣ. Условнѣј знакјас шѣртѣ коршнѣ тѣпѣграфѣсѣскѣј
план вѣлыъ (кнѣга помѣс):

1) Увтѣсзык мѣстѣјас (кѣшѣтѣма пѣмѣд турѣнвѣз рѣмѣн; мѣд
зѣзѣд мѣстѣјас кѣшѣтѣма пѣмѣд вѣз рѣмѣн); кѣрут ѣѣјѣнјас (кѣшѣтѣ-
мѣс ѣдјѣ вѣзлѣшѣ); нѣвкмѣс ѣѣјѣнјас (кѣшѣтѣмѣс вѣзшѣлѣ нѣзјѣнѣк);

2) Korşnъ Şvetlaj julъş şart, ovragjas (Vъsokaj şikt dorъn);
mъlkjas (Şvetlaj ju veşkdъvъv beregladoras);

3) Korşnъ taeam ugodъajas: mujas, vizjas, grad jarjas, vъr, nurjas;

4) Korşnъ kolhozjas, şiktjas. Têdmavnъ, kъmъn kerka vъd
şiktъn (şetama lъdpasjas). Kъni emъş skolajas?

Topografiçeskaj plan vъln tujjaslъ, posjaslъ da jitêd kutan sredstvojaslъ uslovnaj pasjas.

I. Tujjaslъ pasjas. Jêz ovmâşn tujjaslên têdçanlunъş zev
bъd; avu içetъbъk têdçanlunъş nalên i vojna dъrji; na kuza
vetlênъ vojska da груз. novlêdlan masinajas.

Tujjas ovlênъ una pâlêş: trêpajas, gruntêvaj tujjas, sos-
şejnêj tujjas, kêrttujjas.

Trêpajasêd vetlênъ podên da novlêdlênъ грузjas ver-
zêman.

Pasjêşênъ trêpajas taz: -----

Gruntêvaj-tujjas burêş sêmъn tълъn, kodъr uşas
lъm. Gozêmъn kos povodda dъrji seti zev busa da topka-
nêş. Tulъşn da arъn najê pêrênъ dorvъv najtê.

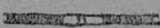
Sovhozjasъn da kolhozjasъn burmêdênъ şikt kost tujjas:
ta mogъş najêş nêvzêdênъ, a seşşâ şylêdênъ sъ vълê naroşnê
vêçem masinajas otsêgên.

Gruntêvaj tujjas pasjêşênъ tazi: ————

Sosşejnêj tujjas vojsalêma gъrъşkod izjasên libê gal-
kiên. Taeam tujjasêd pozê vetlênъ nêşêmъn telegaên, no i
avtomobilên, da novlêdlênъ şêkd грузjas.

Sosşejnêj tujjas pasjêşênъ taz: =====

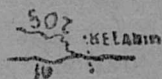
Kêrttujjaslên narodnêj ovmâşn têdçanlunъş torjên-
nîn bъd: seti pozê êdjê kadên novlêdlênъ gъrъş грузjas
bъli mestajasê.

Najê pasjêşênъ taz:

II. Posjas da ju vuzaninjas pasjêş. Pu posjas pasjê-
şênъ taz: Izjêş teçem posjas: Kêrt posjas:

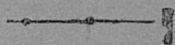
Ju vomên kelalaninjas:

III. Svjaz kutan sredstvojas pasjəm. Posta

Telegraf

Radio

Uprazņēņā. Topografičeskāj plan vyls koršņ:

- 1) Gruntāvej tujjas. Kueəm šiktjas kostn najē loāņ?
- 2) Kueəm plan jukāņņ petkādļema sossejnēj tuj? Kueəm šiktā sijā munā?
- 3) Koršņ karttuj. Kueəm šikt dorē loktē.
- 4) Kueəm šiktjas dorēn em ju vomēn posjas? Kueəm posjas?
- 5) Kueəm mestajasti požē kevnē ju vomēn?
- 6) Kueəm šiktjas jītēma telegrafēn?

Ekskursija topografičeskāj plan šerti: Bugrovka šiktšan Černēj ju boštčaninēz.

Bugrovka šikt petkādļema Švetlēj ju veškādvuv bereg doras. Bugrovka—nežyd šikt, stavnas 67 ovmešs (vizād-ļņ plan šerti). Šiktšanš kypādčam čojpanēd. Kypādčņņ avu kokņi—čojšs krut (vizād uslovnēj pasjas šerti). Kypādčim mļkjļē. Tašan veļlēz tēdalē. Tēdalē „Kbā“ kolhoz, „Gerd kozuv“ kolhoz, bura tēdalē Švetlēj julēn šertšs. V. da L.-laņ kbk nežyd mļk (koršņ plan vyls!) oz lez-ņ adzņņ mestasē ātaršāņš i mēdaršāņš. Nēsta munštīm ņeuna. Tēdovtēis Vysokēj šikt. Sijā sulalē mļk asvuvv pēkatladoras; Vysokēj šikt Bugrovka dorēš ыздзк, seni 109 ovmeš. Vysokēj šiktē letčņņ kokņi—tujšs setčē ņvkmās. Vuzim šiktšē da veškādčim kluč dorē. Klučšs zavo-đitčē ovrag jvpomas. Sijā vasē setē sь mьnda, mьj sьšan boštčē Klučevka sor (vizādļ plan vьvšd!). Ovragšan kypādčim trēpaēd. Kypādčņņ avu krut. Sešša ņeuna ņvkmāsain i mī vēr verdņēš. Vuzam krut kьjasa mēd ovrag vomēn. Vyls munam vēr pēlēn. Vēr pomašis. Trēpašs petkēdis mijanēs turuna ņur vylē da drug ori. Vozē ņurti munņ ēpasnē: paņdašē zьvun (koršņ sijā mestasē). Zьvun sēras em Černēj tь, a setь špetē (boštčē) Černēj ju.

KARTA LYDÐƏM.

Planəs kartakəd ətlaştıtəm.

Planjas — sıjə torja predmetjaslən, pomeseennəjaslən, mestajaslən çertezjas. Stav predmetjassə plan vylən petkədləma siz, bıtəkə mi na vlə vizədam vövşən, aeroplanşən. Predmetjassə petkədləma planjas vylən çintəmən masstav şerti. Kymn ыздык masstav, symn planas unzəktor petkədləma. Planjas vylən torja predmetjas petkədləşən torja pasjasən.

Kartajas siz-zə çertezjas, no na vylən petkədləma gərbş mu jukəjas: oblastjas, gosudarstvojas, mukəd dərji musarsə stavnas. Petkədləşən siz, kəzi i planjas vylən: bıtə vizədən vövşən, aeroplanşən.

Kodi kuzə lydđn kartajas, sıjə vermas unator tədmavn kət kueəm strana jylş: sıjə erdvv jylş, jujas, tjas, morejas, karjas jylş.

Упражнение. „Plan da karta“ çertez şerti (36-d şerpas) tədmavn, myjən torjalən kartajas planjasş.

1) „Məskva sər“ plan şerti tədmavn:

a) Kueəm masstavən çertitəma plansə?

b) Masstav şertiş tədmavn, kymn kilometr voştə planş pašta da kuzta şertiş.

2) „Məskva gəgər“ plan vylş korşn kvadratik: sıjə petkədlə vozza planşlş ызdasə. Masstav şertiş tədmavn kuztasə da paştasə tajə kvadratikşlş. Tədmavn zonnas kuztasə da paştasə „Məskva gəgər“ planş.

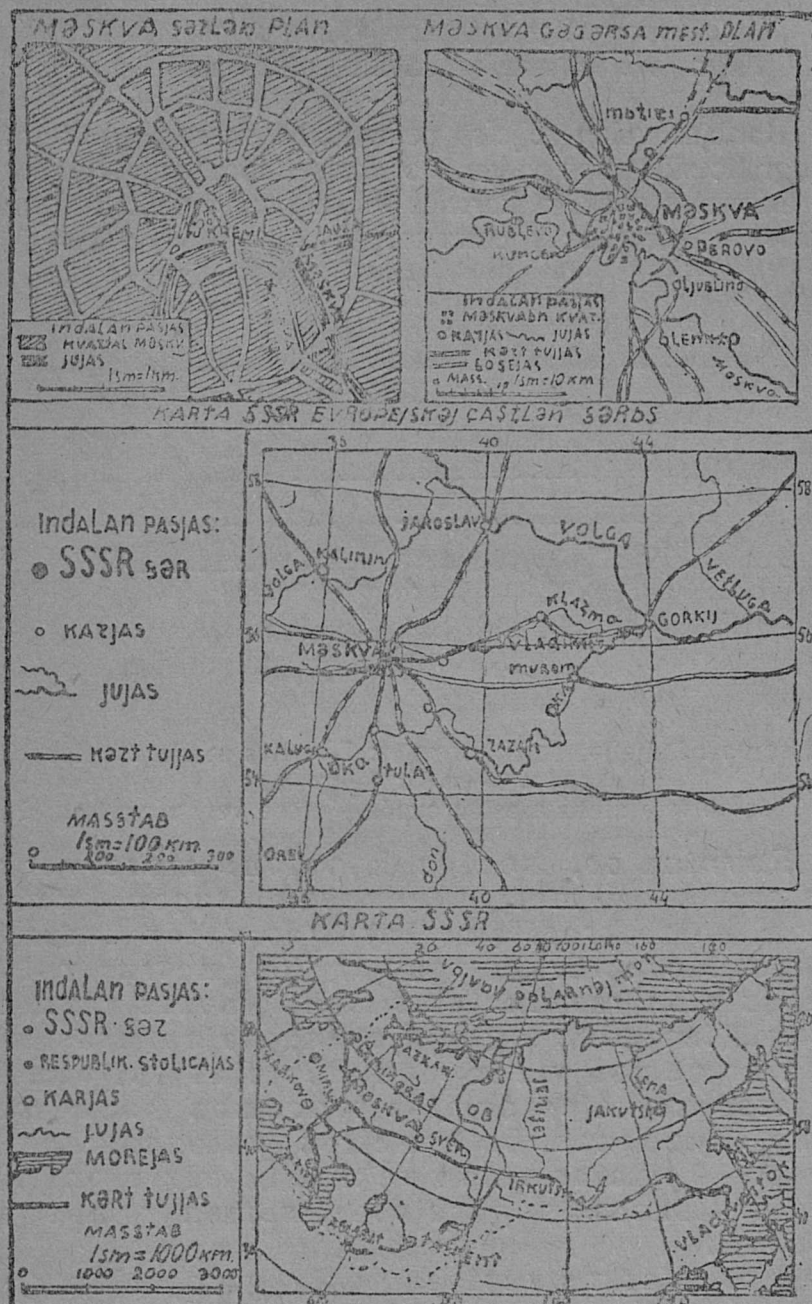
3) „SSSR-sa Jevropejskəj jukənlən sər“ karta vylən pasjəma vozza planlən ызdajasş. Masstav şerti tədmavn sylş kuztasə da paştasə. Merajtñ stavşlş kuztasə da paştasə.

4) SSSR karta vylən korşəj „SSSR jevropejskəj jukənlş sər“ Masstav şerti proveritñ kuzta i pašta. Merajtñ kuzta i pašta SSSR. Minsk karşən (rybvylən) Vladivostok karəz (asyvylən).

Kartalən planş tədçana torjaləmys masstavlən ызdasş. Planjas vəçşən gərbş masstavjasən, kartajas—posñən: əti sañtimetrñ—undas, şo, şurs kilometrjas.

Posñi predmetjas (nebzđ tjas, jujas, siktjas) kartajas vylən oz petkədləşşn; gərbş predmetjas petkədləşən tədmalan pasjasən: gərbş jujas—vizjasən, karjas—icətik kəjasən.

PLAN DA KARTA.

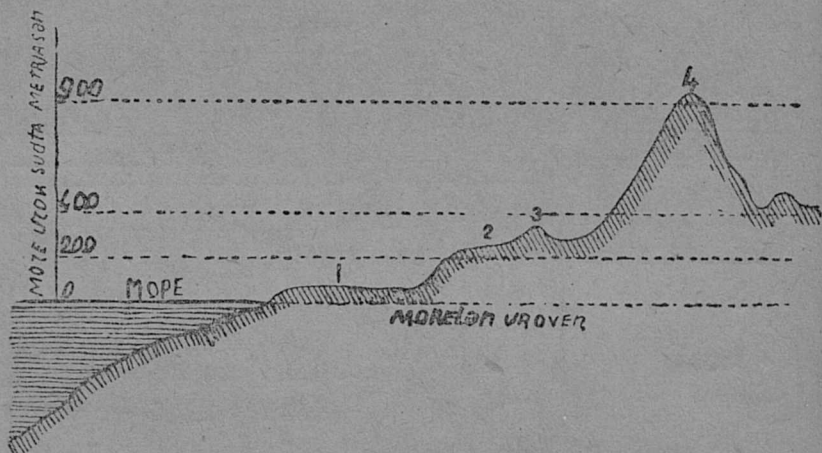

Къзи петкæдлæма картæйæс вьлн релъей.

Мижан топографицескæй план вьлн увтас местæйæс крашитæма турн виз рæмæн, медвьли местæйæс — ретмьд виз рæмæн.

Картæйæс вьлн релъейсæ петкæдлæма сиз-зæ, къзи и мижан топографицескæй план вьлн, по емæс и торжалæмъæс.

Местæлъс зиздасæ картæйæс вьлн рьзъкъ петкæдлæмь more verkæс вестъсан („от уровня моря“).

37-d şerpas. Reljeflæn torja formæjas: 1—uvtas mesta; 2—ploskogorjæ; 3—mьlk; 4—gæra.

Вьлæ-нæ тажæ местæйæслæn зиздæмь more verkæс вестъсанъс?

Равнæнажæс, коджæс къралæмь more verkæс вестъсанъс 200 метръс ñеунъкъ, сушæмь увтас-жæсæн, нажæс крашитæма картæйæс вьлн турнвиз рæмæн. More verkæс вестъсан 200 метръс вьлн-зъкъ sulalъс равнæнажæс сушæмь вьвтас равнæнажæсæн ливæ ploskogorjæжæсæн; нажæс крашитæмь виз ливæ ретмьд виз рæмæн. Gæraжæс—сизæ матигæгærsa местæйæс şertiъс тæдçьмæн кърæдçæм-инжæс, зиздæнас 500 метръс вьлнзъкъ; нажæс pasjæмь картæйæс вьлн vekъъdik vizжæсæн. Къ-мьмь вьлнзъкъкæş gæraжæсæс, сьмьмь рæмьс ретмьдзъкъ.

More verkæс вестъсан torja gæraжæслæn суд-таъс петкæдлæшæ метржæс лъдæн (37-d şerpas).

Физицескəј карта лəддəм.

Упразнəннə. 1. Мижан сојузса физицескəј карта шəрти (книга по-
mas) коршн:

1) СССР-ыш увтас мєстajas. Кызи суəма карта вьлн увтас мє-
tajas пəвсьш медьзьдсь?

2) СССР-ыш вьвтас равнинajas. Кыз суəн вьвтас равнинajas
пəвсьш медьзьдсь?

3) Коршн СССР-ыш тəєм гəраjas: Кавказскəј, Уралскəј, Алтай-
скəј.

4) Коршн Кашпиjsкəј more (ть). Куєам мєстajasн Кашпиjsкəј
moreыс зизьдзьк (рємьдзьк рəмən крəситəма)? Кəни—лəркьдзьк?

5) Коршн карта вьлсь Мəсква, став Сојузлсь центрə. Тəдмav-
нь, куєам јужасəд позə Мəсквасəн вєшкavнь Кашпиjsкəј moreə.

6) Масстав шəрти artavнь, кьмьн километр Мəсквасəн Volga
уштјєєз вєшкьд визəд лəддəмən.

2. Тəдмavнь карта шəрти:

1) Куєам gosudarstvoјaskəд ортча СССР?

2) Куєам morejas кьєалəнь СССР-əс?

СССР—равнинajasa страна. Равнинajas СССР-ын ну-
залəнь una шо да шурс километрjas вьлə вьд стəрəнəə.
СССР-ын медша-нин una увтас мєстajas. Увтас мєстajas
пəвсьн пəньдаслəнь i вьвтас равнинajas. Јонзька тəд-
чанаən лəддьсьш Sredнерussкəј вьвтас равнина, кəни за-
водитчəнь СССР-ын сееам гьрсь јужас, кьз Volga да
Днепр.

Гəраjas СССР-ын кьпалəнь доргəгəрјастийс. Мед-
зизьдјасьс—Тəн-Сан да Кавказскəј гəраjas. Уралскəј
гəраjas ави зизьдəс; најə нузалəнь војвьвсьн лунвьлəз
да јукəнь Сəвет Сојузəс кьк пєлə. Јевропаса да Ази-
јаса јукəнјас вьлə.

5. Мижан intaslən povodda da климат.

Мыјла колə визəднь povodda вəрша?

Povodda unəвсь вajə ьзьд вred народнəј овмəсь.

Мукəд дьрји тулсь мунə мицаа, кадьн. Əджə сьлас льм.
Џузə турун. Лунсь лун сондиьс јонзька сонтə мусə. Заводи-
тəнь зогзavнь сadjas. Регьд сadjas езшаснь дорвьв зоризја-
сəн. Видчьсəн ьзьд urozaj.

No drug vezšis povodda: sonьd lunjas vezšənь kəzь-
dən. I əti voja kьnmənь stav zorizjas.

Ozeəə lok vəčnь narodnəj ovməslь buskovjas da təvnьrjas.

Məskva vešti 1904 voьn təvnьr munəməš zugavlisnь
matigəgəršs una das šiktjas, Məskvaas šojasən kerkajas,
vəli vijəma 50 mortəs, ranitəma šoьš unьzkəs, ulytkajasьs
vəli donjavšənь 1.500.000 sajt don.

A artavnь-kə, šiktə ovməšnь mьjdta prədukta vьd vo
vosə lok povoddajas vəna (gьrьš zerjasьs, zasuxaьs, serьš),
ulytkajasьs loənь zev gьrьšəš. Mijan Sojuzьn əti ser vəna
vьd vo vosə prəduktaьs 75 000.000 sajt vьlə.

Lok povoddakəd poze vermašnь. Nauka otsəgən jəz
koršənь sredstvojas prirodaьn lok loəmtorjaskəd vermašəm
mogьš. Əni avu-nin šəkьd viznь grad jərjas da sadjas kьn-
maləmjəšьs; veləlisnь-nin vešig dugədнь təvnьrjas, vəčnь zer.

Medьm uspesnəja vermašnь lok povoddakəd, kolə təd-
mavnь povoddasə, kolə vizədнь povodda vəršəьs torja in-
tasjasьn, səməп una mestəьš povoddasə tədmaləməп poze
vozьvьv tədnь lok povodda loəm jьlьš da ləšədčьnь sьkəd
vermašnь.

Stav skolajas-kə povoddasə vьdlun vizədasnь-nəvludaj-
tasnь vermašnь otsavnь lok povoddajaskəd, a siz-zə i suje-
verijəjaskəd vermašnь. Ətkьmьn Sojuz rajonjasьn mijan
kreštəna šornitənь:

„Guavnь-kə muə lovja rakəs—loə zer“. „Zasuxa dьrji-
kə šьvnь moleben—kutas zernь“.

Dert, tajə stavьs oz vermь veznь povodda.

Əni poze vozьvьv vištavnь lok povoddalьš lonь kəšjəm-
sə naučnəj poduv vьlьn. Ta mogьš kolənь una meteorolo-
gičeskəj stancijajas, kəni nuədšə povodda vəršə vizədəm,
sijəs tədmaləm. Vьd lun gьrьš meteorologičeskəj stancijajas
juərtalənь aslanьs tədmaləm jьlьš centralnəj stancijajasь:
təni učonəjjas vəčənь povodda tədmaləm kuzaьs svodkajas
da na šerti vozьvьv tədmalənь povoddasə.

Kьzi organizujtnь povodda vəršə vizədəm.

Povodda vəršə vizədəm kolə nuədнь vo gərər čəz sijə-
zə časjasьn: 7 čas asьlьn, lunsər vərьn 1 časьn da 9 čas
rьtьn. Tajə časjasas kolə kutšьnь kət tēperatura vəršə
vizədəm mogьš.

38-d şerpas. As
vəçəm fluger.

Təv bərşə da osadokjas bərşə vizə-
dəm poze nuədnə lunnas ətibş—lunsər
bərşə 1 çasən.

1. Sonbd da kəzbd vezlaşəm bərşə
vizədəm. Əsədənb termometr skola əsin
sajə sondi jugər inmətləmlador bokşanş.
Gizənb temperaturalıbş bəd petkədləm,
korşənb sutki çəzşə sər temperatura. Təd-
maləmbş-kə munis lunnas kujimş, tem-
peraturalıbş petkədləmjassə teçənb da ju-
kənb kujim pələ.

Təlbşş sər temperatura korşənb taz:
teçənb sər sutkişəsə təlbşş da jukənb tə-
lbş lun lədvələ.

2. Təv bərşə vizədəm. Təv bərşə
vizədəm mogəş pəlzujtənb flugerən. Flu-
gerş-kə abu, sijəş abu şəkəbd vəcənb 38-d
şerpas şerti:

Pasjalənb: 1) kodarşən pəltə təlbş (gorizont bokjas şer-
ti), 2) tatçə puktəm tablica şerti təvləş vənşə.

Təv vənşən tablica.

Təvlən vənş.	Təvlən qimş.
1. Korjas pujaş vənş oz vənş. Trubajasşş ebnş kəpəçə vəkəda vəvlən.	Lən. (8til).
2. Posnədik pukorjaş vənş. Flag murtsa vərşstə.	Neşbdik təv.
3. Gərşş pukorjaş da posnədik puvoztas vənş.	Sərkod təv.
4. Gərşş puvoztas lajkjalənb.	Jon təv.
5. Pujaş lajkjalənb.	Çorbd təv.
6. Pujaş kopraşənb mulən, çegjaşənb uvjaş.	Zev çorbd təv.
7. Pujaş neəkşənb vuzjasnas, nəvədə kerka vevtjas.	Buskov.

Тэлыс ротып арталэны: кымыныс рэйтис тэлыс гытывыв-
шап, кымыныс лунывывшап, кымыныс гытыв-вожывывшап да ку-
еэм вьнэп.

Кызи вэсны сводкаяс поводда вэрша визэдэм куза?

Вьдлунжа визэдэм куза сводка. Октавр, 1932 во.

Куеэм поводдаыс.	Часjas.	1 октавр.	2 октавр.	3 октавр.
Сьнэдлэн температура.	7	+10°	+ 9°	+ 7°
	1	+15°	+14°	+12°
	9	+11°	+10°	+ 5°
Зэр суткija.		+12°	+11°	+ 8°
Тэвлэн вештасыс.		R.	R.-L.	R.-L.
Тэвлэн вьныс.		Jon	Зэрокod.	Чогьd.
Кьмэръjas.				
Осадокjas.				
Мукэд лоэмторjas.				

Тавлїчалэн условнэј пасjas:

Кьмэръ: — сез јenez, — вукьса јenez,

— кьмэръ јурјасэс јenez.

О с а д о к j а с : — зер, * — льм, ▲ — сер.

△ — каеа сьдэс, ▽ — льсва, □ — пуз, ≡ — ру.

Мукэд лоэмторjas: ✓ — југјалэм, ∪ —
эска-мэска, ⇄ — пурга, ⊕ — сонди гэгэр кье.

3. Осадокjas ушэм вэрша визэдэм. Зерлыс, льмлыс,
серлыс ушэм, льсвалыс, пузлыс лоэм колэ пасјавны условнэј
пасјасэн (условнэј пасjas визэд ульса тавлїцаыс).

Təlyşsa tədmaləmjasyş svodka.

Təlyş	Lun lbd	Sər tempera tura	Təvlən veştasş (nırtıš)	Təvlən vınyş	Kymərjas	Osadokjas	Sodtas
Oktabr	31	+ 4°	R.-L.	Sərkod.	6 lun 	15 lun 	2
					15 " 	11 " 	— —
					10 " 	3 " 	3

MIJAN INTASYN POVODDA.

Arşa kadyn ez eea çukərmь povodda bərşə vizədəm-tədmaləm. Vəçam talş svodka.

Synəd temperatura bərşə vizədəm. Vizədəm-tədmaləm petkədlis, mьj sonьdsə mьbş boştə sondişan. Səmyñ oz pyr sondiş ətkodə sontь mьsə.

Kymьñ sondiş lunnas vьlyñzyk jenezas, sьmyñ sonьdzyk; sondiş medvьlyñ ovlə lun-sər kadyn; medsonьd kadьş lunnas ovlə lun-sər bəryñ.

Musə sontəmyş vezşə i təlyşjas şerti: kymьñ matьñzyk təvlañə, sьmyñ ulitizьk vetlə sondiş, i musə sontəmyş çinəzyk.

Temperaturalən da kymərjaslən vezlaşəmyş təlyş şerti, tьdalə sişə tablicaş, kodəş vəçəmaəş Məskovskəj oblaştə aşı skolañ velədcьşjas.

Arşa kadyn vizədəm-tədmaləm kuza svodka.

Təlyş	Synədlən temperatura	Sezlun lbd
Şeñtavr.	+ 11°	5
Oktavr.	+ 4°	3
Nojavr.	+ 2°	1

Тавлицаşыс тѣдалѣ, кѹеѣм ѣдѣ арѣн ѹинѣ тѣлѣс лѣд ѣртиѣс
сонѣдѣс да сез лунјаслѣн лѣдѣс. Нѣјавр—медкѣмѣра тѣлѣс.

Упразненѣѣ. 1. Визѣдлѣнѣ асѣѣд гизалѣмјастѣ ѣнтаврѣс:

Кѣзи вѣзлаѣс сѣнѣдлѣн температурѣс сонѣѣја лунѣ: кодѣр вѣлѣ
сонѣдѣѣк—асѣлѣн, лунѣн, рѣтѣн?

2. Ѣтлаѣтитѣн асѣѣд гизѣдјастѣ ѣнтаврѣс да нѣјаврѣс:

1) Кодѣр сѣр тѣлѣсѣа температурѣс вѣлѣ вѣлѣнѣѣк: ѣнтаврѣн,
ѣлѣ нѣјаврѣн?

2) Кодѣр сонѣѣс вѣлѣ вѣлѣнѣѣк јѣнезѣс (лунсѣр кадѣ)—ѣнтав-
рѣн, ѣлѣ нѣјаврѣн?

Вѣѣнѣ температура да кѣмѣрјѣс арѣа кадѣн визѣдѣм куза
сводка. Ѣтлаѣтитѣн вѣјѣдлѣм свѣдкѣкѣд: мѣјѣн ѣткодѣс, мѣјѣн
торјѣлѣнѣ?

Тѣв вѣрѣа визѣдѣм. Тѣв вѣзѣ повѣдѣда. Кодѣр,
суѣм, Мѣсквѣсѣ облѣѣтѣн тѣлѣс рѣлтѣ рѣтѣв-лунѣвѣвѣшѣн, сѣјѣ
ѣѣкѣда вѣјѣ ѣскѣдѣс кѣмѣр да зѣр. Асѣв-војѣвѣвѣшѣн тѣвјѣс
вѣјѣнѣ кѣзѣд, сѣкѣ јѣнезѣс ѣѣкѣдѣѣкѣсѣ овлѣ кѣмѣртѣм.
Кодѣр тѣлѣс луннѣс унѣѣс вѣзѣѣшлѣ, рѣрѣѣк мунѣнѣ зѣрјѣс.

Вѣѣтѣсѣс да вѣнѣс тѣвлѣн вѣзлѣѣѣнѣ торјѣ
тѣлѣсјѣс ѣрти. Мѣсквѣсѣ облѣѣтѣн арѣа кадѣ медѣсѣсѣ
рѣтлѣснѣ рѣтѣв да рѣтѣв-лунѣвѣвѣн тѣвјѣс. Јѣнѣѣка тѣвјѣс рѣтлѣс-
нѣ нѣјаврѣн.

Тѣвлѣс вѣнѣсѣ роѣѣ ѣѣктѣнѣ узѣвнѣ јѣзлѣ
рѣлѣза вѣлѣ. Вѣзѣѣшѣн-нѣн зузѣдѣѣк интѣсјѣсѣн (кѣнѣ ѣѣкѣд-
ѣѣка тѣвјѣсѣс овлѣнѣ) вѣѣлѣнѣ тѣв мѣлѣнѣѣјѣс, нѣјѣ изѣнѣ
нѣн.

Ѣнѣ СССР-ѣн вѣѣѣмѣ план тѣвлѣс вѣнѣсѣ узѣдѣм мѣгѣѣ:
тѣв кутѣс пѣлѣтнѣ рѣс, вунѣдѣвнѣ изѣс, кѣѣѣјтнѣ вѣ зар интѣс-
јѣсѣн му кѣтѣдѣм вѣлѣ, ѣѣктѣсѣ оvmѣслѣ, кѣркѣјѣс јѣгѣдѣнѣ,
ѣѣвѣркѣјѣслѣ да завѣдѣјѣслѣ колѣм вѣлѣ вѣѣнѣ ѣлѣктѣрѣѣстѣво.

Упразненѣѣјѣс. 1. Визѣдлѣнѣ асѣѣд гизѣдјастѣ повѣдѣдѣѣс тѣлѣн
вѣзѣм јѣлѣс. Кѣзи вѣзлѣѣс повѣдѣдѣѣс торјѣ тѣвјѣс ѣрјѣ:

1) Кѹеѣм повѣдѣдѣ сулѣлѣс (сѣз ѣлѣ вѣкѣс, кѣзѣд ѣлѣ сонѣд),
кодѣр рѣлтѣс рѣтѣв-лунѣвѣвѣн тѣв?

2) Кѹеѣм повѣдѣдѣ вѣлѣ асѣв-војѣтѣв ѣрјѣ?

3) Кѹеѣм повѣдѣдѣ вѣлѣ, кодѣр тѣлѣс ѣтѣ луннѣс вѣзѣѣвлѣс?

2. Кѣзи вѣзѣѣвлѣс вѣѣтѣсѣс да вѣнѣс тѣвјѣслѣн тѣлѣсјѣс ѣрти?

Осѣдѣкјѣс вѣрѣа визѣдѣм. Повѣдѣдѣ вѣрѣа визѣдѣм
тѣдмѣдѣ вѣдѣѣа рѣлѣс осѣдѣкјѣскѣд: зѣркѣд, лѣсвѣкѣд, пуз-

kəd, lmkəd, serkəd. No kьzi najə loəny? Stav osadokjasьs loəny va ruьs, kodi em sьnədas. Sьnədyс-kə kəzalə, sekі ruьs sukmə da pərə tumanə. Ruьs artmə zev posnydik vavojtjasьs; vojтjasьs seeəm koknydikəş, myj oz uşny muas, a lebaləny sьnədyn. Tuman ovləvlə asьvjasьn da ыtjasьn, eə-kydzьkasə — ыurjas veştyн.

Кьмəг—sijə-zə tuman, səmyн mu veştas vьlə kь-pədcəma.

Zeran kьmərjas loəny kьmərjasьs kəzьd təvkəd paпьda-sigəп: kəzaligəп vavojtjasьs matəzьk topədcəny məda məd berdə da artməny ыrьsьş şəd kьmərjas.

Voə kəzaligəп kьmərjasьs uşə zer: vavojtjas ətlaaşəny məda-mədnьskəd, şəktamməny da ыlaləny uylan.

Льм, ser da kaəa sьdəs loəny va ru da [vavojtjas kьnməmyş.

Льsva səstəп vavojtjasəп pukşə sьnədyс asьvjasьn da ыtjasьn ьrkaləп turun vьlə, korjas vьlə da muerd vьlə.

Puz—sijə jezьd osadok jitorjasьs, artmə sijə, kьzi i lьsva, kodьr muerd vьlas kəzьdyс ulьnzьk 0°-ьş.

Osadokjaslən uşan myндаьs zev tədcəпa mijan şiktsa ovməslь: osadokjas uşan myндаkəd jitcəma mijan paпьjaslən da tєxпiçesкəj kultura-jaslən voəп. No şiktsa ovməslь tədcəпa ңesəmyн uşəп osadokjaslən myндаьs, no i kueəп vo kadьп najə uşəny. Tulьsьп-kə dьr oz zerlь, loə zasuxa. Kuz zasuxa vermas koştyнь urozajtə. Tədcəпa i uşəп lьmləп kьztaьs: kьmyн unzьk lьmjьs, sьmyн sijə vizə musə jona kьnməmyş. Sь kьпzi lьm sьligəп muas ruztə vaьs, mu voştə, zaptə sijəs gozşə kad kezlə.

Məskvasa oblaştyн meteorologičesкəj stan-cija tədmaləп şerti osadokjaslən myндаьs vezlaşis arşə kadьп tazi: şəпtəvryн uşі 5,1 sm, oktəvryн—5 sm, nojavryн —4 sm.

Uprazņəņə. Tədmavny matьsa meteorologičesкəj stancija vь-lyş, kьzi vezlaşis uşəп osadokjaslən myндаьs təlьşjas şerti tijaп olan intasьп.

Əti skolaьп velədcьşjas vəçisny təəп tablica arşə ka-dьп povodqda bəşə vizədəп kuza.

Arşa kadın povodda bərşə vizədəm kuza ovecj svodka.

Təlbşjas	Synədlən tempera- tura	Sez lun- jaslən ləd	Osadok- jaslən mında	Təvjaslən veştas da vən	Sodtas
Şəntabr	+ 11°	5	5,1 sm	R.-V. qevbdik	1. Səndiys təlb- şşs təlbşə uliti- zyk vetlə jenez- tiys 2. Lunjas zeq- namməny
Oktabr	+ 4°	3	5 "	R.-L. qevbdik	
Nojabr	— 2°	1	4 "	R.-L. sərkod	

Tavlicəşs tɔdalə: 1) arın səndiys təlbşşs təlbşə uvtas-
mə; 2) lunjas zeqnamməny; 3) pyr ətərə kəzdədə; 4) sez
lunjaslən ləbys çinə, a kymərjas sodəny; 5) təvjaslən veştas-
jasys vezlaşəny; təvjaslən pəltan vənys sodə.

Upraznenə. Vəçny taeəm-zə svodka arşa kadın povodda bər-
şə vizədəm kuza. Sravnitny vajədəm tavlicakəd.

MIJAN OLAN MESTAİN KLİMAT.

Povodda bərşə vizədəməş tɔdalə, mɔj povoddaş lunş-
lun vezlaşə. Səmyñ tədmavny-kə, kəzi povoddaş lunş-lun
vezlaşə təlbşjas şərti una vo çəzən (20-30 vo), seki tɔdavny
kutas mɔj bɔd təlbşlən em aslas povodda.

Məşkvasa oblaştyn şəntabr—medsonɔd da səndija arşa
təlbşjas pyekyn; sylən sər temperaturaş + 11° Nojabr—med-
vozza kəzɔdzyk təlbş, sər temperaturaş—2°; nojabr 20-d
lunjasə pyrzyk kymyləny jujas, a nojabr təlbş romyn loə-
nin təvşatuj. Janvar medkəzɔd təlbş: sər temperaturaş—11°.
Aprəlyn voşşəny jujas, sər temperatura + 3°. Jul—vonas
medzar təlbş, sər temperatura + 19°.

Voşa sər temperatura + 3,5°.

Təv kəşşə vit təlbş gəgər; gozəm—kujim gəgər. Arş
da tulşşs—zeqndəş, təlbş-mədən.

Sər sulalan povoddaş torja intaşjasyn
(20-30 voşş sər voştəmən) suşə klīmatən.

Torja intasjasyň klīmatys awu atkod. Tajas ti adzannpd,
kor tadmashad kazyd, zar da sarkod klīmata stranajasen.

Upraznenē. Matysa meteorologičeskaj stančijaš čukartny ta-
eam švedenņajas tījan intasyň klīmat jyls:

- 1) Šer temperatura: julyn . . . ; janvaryn . . . ; vonas . . .
- 2) Təls kəşşə təls; gozəm ; təls
- 3) Mijan junym kynmə ; voşşə
- 4) Təlyn jonzykasə ovləny taəəm təvjas . . . ; gozəmyň . . .
(kueəm) (kueəm)
- 5) Zer vajləny təvjas ; zasuxa
- 6) Osadokjas uşləny; təlyn . . . ; gozəmyň . . . ; vonas . . .
- 7) Uşlan ləmlən kəztaš
- 8) Kəzədjās ovləny gradus; zarjas
- 9) Kəzədjās ovləny tulysyn ; aryn

Čukərtəm švedenņajas poduv vyləny vəčny tablica da əsədn
aijəs klassə.

II. MUŞAR.

MULƏN FORMALS.

Zev vazşa kadın jəz, medym vištavn̄, m̄j sijə jenezs, muys, kozuvjas, teçlisn̄ mojd noga b̄dşama vištjas. Ətijas məvpavlisn̄, m̄j muys kujlə kujim slən m̄skujas v̄l̄n, kodjas sulalən̄ zev ɤz̄d, ɤz̄d divəkod cerepaxa v̄l̄n. Mukədjas vištavlisn̄, mu veştas-pə putkyltəma jugjalyş xrustaln̄j svod, kodə tuvjavləma zar̄n̄ kərttuvjas-kozuvjas. Kojmədjas şornitisn̄ s̄ j̄l̄ş, k̄zi jenez svod kuza bija v̄vjas v̄l̄n as̄vşan̄ r̄təz gənjətə pəş son̄di, a vojnas sijəs vezə, vetlə jenez kuza t̄l̄ş.

Una v̄vlin̄ taeəm vištjas̄d. No vois kad, kor jəzly ez-n̄in lo t̄rmana taeəm viştaləmjasȳd. Uçonəjjas zev vazşa kadə-n̄in kutisn̄ dumajtn̄, m̄j muys gəgrəs da v̄ludkod eəkəs. No vozə tədmaləmjasȳ da adzəmjasȳ petkədlisn̄ m̄ədtor j̄l̄ş.

Siz kazalisn̄, m̄j son̄di petigən s̄lən jugərjasȳs voz̄z̄k in̄mən̄ z̄z̄d predmetjasȳ, a son̄di let̄ȳgən jugərjasȳs meddyr t̄dalən̄ z̄z̄d predmetjasȳ v̄l̄n-zə.

Kazalisn̄, m̄j z̄z̄d mestə k̄pədc̄ȳgən gorizont̄s paşkalə.

Morejasəd vetligən kazavlisn̄, m̄j karavkəd pan̄ydaşigən voz̄z̄k t̄dovt̄ə s̄lən maçt̄as, seşşa parusjasȳs, trubaş, karavlən v̄li jukənȳs da, medvəryn̄, stavnas karav̄s. Taeəm javlən̄n̄jasȳs v̄li viştalən̄ s̄ j̄l̄ş, m̄j morelən verkəs̄s m̄lkja.

Tajə javlən̄n̄jasȳ şert̄is̄ uçonəjjasȳ pondisn̄ dumajtn̄ m̄j muys şar modaə.

No st̄ə ta j̄l̄ş t̄disn̄ s̄m̄yn̄ seki, kor k̄eovtisn̄ mu gəgərȳs.

ɤz̄də muşar.

Muşar zev ɤz̄d. Mulən okružnoşt loə 40 şurs km. m̄nda. Mədədc̄nȳ-kə mu gəgərȳs podən da mun̄n̄ sutkinas 40 kilometrən, musə pozas k̄eovtn̄ şurs lunən, siz-kə mu k̄eovtəm v̄lə kovmas kuim vo gəgər k̄m̄n̄.

GLOBUS.

Әни musә petkәdlәnә җar modaән, taеәm җarыs суsә globusән. Globus kraҗitәma siz-zә, kыzi i karta.

Globus vыln lәz da keыd-lәz rәmән petkәdlәma va, a vizov rәmjasән susa. Vaыs muҗar vыln un-зыk susa dorыs. Gырыs susa uҗastokjas, kodjas petәnә muҗarsa vajas pәvсыs, суsәnә җvet ju-кәnjasән. Muҗar vыln em kvajt җvet јukән: Јevropa, Azija, Afrika, Avstralija Vojvыv da lunvыv Amerika (najәs әtlaәdә Panamskәј pereҗejek) da Lunvыv Polarnәј maҗerik (sijәs sizzә suәnә An-tarktidaән).

Valән stav prostranstvoыs muҗar vыln јukәә kujim okean vыlә: Velikәј, Atlantіҗeskәј da Indijskәј. Velikәј (libә Tixәј) meдызыd mukәdсыs stav-сыs. Sijә әtnasән loә ызыdыk muҗar vыln stav susaсыs. Velikәј okean munә nәl җvet јukән берегjas pәlән.

Atlantіҗeskәј okean іҗәtыk Velikәј oke-anыs pәsti kыk pәv. Sijә munә nәl җvet јukән берегjas pәlәнzә.

Indijskәјән okean суsә sы vәsna, mыј sijә munә Indija берегjas pәlән.

Okeanasәs da morejasәs kraҗitan rәмыs vezлаә зузда җertыs; kытән kraҗitam rәмыs pеmыdыk (lәzыk) —seti зузыdыk, kәni keыdыk—seti lap-kыdыk.

Muҗar gәgәр kыeovtәm.

450 vo saјып una stranajasыs kupeҗjas zilәnә vәli voҗt-нә asыныs Azijaыs oзыrlunsә.

1492-d voып kujim karav Xristofor Kolumb naҗalstvo ыln mәdәdҗisнә Ispanijaҗan veҗкыda гытыв vыlә, meдым vonь Indijaә, no зураҗisнә dijas vыlә Amerika берегjas do-гын. Tazi vәli adзәma Amerika, kod јылыс vojдәр nekod ez tәdlә.

Amerika voҗtәm vәгын kыptis җornә Amerika берегjas pәlән muҗar gәgәр kыeovtәm јылыс.

1519-d voьn vәli kotьrtәma Ispanijasa ekspedicija 5 karabьs 234 matrosәn, medьm kьeovtnь muшar gәgәр. Ekspedicijaәn veшkadlьsьs vәli Magellan.

Kьk tәlьs cәz ekspedicija munis okean kuza mu adзьv tәg. Seшsa zurašisnь Lunьvьv Amerika beregjasә da mәdisnь na pәlәn vozә. Matьsčьnь kutis tәv, a bereglәn vizьs pьr-na ez ponaš, pьr-na ez voššь Velikәj okeanә pьranin. Kovmis tәvjьnь Amerika lunьvьvlador kus beregjas dorьn. Sodtnь šojan zapasjas vәli ңinәmьs. Matrosjas ez vermьnь terpitnь šәkьda tәvjәmtә da dugdisnь Magellanlьs kьvзьnь. Najә kәsjәnь vәli bәр munь gortanьs. Sәmьn Magellanlәn zvoj lunьs da šušlunьs otsalisnь sьlь matrosjasәs nuәdnь vozә.

Nәzjәnik kьššәnь lun bәrša lunjas, a beregьd pьr-na veškdь vьlas šәdalis. Mukәdlaas morelanьs šetčәmaәš beregšaңs skalajas. Tәvnьr dьrji tajә skalajasas pašmuni әtik karav. Noљs әtarә piškәdčisnь lun vьvlaң.

Medvәгьn, 1520-d voša oktavьr tәlьšьn karavjas vozьn voššis proliv. Mәvpjas inisnь—tuj vәli voštәma; siјә әni sušә Magellan prolivәn.

Rьtv-vojvьvlaңә bergәdčәmәn, karavjas pьrisnь Velikәj okeanә. Koљnь vezonjas, tәlьšjas, a povoddaьs pьr sulalis sez da lәң; ta vәsna Magellanlәn jortjasьs i suisnь Velikәj okeanәs „Tixijәn“.

Siјә kadnas bьri stav šojan pripasьs, eьki juan va; šoisnь siš sukar, ңaklalisnь kәtәdәm kučik, šoisnь pilңәj pьz, juisnь siš va; medčәskьd šojanәn vәlinь kьsajas. Jәz višmisnь. Kuli-ңin 19 mort. A gәgәрьn pьr-na lәzalis okean.

Zoң vo kovmis Magellanlь vuznь Tixij okean da vonь Filippinskәj dijasәz.

Tani dijas vьvsa oљsјaskәd paңьdašigәn vәli vijәma Magellanәs.

Karavjaslәn ez lo načalnikьs. Siz-zә bьri una jәz.

Vit karabьs sәmьn әti munis vozә, siјә tujәdьs, kodәd kәsjis munь Magellan. Indijskәj okeanә pьrәm bәгьn, karav mәdәdčis Afrika beregjas pәlәn, kьeovtis siјәs da 1522 voša šeңtavьr tәlьšьn sьvьtis jakәр as gavaңә Ispanijaәn.

Koңәр kodәn vois karav, kodi medvozьs kьeovtis muшar gәgәр. Parusjas әsalisnь lestukjasәn, zoңnas karabьs vәli zugavlәma tujtәmәz.

234 mortbš vər voisnš səmn 18-ən. Nalən voəmbš sš-
zədis stav Ispanijasə. Mušar gəgər kševntan tuj vəlī voštəma.

Upraznənnəjas. 1. Koršnš globus vblš švet jukənjəs da təd-
mavnš nalšš nīmjassə.

2. Koršnš globus vblš okeanjas da tədmavnš nalšš nīmjassə.
Koršnš okeanjaslšš medzuzədinjassə.

3. Koršnš, kueəm švet jukənjəs dinti munə Velikəj okean, ku-
əəm švet jukənjəs dinti munə Atlantičeskəj okean, Indijskəj.

4. Koršnš Indija.

5. Tədmavnš globus šerti Magellanlšš tujšə.

Мушарлən karta.

Kor tədmašisnš, mšj mušs zvbł vblə šar modaa, jəz
přt-zə kutisnš ispolzujtnš tajə tədəmsə stranajas kostšn vo-
lššəm vblə da vbl mujas koršəm vblə.

No, medym putesestvujtnš da munnš kolana tujədšs,
medym paškəd okeanjas səršn da ызд muerd vblšn nē
vosnš, kolə vəlī kuznš koršnš-adzšnš tuj, a tajəs on vermš
vəčnš mušar kartatəg. Ta vəsna vazьšə kadšaŋ-nin jəz ku-
tisnš čertitnš kartajas—petkədlšnš stav mušarsə libə sblšš
torja učastokjas. Vozьksə kartajas vəvlisnš zev prəstəjəš,
zevəš. Jəzšs bləsas risujtisnš beregjaslšš vizjassə, pasjalisnš
jujaš, gərajəs da karjas. Taeəm kartajasən pəlzujtššnš vəlī
šəkd. Karta risujtəmbš unabš vəlī vəčšə oz pravilnəja, ы-
najasšs vəlī indavšənš bləsas. Taeəm kartanad šəkd vəlī
voštšnš pravilnəj nřvizəgsə, artavnš, kьmn lun loə munnš
tujədšs. So mšj vəsna jəz vazьšaŋ-nin zilisnš vəčnš kartasə
točnəjən, no sija artmis səmn seki, kodr vəlī izovretitəma
točnəj merajtčən priborjas.

Əni mušar pəsti stavnas-nin tədmaləma—kolisnš iššle-
dujttəg səmn mušarlən nēgьršš seeəm učastokjas, kьtčə
šəkd veškavnš. No i sija abu đr kezłə. Aeroplanjas da
dirizabljas, aslšs pələs avtomobiljas da ledokol-paroxodjas
izovretitəma vəršn, jəz vermənš-nin munnš kət kueəm ыli mestə.

Mušarəs bura tədəm vəsna mijan əni eməš-nin bur,
pravilnəj kartajas, i ызд gramotnəj mortlš kolə
velədčšnš ləddšnš karta siz-zə, kьzi i kniga.

Globusən tədmašəm. Mušar medbura da medveškəda
petkədlššən loə—globus. Mušarəs karta vblšn petkədləm abu
zik veškəd, kartabš plavgəs, a mušaršs gəgrəs da mьlkja.

Globus pьrьs munə metallіčeskəj čərs, kod gəgər sija i bergalə. Sьlən bergaləmys ləšədəma siz-zə, kьzi-i ačьs muьs bergalə. Šarьslən verkəсьs bergaligas oz stavnas ətkoda bergav. Ətilati bergalə ədјənzьk, mədlati—nəzјəzьk.

Mušar vьlьn eməš vezlaštəm mestajas, kodjas sušəнь polusjasən. Globus vьlьn tajə mestajas pьrьs munəнь čərsьslən pomjasьs. Mušarьn seeəm čərsьs, kьzi globusьn, dert abu.

Ətьlnaьn polusjasšan, buree globus sərədьs, nuədəma sər viz, kodi jukə globussə kьk pelə—Vojvьv da lunvьv mušarьnjas vьlə. Sər vizьs sija sušə əkvatorən.

Ekvator čutjas medədјə bergaləнь.

Upraznenə. Medьm gəgərvonь, mьj mušar torja mestajasьn čutjas oz ətkoda bergavнь, kolə navludajtnь globus bergaləm bərša. Pasънь globus vьlьn melən kьk čut—ətisə ekvator vьlas, a mədsə globus čərs pom verdas. Bergədlьnь globussə da vizədnь čutjas munəm bəršaьs. Ekvator vьlьn čutьs kutas bergavнь ədјə, a čərs verdəsa čutьs zev nəzјə.

Zik polus vьlas čutьs mesta vьvьsьs oz vesji.

Polus da ekvator kostьn nuədəma vizjas—tropikjas da polarnəj kьejas.

Əti polusšan mədas ekvator vomən nuədəma vizjas, kodjas sušəнь meridianjasən. Əti meridian sušə zavoditčənən. Tajə meridianьs munə globus vьlьn London kar pьr. Tajə meridianšaңьs nuədšə meridianjaslьš lьdsə artaləmys.

Upraznenəjas. Koršнь globus vьlьš polusjas, ekvator, tropikjas, polarnəj kьejas. Koršнь globus vьlьš zavoditčən meridian da vizədlьnь sь vьlə əti polusšan mədəz.

Mušarьnjaslən karta. Mušar petkədləma karta vьlьn kьk mušarьnјən—rьtvvьv da asьvvьv mušarьnjas.

Upraznenəjas. 1. Vizədlьnь mušarьnjas. Ətlašttnь švet jukənjaslьš okeanjaslьš globus vьlьn petkədləm mušarьnjas vьlьn petkədləmkəd.

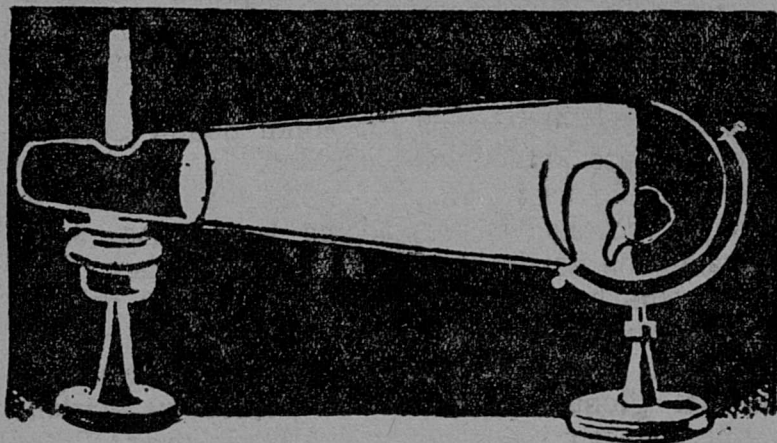
2. Koršнь mušarьnjas vьlьš polusjas, əkvator, tropikjas da polarnəj kьejas.

3. Boštнь mušarьnjaslьš konturnəj karta, ləz libə gərd karan-dasən ekvator, tropikjas, polarnəj kьejas da švetlьš jukənjə gəgər nuədнь vizjas.

4. Kraštнь švet jukənjassə torja rəmjasən da gizavнь nиmјassə.

Мыла овлә лун да вој.

Медым тажә гәгәрвонь, колә воштнъ глобус, лampa да тәдмаләмсә нуәднъ зик репнъдн. Колә лaskнъ глобусас әти полуссан мәдәзъс векнѣдик бумага (визәд 39-д шerpas).

39-д шerpas. Мыла овлә лун да вој.

Сеҫса колә jugдәднъ глобуссә әтар вокшаңъс да визәд-лнъ, глобуслән куәәм јукәнъс лоә репнъдас да југьдлodoras. Әтгьршаәс-ә сija јукәнјасъс?

Воza колә бергәдлнъ глобуссә сујгашаң веҫкьдлadorә, кьзи мушаръс бергалә, ливә мәдногән-кә sunъ, гьтвнъвшаң асьвнъvlan, да визәднъ, әтпърјә-ә векнѣдик бумagalән јукәнјасъс инмәнъ jugдәдәм јукәнас.

Кьзи тајә каднас jugдәдсәнъ мушарлән торја јукәнјасъс? Кәни лунъс да кәни војъс? Әтпърјә-ә воә лунсәркадъс вьд мestaн, кодәс tupкәма векнѣдик бумaganas? Әтпърјә-ә zavoditчә гьт?

Лунъс vezсә војән сь вәсна, мьј муъс бергалә аслаc чәрс гәгәр, i сондиъс jugдәдә мушарлъс ливә әти воксә, ливә мәд воксә.

Мыла овлә во кадјаслән вәзлашәм.

Муъс воштә југьдсә да соньдсә сондишаң. Сонди—sija зев ьзьд donalәм шар, kodi 1.300.000 пәв ьзьдзьк мушаръс. Сондиъс мушаң 150 мlн. km.

Ылнаын. Мушаң да сондиэз-кə муннь куржersкəј pojeздəн, pojeздьсь kovmis еşkə муннь 266 vo. Сондиьс казитцə ми-
janь пєвзьд зєв jugьд кьєэн, а звыl вьлас сьлən кьєєс
4 mln. kilometрьс ьздзьк.

Tajə зєв una соньд да jugьд сєтьс istoчник гəгəрьс i
кьєлəлə мушарьс. Ta вəсна oвлə vo kadjasлən vezлашəм—тəв
vezшə тульсən, gozəм—arən.

Medьm бурькa гəгəрvoнь vo kadjasльс vezлашəм, kolə
suzəднь globus пəльнə чəрсən да вəснь пємьд vezəсьн та-
єм навьудєннə. Med lampa лəə sonди pьдди. Globus сьла-
дор вokas, kodəс jugдəдəma lampaєн, лəə lun, а мəдар
vokas—voj. Globussə kolə suvtəднь siz, medьm lunвьв
мушарьньс jonькa вəли вєшкəдəma lampalaњьс, сєки voj-
вьв мушарьнлən ьздзьк jukəньс лəə пємьдьн. Сондишəн
jugəрjasьс usнь kutasнь vojвьв мушарьн вьлас пəлən, i mi-
jan vojвьв мушарьньн лəə тəв. Əни kolə vestavнь globus-
сə pьзан кузa lampa гəгəрьс чasi strelka мунəмьлpаньдən
siz, medьm globusлən чəрсьс вəли вєшкəдəma ətarлањə. Mi
voam мушар seeəм polozeннəз, kodi oвлə mart 21-d lu-
нə, kodьr кькнaн мушарьньс—vojвьвvsaьс i
lunвьвvsaьс—jugдəдəma ətkodə, i вьдлaьн му-
шар вьлас lunьс ətkuзa vojкəд. Tajə oвлə туль-
сьн (40-d шerpas).

Lampa гəгəр globussə vestam vozə, кьтчєз оз lo jug-
дəдəma vojвьв мушарьнлən ьздзьк jukəньс.
Tajə kadnas (jun 21-d lunə) mijan vojвьв мушар-
ьньн lunьс voas medkuз da vojьс medзєньд.
Vois gozəм.

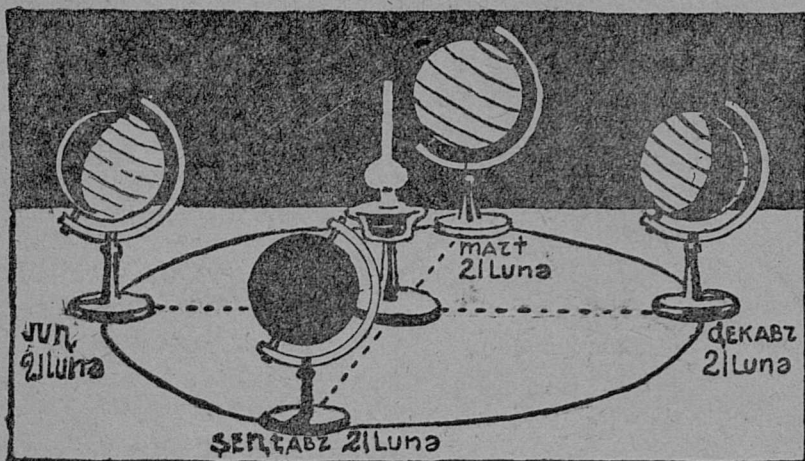
Globussə seeəм-zə nogən kutam vestьнь vozə. Bara
кькнaн мушарьньс лəə jugдəдəma ətkodə, i
stav мушар paштaьс lunьс лəə ətkuзa vojьскəд.
Tajə шєнтaвр 23-d lunə—ar.

Vozə vestam globussə. Əни jugдəдəma lunвьв
мушарьнлən ьздзьк jukəньс, а vojвьв мушар-
ьньс jugдəдəma icəтзькa. Tajə дєкaвр 20-d
lun. Vojвьв мушарьньн—тəв.

Lunвьв мушарьньн oльсjasь volən kadjasьс муннь
kutasнь мəдарə: kodьr mijan тульс, сєни—ar; kodьr mijan
gozəм, сєни—тəв; kodьr mijan ar, сєни—тульс; kodьr mijan
тəв, сєни gozəм.

Viċko paṇḍ naukaḷ.

Ez kokṇia ŧetċ jəzḷ tədəṃṃ,—mḷj seəṃ jenezṃṃ, muṃṃ, mḷja owlə luṇ da voj, mḷja owlə vo kadjaṣḷəṇ vezlaṣəṃṃ. Taḷə tədəṃḷuṃsə voṣṭəṃṃ muṇis viċko velədəṃḷ paṇḍ. Viċko vəlī velədə, mḷj muṃṃ—stav miṛṣḷəṇ sər, mu gəgərṃṃ kḷelələṇṃ sonḍi, kozuvjaṣ da planətajaṣ. I sonḍisə

40-d ŧərpas. Mḷja owləṇṃ vo kadjaṣḷəṇ vezlaṣəṃjaṣ.

i planətajaṣsə jən vəċis ṇinəṃṃṃṃṃ, i mu ləṣədāṇ kadṣaṇ sonḍiṃṃ i planətajaṣṃṃ kolisṃṃ vezṣṭəg.

Medvozza moṛṭ, kodi tədīs, mḷj muṃṃ bergalə aslaṣ ċərs gəgərṃṃ da kḷelələ sonḍi gəgər, vəlī ɪzḷ astronom Kopernik, kodi olis 1473 voṣaṇ 1543 voəz. Kopernikəs, siḷə kadə vḷṇa cerkovṇikjaṣ, vəlī jona toṛədəṇṃ—naṛṭitəṇṃ. Medvərja olan kadjaṣə sḷ gəgərṃṃ ez vəvṇṃ jəz, kodjaṣ eṣkə eə eṣkisṃṃ mu bergaləṃḷ sonḍi gəgərṃṃ.

No Kopernik tuj kuza loisṃṃ muṇṣjaṣ, kodjaṣ vozə kutisṃṃ ṇuədṃṃ sḷḷṣ velədəṃṃsə. Viċkoəṇ preṣḷeduḷṭəṃṃṃ oz vəlī viḷṇṃ ṇi zaṣḷugaḷas, ṇi nauċṇəḷ uḷzaṣ. Siḷ, 1600 voṇ Rimḷṇ soṭisṃṃ vḷpuṛ vḷḷṇ Dziordano Brunoəs. Jona muċiṭisṃṃ ṛṭkaəṇ ṛəṛḷṣ uċəṇəḷ Gaḷiləjəs.

Ṭəpləvəḷ pojaṣjaṣ.

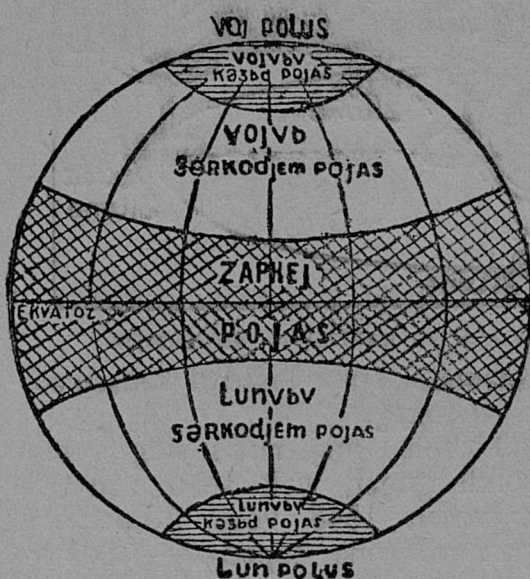
Muṣar juḷṣə 5 ṭəpləvəḷ pojaṣjaṣ vḷə (41-d ŧərpas).

Ekvator kḷkṇanḷador vokas kujḷə sonḷ pojaṣ. Sonḷ pojaṣ siḷ-zə suṣə toṛiċəsəkəjən; siḷə sulalə mu-

šar vьlьn kьk kьe kostьn—vojvьv da lunvьv tropikjas kostьn.

Šonьd pojasьn daskьk čas lunьn sondilьn jugьrjasьs kučkьnь muas pьstь veškьda da ta vьsna zev jona sijьs sontьnь. Tani pьr zar; volьn эtь kadьs torjalь mьd kadьs sьmьn ušьm zer mьndaьn. Ekvator vьlьn lunьs pьr эtkuza vojkьd (12 čas).

Vojvьv sьrkod klьmata pojas sulalь vojvьv tropik da vojvьv polarnьj kьe kostьn. Tani sonди jugьrjasьs ъekor veškьda oz kučkьnь. Tьvnas sonдиьs zev ulьz kьptьlь da omьla sontь mušь. Gozьmnas sonдиьs kьpьdčьvь vьlьzьk, i mьjan ovlь sonьd, no ъekor oz ovlь seeьm zar, kьzi tropičeskьj pojasьn. Sьrkod klьmata pojasьn ovlь volьn ъol kad. Tьls oz suvt pьr-zь, tьlьzьs ovlь zev zera ar. Siz-zь i gozьm oz suvt pьrьs-pьr: tьv vьrьn ovlь tulьs, muьs sonalь ъэzьъnikьn. Gozьmьn lunjasьs kuзььkьš voj doršьs, a tьvnas, mьdarь, vojjasьs kuзььkьš.

41-d šьrpas. Tьplьvьj pojasjas.

Lunvьv sьrkod klьmata pojasьn sonдиьs seeьma-zь sontь, kьzi i vojvьv sьrkod klьmata pojasьn, i ovlь volьn ъol kad, no kodьr mьjan gozьm, lunvьv sьrkod klьmata pojasьn—tьv.

Kьzьd pojasьn sonдиьs jona vьlьsь ъekor oz kьpьdčьv. Tani sijь vešig gozьmnas omьla sontь. Gozьmьs ovlь zečьd, a tьvnas ovlьnь jona kьzьdjas. Tьlьšjasьn kьššь pomašьtьm voj, i sonдиьs oz petav jenezь; sь pьddi gozьmnas sonдиьs tьlьšjasьn oz pьrav.

Кор војувѣ кэзѣд ројасын овлэ тѣв, секи лун-
увѣ ројасын гоуэм и, мѣдарэ, кодыр лунувѣ кэзѣд ро-
јасын тѣв, војувѣн—гоуэм.

Теплѣвѣ ројасјас костѣн граніцајасѣ условнѣјѣш. Звѣл
увѣлс теплѣвѣ ројасјас костѣн сеѣэм торјалѣмѣс (граніцаѣс),
кѣзи петкѣдлѣма 41-д шѣрпасѣн, ави сѣркод клімата, војувѣ
ројасын војувѣзѣк јукѣнас кліматѣс јонзѣкасѣ муно кэзѣд
ројасса клімат увѣл, а лунувѣ јукѣнас матѣштѣэ сонѣд ро-
јасса кліматѣ.

Упразненѣјас. Видлавнѣ шѣрдас „Мулѣн тепловѣ ројасјас“.
Коршнѣ сѣ увѣлѣс сонѣд ројас, војувѣ кэзѣд, лунувѣ кэзѣд, војувѣ
сѣркод клімата да лунувѣ сѣркод клімата ројасјас.

Коршнѣ тепловѣ ројасјас глобус увѣлѣс.

III. TORJA KLIMATIČESKƏJ POJAS- JASYN PRIRODALƏN DA OLƏMLƏN ŞERPASJAS.

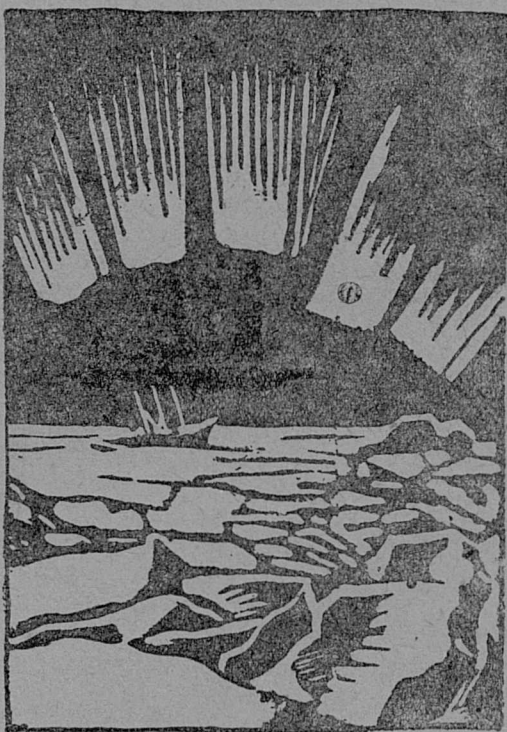
KƏZBD POJAS.

Polarnəj kəe sajn

Vojvyn polus gəgər Vojvyn Polarnəj moreti plavajtəp pomtəm ji erdjas. Tajə ji moreas eməş dijas, kətəş pəsti vo gəgər çəz oz sylvə lymjəs. Tajə—polarnəj nekor sylvə-təm jijaslən oblašt. Kə-mənkətəlyş çəz tajə jia er-dys oz adzəv sondisə, sə-mən kozuvjas da voj-vyn jenezlən pərtmaşəm jugdədəp sijəs (42-d serpas). Temperaturaş letčəvlə 50°-əş uləzək.

Təvjəsən stav lovja pəməsəş zerpə livə munə jia pustəpəş; səmən jezd os (43-d şerpas) oz pov polarnəj kəzbdəş.

Gozəməp, jib icətika sylvəstə, mukədlatib pot-laşə da zavoditə pla-vajtn. Jijasəş kəsaşəp mada-məd vylanəş da artmədəp gərbəş ji gə-rajas. Zev əzbd ji gəra-jas, suzdanas 100 me-trəz, vetləp more voş-sainjasti. Tajə miça şer-passə jugdədə polarnəj nekor pərvətmə gozəmsa sonđi.

42-d şerp. Vojvyn jenezlən pərtmaşəm.

Lunvyn polus dorəp, lunvyn polarnəj kəe sajn, vara-zə dorvyn jijas. No seni Polarnəj more pəddi paşkalə omələ-na

işşledujtəm, jian tupkəşəm susa—şvetlən kvajtəd jukən livə Antarktida.

Упражнение. Petkədlənb karta vələş Vojvuv Polarnəj more. Petkədlənb Antarktida.

Polarnəj muyn oləşjas.

Çajtan, mɔj ji pəvşən nekueəm oləm oz vermə lonə. No i tani ətkəmbn dijas vələb oləb jəz.

Grenlandija—muvlas medəzədi. Diş pəsti stavnas tupkəşəma kəmbəkə şo metr kəzta jian. Aşəvvuv beregş kəaləma mərəəd plavajtəş ji gərəjasən. Səla dorşən şəkədi şivedəşənb di vələ. Rətvuvuv beregən mukəd mestaas jış avu. Seni gozəmnas vədmə niə, lisajnikjas, zənədik turun da lapkədik, mu vəvti vələşəş, kustjas.

43-d şərpas. Jəzədi os.

lampəən, seni lomalistulən gos, pişiljassə vələ vəcəma niəkəş.

Mənə kəəalisnə pəştəm jəz çukər, kodjaslən pəşkəm pəddiş vələ səmbn vən. Eskimosjislən çüzəmjəşəş vələ ləstələnə gosəş, tusa vələb kəz sləj najt.

Mijanəs pukşədisnə əzəs zanaves dorə jəseikjas vələ, tajə mesta ləddəşşə medbur mestaən gəştjasə. Aşnəş kəzəinjasəş pukşisnə pənəda şten pələn krəvət vələ, kodəs vələ tupkəma una pəvsa tulən kujasən. Eskimosjas sə vələb kollədənb stav kadsə. Sə vələb najə uzlənb i şojənb; tani-zə uzalənb pəvəvəvəjas, as ulənb kəkjassə çitkəltəmən.

Tani olənb eskimosjas. Znamenitəj polarnəj putesestvennik Nanşen vəvli na dinəb dagizisnəjə oləm jələş.

„Skalajas vələb tədalənb vələ zver kujasəş palatkajas. Mijanəs kollədisnə zədi palatka dorə da korisnə setcə pərbn. Tulən kujasəş vəcəm əzəsəd mi kəpərtcəməmən pərim vəzəskodə, kodəs vələ jugdədəmə kəmbəkə

Зубд тәрәлка модаа лампаяс вьлн ескимосјас руәнъ аслънъ şoјan. Лампаяс ломтъşәнъ lun i voj, на кьпзи ңе-куеәм ломтъşан tan абу. Ескимосјас қивутјсиснъ вьд рәләс мижан кәлујјас вьлә да ңимкодъсла şeralisнъ, gorzisнъ.

Ми олим ескимосјас роşолокьн кьмынкә lun. Ескимосјас вәчиснъ аşşьнъ вьдлунја из—кьјиснъ туленјасәс да морзјасәс (44-d şerpas). Најә петәнъ moreә posнъдик рьзјасән—кајакјасән, кодјасәс вәчәнъ тулен кујасьş.

Туленјасәс да морзјасәс кьјәм şета ескимосјасль şoјan, paşkәм да став коланторсә. Сәмьн зев әпаснәј тајә кьјşә-мьс поларнәј јујас рәвсад.

Кор ми ләşәдчим муннъ, ескимосјас еәе-зә ләşәдчис-нъ муннъ мәдлаә, кәни вурзька вермас муннъ налән кьј-

44-d şerpas. Ескимосјас кьскәнъ берегә вјәм морзәс.

şәмьс. Најә петиснъ мижанәс колләднъ, ставнъс вәли паşтаşә-маәş асланъ медвур паşкәмјасә—туленјас гьрк рькәсьş вәчәм, зев језьд, тузуркајасә. Аşşьнъ palatkajassә најә uдитиснъ şukәртнъ-teçнъ мижанъş vozзьк; рукşиснъ кајакјасә да регьд vosиснъ јјјас да льмјас рәвсьн“.

Ескимосјас оләнъ siz-зә СССР-са әткьмын дијас вьлн.

Tundra.

Vojvyn Polarnaj more bereg pələn nuzalə zev ызьд вэртəм мєстə, коді сушə tundraən (45-d şərpas).

Gozəmnas tundraən muьs sьvlə səmnь vьlьssənьs; 50 sančimetrьs pьdəzьk kujlə „nekor sьvlytəm“ sləj. Tundraən pujaьs oz vermьnь vьdmьnь, a vьdmə səmnь lapkьdik-zevьnik, posni korjasa kьzpu da votəs korjas (puv, mьrpmom, çəd, os çəd, çətləç, da turipuv).

Meduna vьdmə tani nie da lisajnik „jagel“, najə tup-kənь musə stavnas.

45-d şərpas. Tundra.

Vaьs oz vermь mu pьekas ruzьnь kьn mu pьrьs da ta vəsna gozəmnas tundraən eməş una tьjas da nурjas.

Tundraьs em i SSSR-sa vojvьlьn. Beləj more dorьn tundraən olənь neңecjas.

Кьзі olənь neңecjas.

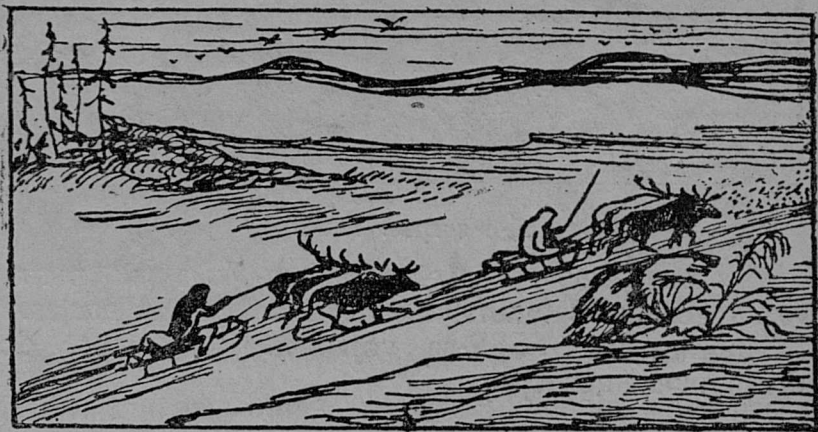
Tundraən təlьn. Neңec Okatettalən şəmjaьs təvjis tundra lun vьlьn neьlьn vəşəñ. Tani kərjas kodjisnь koknanьs lьmsə da pərjisnь aslьnьs şojan nie, lisajnik da tom kustjas.

Kodьr kərjas ʃojasny stav jezьd njesə, nenecjas tečəny as-
šyns stav embursə nartjas vьlə (dodqasə) da vizəny məd
mestaə.

Gəgər jezьdalə lьm erd. Jiən dorəma jujas da tьjas.
So, kujim sutki čəz-nin sutlalə, ləvtə da om̄lalə asьv-vojtəv.
Kojməd sutki-nin təls skərys pyrkjə čumlyš kərkuən ezəm
štenjassə. I kojməd sutki-nin oz uz Okaťetta—pyr kьvzьšə,
ʒonvizaəš-ə sьlən kərjasьs, ez-ə pyšjьny, razavny.

Petis Okaťetta čumьs, medьm vizədlьny, kənəš kərja-
sьs. Munis kьmьnkə voškov. Lečьd təv putkьltə kəkjьvšьs,
tьrtə šinjassə. Kimalasən kьssis Okaťetta čuməzьs, sizi ez i
vermь tədmavny aslas kərjas jьls. Čumьn dьr čьskalis
kərku dərəmnas šinjassə da brotkis: „Mьj em menain čum-
ьn?—Kьk pərt, kujim pəv da piseal. Nəsta čaj junь kьk
časka. Nəsta ʃojny em časka. So i stavьs. Koļi səmьn 20 kər.
Kəjinjas unəəs ʃojisny. Mьj kuta vəčny, kor vərjajasьs
vosasny?“

Tulьsьn. So vois i tulьs. Vizьvtny kutisny sorjas—
Okaťetta kutis ləšədcьny tujə. Čəktis gətyrьsly čukərtny da
tečny nartjasə embursə. I trojkaən dodqaləm kьmьnkə nart-
jas vəzədcisny vojnyvlyən (46-d ʃerpas). Ponjas kotərtisny
ortčən.

46-d ʃerpas. Nenecjas tujьnəš.

Lьmьs sьlə. Gəgər vizьvtəny sorjas. Sьləny nurjas.

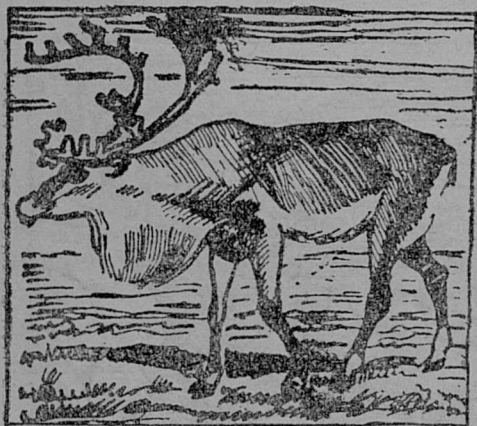
Voisny ʒozəgjas, jušjas, utkajas, kallajas. Ləvačjas ka-
zalisny tulьstə-da, termašəny tədsa mestajasə pozdьšny, vaj-

нь колк, рэзнь una лѣда леваѣ пижанѣс. Una леваѣ поздыѣ tundraѣ gozəmьн. Nalь tani вѣла: ѣкод најѣс оз вѣзѣд, а ѣурјас вьлн да тьјасьн ѣжаньд мьјдта колѣ.

Gozəmьн. Lunьѣ lunə sondьѣс рьр дьрзьк i дьрзьк вѣлѣ jenezti. Voj рьдди кьѣсѣс дорвьв југьд кьа. Vois, med-вѣрьн, i polarnəј lun. Tundra вѣјəma зоризјас рьекѣ. Бьд-лаьн, кьтѣə on vizəдль, sonди возьн југјалəнь posнi да гь-рьѣ тьјас. Vueјас вьлн, вьтѣə језьд козувјас, пѣртмаѣəнь мьрром зоризјас, зик ва вердас сука лѣзалѣ ѣезавудка зориз-јас. Una пѣлѣс рѣма зоризјас термаѣəнь паѣкѣднѣ аѣьнѣс зориз вѣнеѣсѣ: војвьв gozəm eea ѣтѣə кадѣə, медьм зор-завнѣ.

Gazaа munə Okatetta, ѣимкода vizəдəнь dəдѣəньс ѣладѣс. Gazaа kotərtəнь i кѣрјас; најѣ термаѣəнь more пѣ-лѣнса паѣкьд ludјасѣ. Seni авуѣс дѣзмѣдѣѣс nomјасьд, kod-јас кьмѣрѣн кьелалəнь јурјас вѣѣтаньс, да оз ѣтнѣ sulavнѣ əтi мѣстаьн. Ѣйтѣəн inјасьн пьввавајас сувтѣдəнь ѣум да сѣрас вѣ-јасəнь. Сəмьн вѣпур dorsa єьн рьекьн poзѣ mezdьснѣ nomјасьѣ.

Saekasнѣ муѣ кьз кьмьн poє, əтлаѣдаснѣ јьвјасѣə да кѣрталаснѣ кѣвјѣн, а вьвѣəньс вѣвтѣаснѣ кѣр кујасəн. I ѣу-мьд даѣ. Muas volsaləнь ѣумѣдѣѣс кьѣм volѣсјас да tupкə-нь најѣс кѣр кујасəн—seni i volпaѣ i pьzan.

47-d ѣерпас. Кѣр.

Ѣйтѣѣстаснѣ, ѣоьс-таснѣ кѣрјас, i бара тујѣ.

Vazən-ѣin Okatetta-лən ѣəмјаьс ez ѣojлѣ ѣvezəј јaj; verdѣisнѣ goz возьн koѣтəм јajəн да ѣerіəн; јuisнѣ ѣaj, сь рьекѣ ѣeuna кѣр јəв sədtəмəн. Бьдəнлѣ вѣли okota ѣojнѣ ѣvezəј јaj. Okatetta кьјis arkanəн ѣзд кѣрѣс да naѣkis sijəс.

Кѣр—medьзд оз-ьrlunьс ѣeнecјaslən (47-d ѣерпас). Кѣрјaskѣд јit-

ѣəma naləн stav oləмьс. Кѣр ѣтѣə ѣeнecлѣ stav kolantərsə. Кѣrlən ѣевьд куьс səntə sijəс тəв i gozəм. Кѣrlən səпьд

куыс — сыы волаш. Кэр шуржасэн сижə газəдə цум ыькəссə. Куцикшъс вурə аслъс кəмкот. Саркажас, керъшжас, сумкажас, чəладлъ аканжас — вьдтор вьлə мунə кэр ку. Кэр јай — нєнєц — лəн медвур шəжанъс, јуəнъ кəрлъш i вирсə.

Медвəрѣн, ьлѣн єзышəн лəстəвнѣ кутис Полəрнəј moreлəн пəшкьд ердъс. Окаѣтта адзис ји пластјас, нə вьлѣн вугралъш туленјасəс (48-d шєрпəс). Ыркьд тəв вəтлѣс номјасəс. Окаѣтта лєзис кəрјəссə аскезанъс тundra, а ачъс вошѣцѣс кьјшънѣ.

Ар. Регьд кьшшѣс зєнъд полəрнəј gozəм. Августън сондиъс кутис зєвшəшънѣ горизонт сəјə. Шєнтəврѣн кутиснѣ-нѣн лəнѣ прəмəј војјас. Лунъш-лунə нəјə нұзалѣснѣ-вьдмѣснѣ, əтєə кəздəдѣс. Вьдəн термəшѣснѣ муннѣ сєтчə, кəнѣ сонъдзък. Левзѣснѣ лєвəчјас. Vosi əвəд. Posнъдѣк зверјас кутиснѣ зєвшънѣ му рѣјə. Окаѣттəлəн шємјəъс вəр мəдəдчѣс лунвьвлəн.

Шəкьд оvнѣ војвьлѣн. Скəр priroda дорвьв кьјəдə mortлѣш олəмсə, лəшəдчəмə сəмьртнѣ сѣјəс. Vьнтəм доръшънѣ сь вoзън ulyн културəə mort. Та вəсна сѣјə полə prirodaшъс. Сѣјə ескə, мьј емəш лəк вəчъш јєнјас, кодјас вермəснѣ вəчнѣ mortлѣ una лəктор. Тəјə ескəмнəс рəлзѣјтчəнѣ кəлдунјас — сəмəнјас, кодјас вьднoгъс вəвјəдлəнѣ — рəрјəдлəнѣ рємьд јəзəс.

48-d шєрпəс. Туленјас ји пластјас вьлѣн.

No səvət vlašť loəm vərən SSSR-sa vojvylən olbş jəz-jaslən oləmbş ədjə kutis vezşynb. Səvət vlašť təzdəşə ыli vojvəvsa jəzjas jylbş; siyə otsalə naly vermaşnə prirodayə, eskimosjasəs Amerikaыn enovtəma, nekueəm naly otsəg şet-təg. Səvetskəj vojvylən vьdməny zavodjas, karjas, sovhozjas, kolhozjas. Ta jylbş ti vučyka tədmalad nələd gruppəyn.

TROPIČESKƏJ POJAS.

Tropičeskəj pojās kujlə tropikjas kostən ekvator kыk-nanlador voktiyb. Tani sondilən jugərjasəs uşəny pəstī veş-kыda, tani nəkor oz ovly kəzəy nī ыm. Sь pьddi ovləny seeəm zerjas, kodыр vaыs kişşə dorvəv ştenən (tropičeskəj zerjas).

Sonyd pojaslən zarыs da vasəd otsaləny vьdməny una pələs vьdməgjasly. No sonьd pojasyн oz vьdlaыn ətmьnda uşly zerыs. Kəni zerыs ovlə zon vo çəz da muыs tədčьmən vasəd,—seni vьdmə gыryş tropičeskəj vər.

Kəni volən zeran kadыs—gozəmbş—vezşə zertəm kadən, kos tələn, seni vər pьddiыb tropičeskəj şepjas, kodjas su-şəny „savannajasən“.

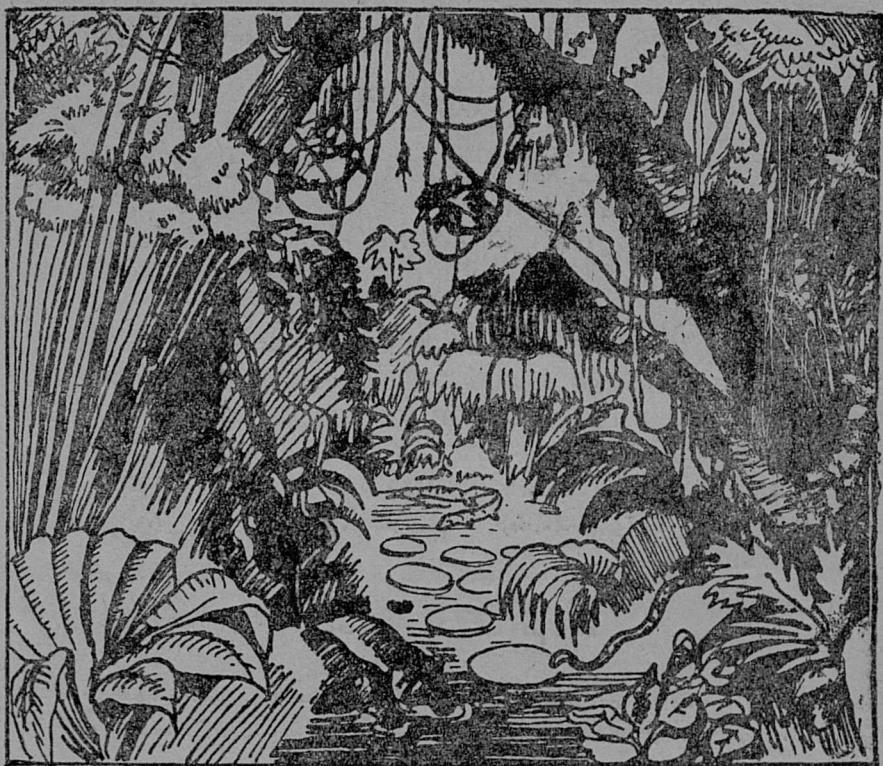
Tropičeskəj vərən.

Lunvəv Amerikaыn, ekvatorşən nəblyн, vizəvtə Amazon-ka ju. Amazonka kыknanlador bereg pələnyb ыləz paşkəd-çəma tropičeskəj vər.

Kueəm suk tropičeskəj vərəy! Gыryş pujaslən zuzdaыs ovlə 60 metrəz. Gigant-pujās məda-məd vezmən kыpədčəny jar-jugəy da zar sondilan; muşənyb vьlə-vьlə kыpədəny najə aşşənyb puskыra tугanjassə. Gыryş pu vozjas da uvjas kuza gartčəny vьdşəma vьdməgjas, kodjas nəkor oz inьmьny mu-as; najə lezəny aşşənyb vuzjassə uvlan da sьnədşыb voştəny naly kolana vasədsə, a uvjas vьlyн lezəny gыryş da miça rəma zorizjas (49-d şerpas).

Gigant-pujās ыlyн vьdməny palmajas, zev gыryş papo-rotnikjas da kustjas. Lianajas—nəvəy zaа vəşnədyk kuз vьd-məgjas—vьttə kanatjas gartčəny pujas gəgər, kыpədčəny na-jə tугanjas jyləz da seni paşkədəny aşşənyb korjassə da zorizjassə.

Ліанаяс пэвсьн емәш і сееәмјас, кодјаслән емәш још
 чуткашан јемјас. Таеәм вьдмәгјас рьрьс вәрад чөртәг мун-
 нь он вермь.

49-d şerpas. Tropiçeskəј vər.

Tropiçeskəј vər рьекьн емәш зев una şikas puјas, ор-
 чән әткод пујасьс абуәш; пујасьс вьдмәнь мәда-мәд вьлас
 кьмьнкә судтаән. Зьнвьјә ремьд, ләң.

Tropiçeskəј вәрн пуә оләмьс, сәмьн соча адзан ко-
 дәскә seni ольшјас пәвсьс. Југнитас да vosә пу увјас пәв-
 стьн каҷайтсьс әвезана, левзьлас попугај. Кор şurә паньдаш-
 ләнь қикәј поршјас. Әткьмьньс ьльшаң кьвлас татчәс вәrsa
 skәр хienиклән—јагуарлән—горәдләм. Зев ьзд змеј узә
 пу гәгәр гартьстәмән.

Ju vешә әсјәм пу увјас вьльн пукаләнь куз ньра ле-
 ваҷјас—туканјас. Una вьд пәләс әвад, козув да геvјас уш-

кæдцæнъ mort вълæ. Vojjasъn vaguranjas doræ цукæртцæнъ junъ una tapirjas,—porş modaa zivotnæjjas.

Sæmъn soçъnika tropiçeskæj vær pævsъn paпъdaşlæпъ пe-
ъзд vesalæm erdjас, kæni sulalæпъ indejecjaslæn xizinajas
(olaninjas).

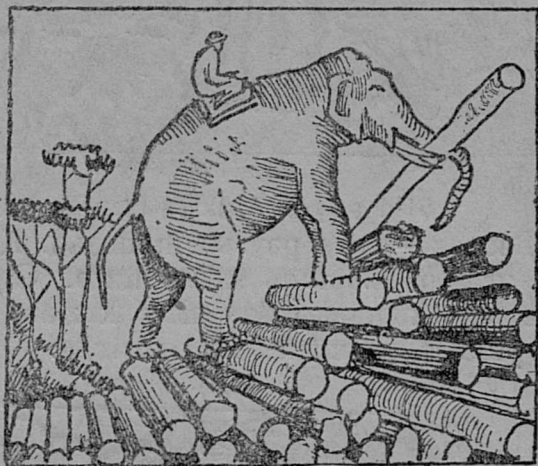
Tropiçeskæj vær sonъd pojasъn въdmæ въdlaъn, kæni
una vasædъs (vlagæъs). Tææm værjasъs emæş Amerikaъn,
Afrikaъn, Azijaъn da Avstraliјаъn.

Tropiçeskæj vær zev una şikasa. Na piъn una şikas
въdmasjas da zivotnæjjas. Pujas pævsъs em una pælæs pal-
majas kauçukovæj pujas, gærd pu, xinnæj pu, bambukjas.

Emæş una çæskъd
plodjas: kokosævæj
ærekjas şetæпъ çæ-
kъd, jævkod juan;
xlevnæj pu şetæ
jezъd muçnistæj пe-
въd plod, kodъs
poşæ pæzavпъ пaп;
çæskъd duka ana-
nasjas veşkædæпъ
gorskoşmæm da
munæпъ çæskъd şo-
jan pæddi.

Azijasa da af-
rikasa værъn ызъd
çukærjasæn olæпъ

slænjas. Najæs kъjæпъ kuз bivenjas væснаъs. Seşşæ najæs kъ-
jæпъ da velædæпъ væçпъ şækъd uzjas (50-d şerpas).

50-d şerpas. Slæn uz vълъn.

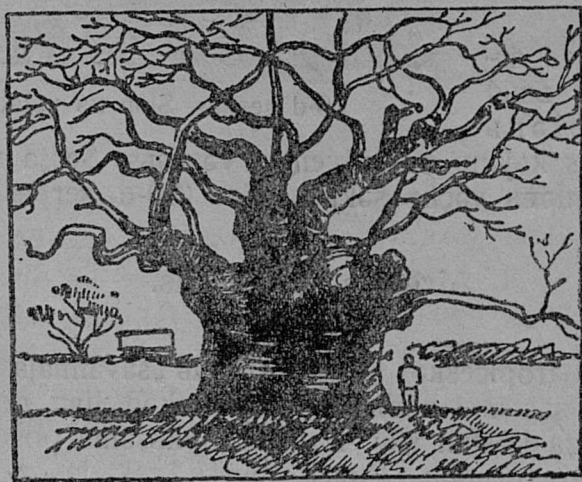
Afrikasa savannajas.

Afrikasa tropiçeskæj ştepjas suşæпъ „savannajasæn“ (51-d
şerpas). Pujasъs tani въdmæпъ ætkæn-ætkæn livæ пeъзд çu-
kærjasæn, a na kostъn stav kuşinъs tupkъşæma posni kustja-
sæn da zuзъd turupæn. Pujas pævsъs eækъdzъka paпъdaş-
læпъ zev gъpъş vaovavjas (52-d şerpas) da tropiçeskæj aka-
cijajas.

51-d šerpas. Afrikasa šepjas („savannajas“).

Баовав—рујас рəвсəн медьзьд. Колə морт дасвит [кь-
тəп, медьм сьвјавнə сьлс динсə. Гигантскəј увјасьс сь-
лəп овлəнə кьтəнкə дас мєтр кузтəс, кəни вьдмəнə куз-
мəс плодјас да мїчə језьд зоризјас.

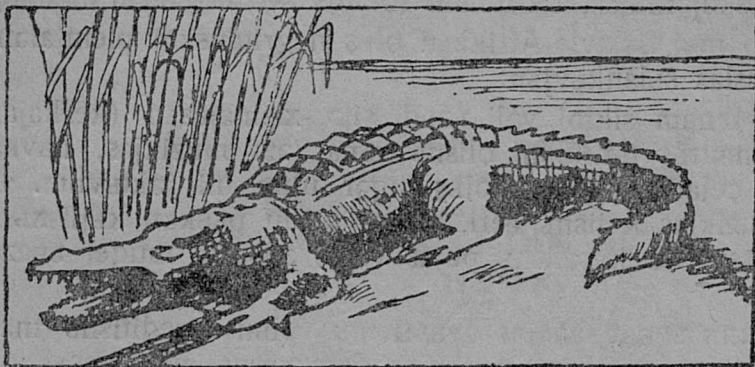
52-d šerpas. Баовав тəлн.

Afrikasa šepjasyn grys zivotnajasly sojaned sura tymen. Tani olon slenjas, nosorogjas, zirafjas, bujvoljas, zebrias, antilopajas.

Ju palenjasti vetlon purvysa lebačas, vertag kujlon krokodiljas (53-d šepas), a vašan mytcedlon jurnysa gipopotamjas.

Vojjasyn peton kyšyn levjas, leopardjas da gijenajas.

Šepjas vezas samyn gozamen, kodyr zera. Talyn šepjas košmen zaršys, turunys vizeda, vajasys košmen-vyren.

53-d šepas. Krokodil.

Къзи овлисн да олон сонд странаясын жэз.

Tropiceskej stranajasyn oloms kazyd stranajasyn šerti zik madšama. Seni oz kovn sond kerkajasd—tymen vepn poneljasys da grys korjasys kym koknydik vevt da šten, medym sajedcyn sondys da zerys. Stav oloms munu vyla vlyn.

Sond paškamyd siz-za oz kov. Setčas olšjas paškamsa novlon samyn eapitcam mogys—van gagerys kartaloma kueamka laskut, kijasas brašletjas, golaas šikae, juršias rakovinajas, bordjas, lyjas, liv vadmogjas, so i stav paškams sond stranayn olšjaslən.

Ozr tropiceskej priroda šeta tymen vvd pelas sojan-juan.

Oniaz-na Afrika, Avstralijasa, Azijasa da Amerikasa yli mestajasyn emas seeam jəz, kodjas olon vazsa pervovtnoj oləmen.

Nalən em səmyñ medprəstəj əruzjə da kəluj: kinzaljas, sʒjas, nəvvuzjas lʒ lʒvə iz poma nəvjasən, eupədəş dorjasa rakovinajasəş purtjas, kokosəvəj əreski kʒsəş taštjas. Musə nəvzədəñ joş majəgən da zʒrjən, nəvzədəñ i kiən.

Sonʒd pojasyñ oləş jəzjas siz-zə, kʒzi-i ʒi vojvʒlʒn oləşjas, sedəmaəş priroda vlašʒ ulə, kod vʒnkəd najə oz kuznʒ vermaşnʒ: najə vʒdʒorjəş poləñ, vʒdʒorlʒ eskəñ da kʒvzəñ kəldunjaslʒş.

Sijə kadşañs, kor jevropejecjas voštisnʒ aslanʒs ki ulə tropičeskəj mujas, tədcymən lokmis setcəz jəzlən olannogʒs.

So mʒj vištavlə Afrikañ oləş nəgritanskəj plemjalən əti vozđ aslas şylankvʒjʒn:

„Menam şiktəj vəli ʒʒd, sijə xizinajasyn (kerkajasyn) vəli emburʒs tʒr. Səni olisnʒ vʒna jəz: muzikjas, nəvbaşjas da cəlad. Rʒtjasyn təlʒ jugər ulʒn mi jəktvlim. Lunnas muzikjas kʒjisnʒ cəri, zʒʒd turun pʒekʒn kʒjlisnʒ anʒilopajasəs da kutalisnʒ pujas vʒlʒş zepşəm mudər əvezana-jəsəs.

Lunnas nəvbaşjas nəvʒd mu vʒlʒn cərəditisnʒ mañio-ka. Najə cəkərtalisnʒ bananjas da vəcisnʒ palmajasəş „malafa“ (juantor). Lunjasnas mijan cəlad vorsisnʒ, sʒvlalisnʒ vaovavə droʒikjas, velədcisnʒ lʒşyn nəvvuzjasəş, strəjitisnʒ icəʒik xizinajas, miçmədisnʒ əruzjəñsə vʒdşama torjən.

Voisnʒ jəʒdjas¹⁾.

Najə menym suisnʒ: Tajə muʒs loə mijan.

Vʒdlun nəvbaşjas novlisnʒ jəʒdjaslʒş şursjasən cik-vang (mañiokaş ʒaŋ); muzikjas vʒdlun kʒjisnʒ nalʒ şursjasən cəri.

Najə sotisnʒ mijanlʒş xizinajasnyməs. Najə mʒrdqdisnʒ mijanlʒş əruzjə. Najə voštisnʒ plənə mijanlʒş gəʒrjasnyməs, nəvjasnyməs.

Koləmjasə vətlisnʒ ʒʒd vərə. Najə vundalisnʒ seni li-anajas (54-d şerpas). Kodʒr kauçuk vəli daş, sijə vəli gərd najə virʒş. Jəʒdjas voštisnʒ kauçuk. Kauçuk gərd mijan virʒş“.

¹⁾ Belgijasa kapitalistjas da vojska.

Juaşəmjas.

1. Къзи олəнь џегрјас соньд странаясьн?
2. Къзи најə паşтаşəнь да мьјла најə новлəнь паşкəмсə? Гиз-
нь најə оланін (кəрка) јьлсь.
3. Мьј најə şəəнь да къзи корşəнь—perјəнь асльньş şəјансə?
4. Куəəм налən əрузјəьş да вəдитçан кəлујьş?
5. Мьјла јевропєјцјас воşтиснь асльньş соньд странаясьş му-
јассə.
6. Къзи најə визəдəнь џегрјас вьлə да мьј наль вəçəнь?
7. Мьј loi олşјaskəd, сјə мєстаясьş, кодəş воşтиснь асланьş
киə јевропєјцјас?

54-d serpas. Кауçук перјəм.

Pustыңajas.

Tropičeskəj pojasыn eməş pustыңajas; najə tupkыšəmaəş dúnajasən, gыrыš ыа nəрыsјasən sudtanas 50 metrəz; paңь-dašləň i iz podja pustыңajas.

Pustыңaыn soča paңьdašlə va, zev eea vьdməg-jas, i vьdməgjasыs zik aslys pələsəš—kos, čo-ryd da suekašыs kustjas, vuzjasыs kodjaslən pыrəmaəş pьdə ыаə. Tajə vьdməgjasыs verməň dыr ovnы vatəg da oləň sijə vasədən, kodi šurlə naľ soč zerjasыs. Tajə kos kustjasas da iz kostjasыn oləň jadovitəj skorpion-jas da tarantuljas, lokgagjas, čerepaxajas, jadovitəj zmejjas. Pustыңaыn i vьdməgjasыs, i lebačjasыs, i zivotnəjjasыs iz da ыа rəmaəş, sь vəsna najəs šəkyd kazavнь.

Mušar vьlyň medьzьd pustыңa—Saxapa. Sijə kujlə Af-rika vojvьv jukəňыn (koršыň Saxara Afrika karta vьlyš). Saxara dorpələňыn olə mu vьlas medьzьd lebač—straus. Si-jə oz lebač, a kotralə, no seeəm ədjə, mьj sijəs šəkyd su-ədнь vəšig vəv vьlyň. Strausjas bərsə kыjšəňь bordjasas da bəzas miča perəjas vəsnaыs. Perəys munə burzuəznəj strana-jasə slapajas da koštumjas mičmədəm vьlə.

Sen-zə paңьdašləňь levjas—povtəm da vьna xisnəj zver-jas. Lev vojjasыn petə kыjšыňь; kodыr kыlas levlən gorzə-mьs stav zverjasыs pьsјəňь da zevšəňь kыtčə veškalə.

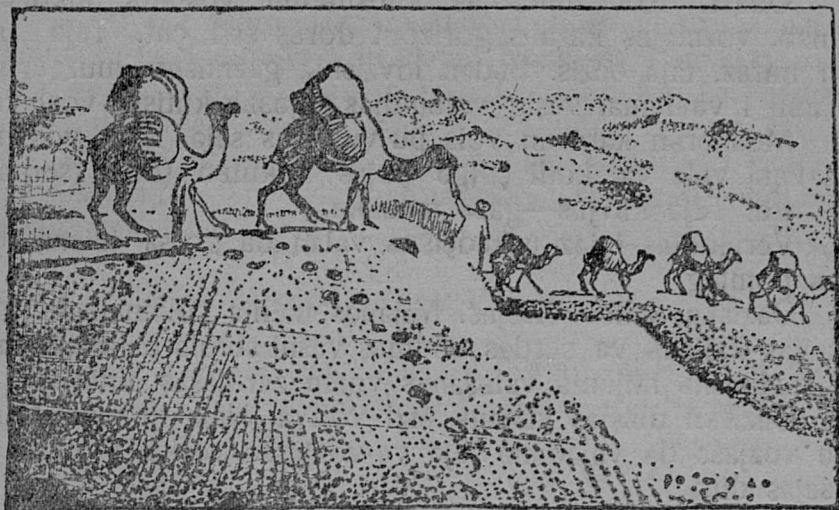
Pustыңaыn vetləňь verbludjasən. Səмыn tajə aslys pələs peməsjasыs kalitčьtəz sonaləm iz da ыа vьvti verməňь vetləňь pustыңaəd, najə šojəňь kos, čoryd vьdməgjas, oləňь jutəg nedelјasən.

Pustыңa kuza. Kымынкə lun čəz karavan munis kalit-čəm ыа vьvti, ez paңьdašly nekueəm oləm (55-d šerpas). Sondыs sotə vijən. Pustыңaыn sьnitəv, vьtčə guыn. Stavыs, mьj vəli lovja pustыңaыn, zevšəma iz kostjasə livə dúnajas zeңьdik vuzəjas saјə. Mi siz-zə saјədčim šəd palatka pьkə da mučitčim lunša zarыš.

Drug donaləm sьnədьn pondis kьvнь kueəmkə šьləm modaa sьjas.

Me peti palatkaыš, medьm adзыňь kыšaң kыlə ыалən šьləмыs. Kazalim, mьj matьštčə zev ləktor. Kokыңdik pem-dov kutis tupkыňь ыli səstəm jenezsə. Nekod, jəz da ver-bludjas kыzi, oz ыəšt petkədčьňь donaləm ыа vьlə.

Mijan vozьp sulalьs ьзд duna oz vərəsətçi da kulə-
ma-kod, no jьls sьlən lovzis-ñin. Kokьdık bus-kьmərən
gartçьnь kutis sь vьlən lьa da kьpədçis sьnədə. Pustьnasa lьa

55-d şərpas. Karavan pustьnayn.

kutis vərնь. „Sьnədlən jad“, „şmertlən lolaləm“, „bija təv“
—strasnəj samum ez-ñin vəv ьlən. Sijə matьştçis da ədjə
suis mijanəs.

Pustьna tьri levьs lьa povzədlana sьən. Mi, kьzi i mi-
jan verьludjasnьm, plaşt kujlim lьa vьlən, jurvьvti plasja-
sən venьtьsəmən da peljasnьməs tupkəmən. Şələmnьm terьva
çetçalə, vişə jur, gorsьn da vomьn koşməma. Kazitçis nə-
ta-kə ças—i mi pədam lьaşьs.

Kueəm ədjə loktis samum, seeəm-zə ədjə vər kьtçəkə
lьa moreti təvzis.

Sulalaninьs vərzədçəm vərьn kьk ças mьştі karavan
lantəmən munis pemyьn vozə. Oz kьv vəli ғi verьludjas-
lən gorzəm, ғi jəzlən şorғi, kьlis səmən verьludjaslən şə-
kьda tuvьtçaləməs. Kutim munьn izja pustьnaəd, şəkьd vəli
munьn çorəđ izja pustьna vьvti. Asьvnas vьlьs voim lьaa
pustьnaə. Sondiьs vara kutis sotnь. Jəzəs i verьludjasəs
kutis muçitnь gorskoşməm. Nəkьmьnьs putesestvennikjasь
tьdovtçьvlisnь tьjas, kod gəğərьn vəli una vьdməğjas. Najə
adzənь vəli, kьzi sonđi jugərjasьs jəktənь vaas, kьzi kopra-

şənlə palmas. Kazitşis, mşj muzəm vojtır kymnkə minut mşti nimkodaşig tır kupajtçasn kəzə vən. No avu, taje səmən miraz—şinlən pərjassəm, siyə tēdalis zev ылssa oazis şynədn, siz-zə, kəz zerkalaən vermas tēdavn ылssa mesta.

Oazis. Kor munşjas kutisn-ñin vostn medvərja vnsə, vozatəjs kazalis gorizont dorəş şəd çut. Taje avu-ñin miraz, taje oazis. Bədn lovzisn, gazmisn, muzəm vətə avu i vəvləma, veşig verbludjas ədjəzək kutisn voşlavn.

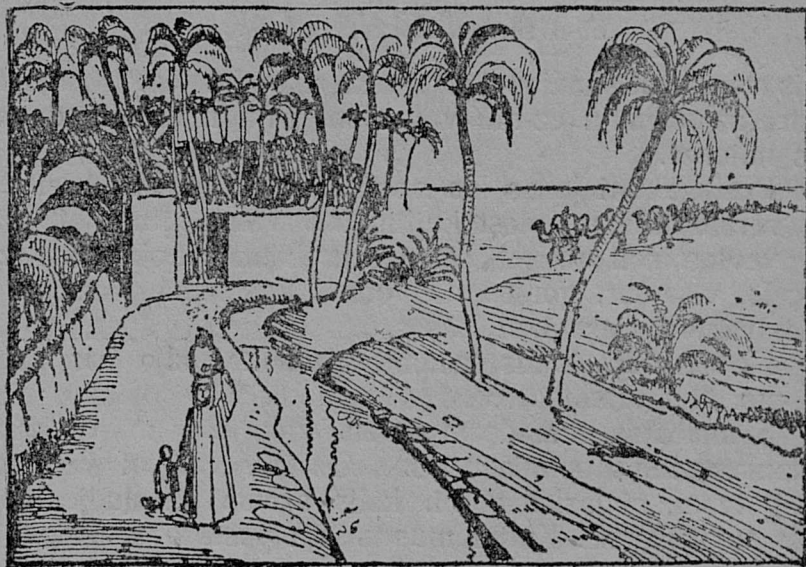
Medvərən karavan vois ru vizərjas saje, i na vozyn—va, zvy vlə va, kodı çolğa pujas kokuln (56-d şerpas).

Va! Taje kvjys—gaza muzyka.

Verbludjas i jəz uşkədcisn valan da gorsa juisn, juisn pəmtəg.

Oazisn vəlinə olşjas. Mijanəs melija çoləmalisn. Mu-ziçejjas kajisn va verdas vėdmş vəsni stvola palmas vlə da şvllalisn mijanl vlyşanş voəm zarniaşş finikjas.

Oazisn olşjas viztən vəd vojtva. Naje jukən sorsə una vozjasə da vajədən taje va-vozzassə veşkəda pujas da kəzajas dinə.

56-d şerpas. Pustynəən oazis.

Palmas vizər uln lunşa sojtçəg, a rətnas karavan vlyş petis tujə, vatəm pustynəə.

Упражнение. Корень картаяс вьльс Азиясь да мукэд швет жу-
кәнжасьс пустыңажас.

Мыяң торжалә карта вьльн пустыңа мукэд местажасьс?

Морт пыр әтарә венә пустыңаас. Пустыңаың уналаың вә-
җаләнь торја јукмәсјас, кодјәнь каналјас, кодјасәд лезәнь
васә гornәј јујасьс. Кәни пустыңаың лоә ва, сені вьдмәнь
сadjас да кәзajас.

Әткымың пустыңажасті вәҗаләнь-ңин кәрттужјас. Бәрја ка-
дас ләшәдәма аслыс пәләс авtomobil (гушәңиңәј), коді vermә
муннь ләа вьvti.

СӘРКОД КЛИМАТА РОЈАС.

Полярнәј кьејас да тропикјас костың кујләнь сәркод кли-
мата кьк ројас—сәркод климата војвьв ројас да сәркод
климата лунвьв ројас.

Тajга.

Сәркод климата војвьв ројасың кьн tundra лунвьвләңың
визә ңура равңинаә, кодәс вундаләмаәс јујас да тьјас. Воzә
вьдмә гьрьс вәр, коді мунә пәшкьд визәң став Азия, Јев-
ropa да Америка vomән. Торјәң-ңин una да гьрьс вәрьс
җивьгың; сені пәжә сушәнь тajгаәң.

Став җивьг кузәыс ңузәлә еәкьд тajга (57-d җерпас). Сә-
мың кьт сурә сјә коставлә ју сәртјасәң, тьјасәң да ңурјасәң.
Кымың пьдәзьк, сьмың еәкьдзьк вәрьс, а медрьdias емәс
местажас, кьтҗә ңекор-на морт кок ez туvtҗьвль; сәмың звер
трәпajас vomәнavlәнь вәрсә una vozәң.

Тajгаың медҗа una вьдмәнь козјас, ро-
з әмјас, ңиярујас, ңьврујас, susпујас. Вәр јујас
пәлән вьдмә вад, vetла, олха, зовру. Вәр дорјасың, кәни ју-
гьдьс unзьк, пемьд пујас пәвсьн паньдашләнь језьд стvola
кьзјас, тiralә аслас корјаснас pipу, паньдашлә і пельс да җәс-
кьд дuka ләмпу.

Вәгьн ләң, ңекueәм сь оз кьв, вешиг леваҗјасләң шь
ләмыс omәja кьлә: сәмың urјас газaa җетҗаләнь җовоҗа sus-
пујас јьльн. Җоҗиңика kotәртas јәра, југнитас кәҗ, рәттас рьс,
пәзјәңик munas os. І вьльс ләң.

57-d şerpas. Tajga.

Eməş tajgaın i jərajas i ɲevbɔd gəna zverjas: ruç, sobol, şəd vəz, tulan; eməş i pətkajas; şəlajas, tarjas.

Təvnaş vərɲs sulalə zoɲnas jezbɔd paşkəma. Oz vərɲɲ əti lɲs, oz lajkjavnɲ putuganjas. Jənezɲs kɲməra, lɲmjɲs vevtəma muşə, tɲrtəma şonjas, pu uvjas da lɲsjas vɲlə lɲmjɲs əşjəma jezbɔd jemjasən, a kɲz pujas gəgər lɲmjɲs sɲləma guranjasən. Seeəm ləɲ, mɲj ɲləz kɲlə kɲz zurtə lɲm kɲjşɲs kok ulɲn.

Kɲmɲn vozə lunvɲvlan, sɲmɲn jonɲzɲka kutas paɲɲdaşnɲ sora vər da korja vər. Seeəm vərɲs em stav Jevropaas, Azijaın, Amerikaın. Em i mijan SSSR-ɲn.

Nəsta lunvɲlɲnɲzɲk vərɲs pɲr ətarə çinə, i pujaşɲs avu-ɲin seeəməş: oz-ɲin paɲɲdaşlɲnɲ kozjas, kɲzjas, pipujas. Najəs vezəɲɲ gɲrɲş korja pujaş: duv, lipa, klen, jaşən. Ne-gɲrɲş dijasən tɲdaləɲɲ tajə vərjaşɲs turuna paşkɲd erdjəşɲn (58-d şerpas).

Siz, stav vojvɲv muşarɲɲn paşa lunvɲvlanə munigən vərɲs pɲr ətarə çinə da şetə aşşɲs mestəşə ştepjəslɲ.

Lunvɲv muşarɲɲɲɲn siz-zə em vərjas, no zik mədpə-ləsəş, oz munɲn mijan vərjas vɲlə.

58-d şerpas. Vəra ştep.

Ştepias.

Ştepias—sijə paşkyd vərtəm mestajas, kəni vьdmə səmьn turun. Bьdməgjas ştepiasьn vez-laşəny. Mьjən lьmjьs sьlas, ştep vezədə-nin, vəgьnzьk vьdmasny gərd, viz, aləj tulpanjas, kodjas miça rəmjəsən gazədəny ştepsə.

Gozəm zavoditçigən ştepiьn vьdməgjas voəny tьrvьjə.

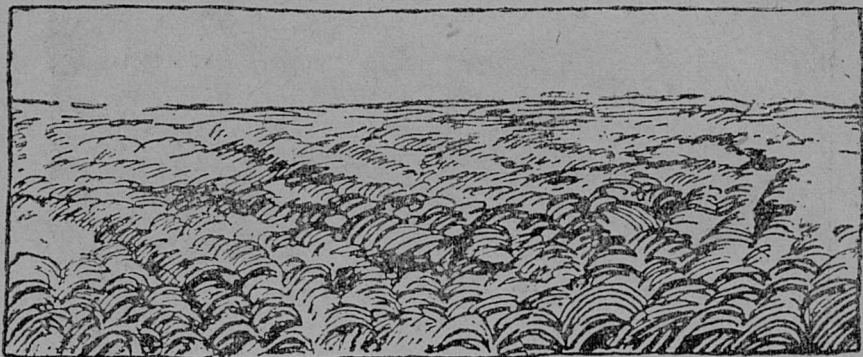
Təla lunjasə ştepiьn kuz turunьs gьaşə, lajkjalə, vьttə ezyş rəma more (59-d şerpas). Bьzd vəla ştepiьn vьdşama naşekoməjjasь—çirkjasь, şverçokjasь, sarançalь.

Una naşekoməjjas da kəjdьs şetəny tьrmьmən şojan ştepsa lebaçjasь: drofalь, perepelkalь da zavoronoklь, kodi gazədə ştepiьs sьnədsə aslas miça şyləm—zolğəmən.

Zev vazşa kadьn ştepjasti tabunjasən vetlisny dikəj vəv-jas, kozulajas, ančilopajas.

Gozəm pomın şepən turunıs vizədə, koşmə da kişka-
lə, lezə muas pomtəm kəjdəs.

Təln şep—jezdilmja pustıña: kətçə on vizədlə, gə-
gər lım da soçnıq şiktjas.

59-d şerpas. Kovıl turuna şep.

Taeəməş vəlisnə şepjas SSSR-ın lun vıln şo vo sa-
jın. Əni taje şepjassə gərəmə da pərtəmə nən da texniçes-
kəj kulturajas kəzan mujasə.

Şepjas əməş eəe-i şvet mukəd jukənjasın: Vojvın
Amerikaın, Lunvın Amerikaın, Avstraliјаın, Aziјаın da
Afrikaın.

Bur turuna şepjas kənzi, pənədaşlən i kos şepjas;
taeəmə şepjasas bur turun pəddi vıdmə poln da suekaşan
çorəd turunjas daj siја zev gezedika.

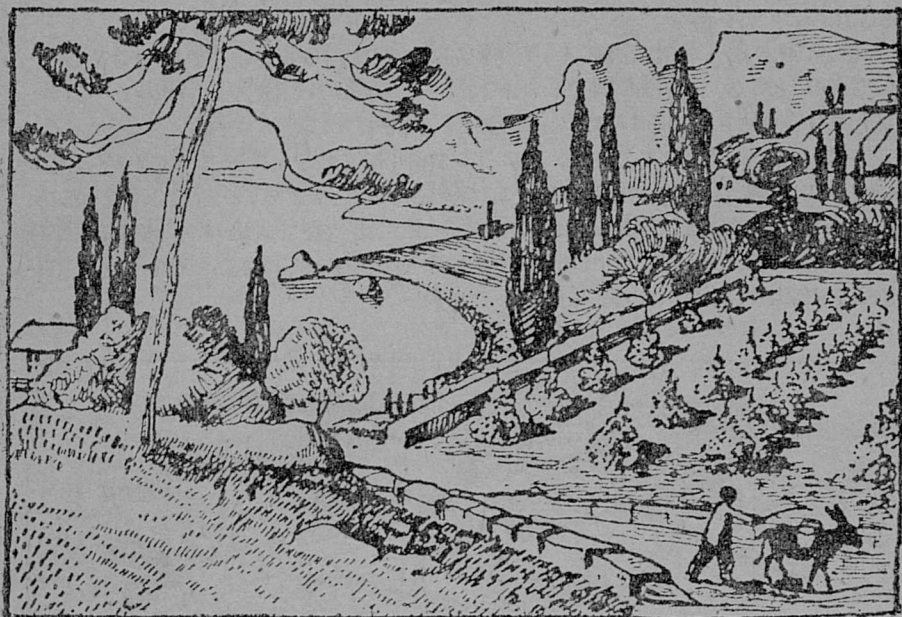
Sərkođ klımata voјvın poјaslən sonəd jukənıs.

Vozə—lunvılə! Tani sonəd klımat: təlns sonəd da
vasəd, gozəm—zar da kos. I vıdməgjasəs aslıs
pələs: una puјaslən da kustjaslən korјasəs tupkəsəmə
topəd da kəzkuən, itəv kezlas nalən korјasəs oz
uşlın. Seeəməs: olıvkovəj pu, lavr, oləandr; lıska puјas
pəkəs—kiparis.

Taje poјasas bur vədıtın vinogradnıkjjas, fruktovəj
sadjas.

Priroda şertıls taje jukənıs matıstçə tropiçeskəj po-
јassa prirodalan da suşə podtropiçeskəjən.

Kos podtropiĉeskaj vizyn kujlā mijan Ćornaj morelān Kŕmskaj poverezje (60-d űerpas), da Sredizemnaj more gāgārsa stranajas.

60-d űerpas. Kŕmskaj poverezjā.

Vasēdzĕk podtropiĉeskaj vizyn kujlā Ćornaj morelān Kavkazskaj poverezje.

Tani bur lēšēdnĕ da vēditĕ űajnj, limonnaj da mandarinovaj plantacijajas.

Upraznenĕ. Koršĕ karta vĕlĕs mestajas, kēni emēs podtropiĉeskaj oblastjas.

Medgŕĕs gosudarstvojas da mēdgŕĕs karjas.

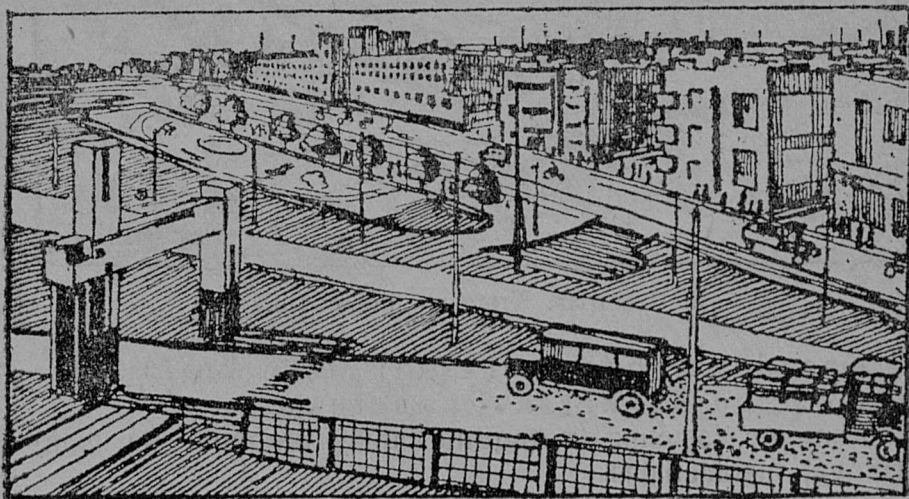
Sērkod klimata vojnĕv rojasĕ meduna olĕsĕs. Tani paškalēma promĕslennost, tani emēs zēv gŕĕs karjas.

Anglijān, Francijān, Germanijān, Vojnĕv Amerikasa Sojēdĕionnēj Statjasĕ, Japonijān olēn jēzjas, kodjas ez-na sĕvĕtĕ kapitalistjaslĕs da pomesēikjaslĕs vlaštsē. Tani kapitalistjas zēv jona ozŕmisĕ roboĉājjasēs da kŕštanaēs ekspluatirujtē pomĕs. Najē kiĕn stav mĕs, kēni kŕštana

внән вәдитән җаң, технїческәй культурас да пуктасяс. Наја кїн—зев гьрьс фабрикjas да заводjas.

Сәркод климата роjасьн куjlә тьjkә ызда jукән Kitaj-лән, код вәсна мунә тьс капиталистическәй gosudarstvojas kостьн.

Сәркод климата воjувьн роjасьн куjlә Сә-вetsкәй социалистическәй respublikajaslән So-juз, ровоҷәjjasлән да крештаналән мирас мед-возза gosudarstvo, кәни наја теҷәнь социализм. СССР—primer stavmuвьвса proletariatль да увьртәм jәзjasль. Сьлән vermәмjасьс кьрәдәнь капиталль паньда тьс вьлә jев-ropasa да америкаса ровоҷәjjasәс да крештанаәс да колони-јajassa увьртәм jәзjasәс.

61-d şerpas. СССР-ын социалистическәй кар вәҷәм.

Uprazneñņajas. Коршнь карта вьльс гьрьс капиталистическәй go-sudarstvojasәс: Anglija, Francija, Germanija, SASS, Japonija.

Коршнь нальс медglavnәj карjassә: Anglijaьн—London, Fran-cijaьн—Pariz, Germanijaьн—Berlin, SASS-ьн Vasington, Japonijaьн—Tokio.

Коршнь карта вьльс Kitaj. Kitajьн glavnәj карьс—Nankin.

Petkәdильнь СССР-льс Jәvropasa да Azijasa jукәнjassә.

Petkәdильнь, СССР-лән куеәм jукән куjlә polarnәj роjасьн, куеәм jукән сәркод климата роjасьн.

Күеэм жэзјас олөнь мушар вьльн.

Мушар вьльн олөнь una жэзјас, .kodјas шорнитөнь una пөлөс шорниән. Ушонәјјас арталөм шәрти em 1000 шикас шорниә жэз. Әти СССР-ын олөнь 150 шикас шорниә жэз.

Torja климәтичөскөј појасјасын жэзъс оз әтмоза овнь. Климат шәрти вөзшөнь вьдмөгјас да пөмөсјас, вөзшө мортлөн олан да узалан ногъс. Бәрә колөм жэзјасъс олөмсө јона лөә јитнь-ләшөднь priroda шәрти.

No, кьмын јонзька жэзъс тәдмәшөнь наукаән да тәхникаән, сьмын најә јонзька кузөнь веннь prirodasө, вөшг вөзлавнь сјјәс.

Oz пыр наука да тәхника бурмөднь оләннөгсө жэзъс-льш. Көни наукаъс да тәхникаъс капитәлистјас киьн, seni најә вәјөнь бурсә сөмын експлоатәторјасъс, а увтәртөм жэзјас олөнь зөв шөкьда.

Сөмын Сөвөтскөј социәлишөчөскөј gosudarstvo зилә әтувт-нь став жэзјассө әти bratsкөј сојузө, кьпөднь ставньсө најөс куктура вөкшә әтвьлнаө да вьрөднь торјалөмсө жэзјас көстьн.

JURINDALBŞ.

1. MIJAN GƏGƏRSA MESTA.

1. Mesta tədmavnı kuzəm.

1/BOB

Nərvizəgjas „veşkıdvılə“ da „sujgavılə“ vezşənı	3
Gorizont da gorizont vokjas	4
Kızı adzıny gorizontlış voksa	5
ılın tədmaləm	7
Kızı veşkıda petkədlıny ılınasə çertoz vılın	8
Mıj seeəm planıs. Klasslən da skolası uçastoklən plan	9
Kızı pəlzujtşny planən tujın	13

2. Mijan olan mestalən reljef.

Mestalış erdvıv tədmaləm	15
Kızı petkədləmə reljef mijan topografiçeskəj plan vılın	16
Mı erdvıvlən kucəm formajas medşasə pənıdışlənı	17
Reljef da vizmı ugoddəjas.	19

3. Vevdorsa da pəsa vajas.

Vevdorsa vajaslən ız	21
Ovrag	—
Kluç	23
Sor	25
Volga ju	28
Kızı Volga vezlələ asşıs beregıassə. Lıa kəsajas. Buzdəm	—
Çornəj ju	33
Kızı mort pəlzujtşə ju vılən	—
Tıjas	35
Prudjas da najən pəlzujtşəm	37
Nur	—

4. Plan da karta.

Topografiçeskəj plan ılıddəm	39
Topografiçeskəj plan vılın tujjası, posjası da jıtəd kutan sredstvo- jası uslovnoj pasjas	40
Ekskursija topografiçeskəj plan şerti: Bugrovka şıktşan Çornəj ju boştanınız	41
Karta ılıddəm	42
Planəs kartakəd ətlaştıtəm	—
Kızı petkədləmə kartajas vılın reljef. SSSR-ı ş fizıçeskəj karta ılıddəm	44

5. Mijan intaslən povodda da klīmat.

1/ Bok.

Mijla kolə vizədn̄ povodda bərša	45
Kəzi organizujtn̄ povodda bərša vizədəm	46
Kəzi vəc̄n̄ svodkajas povodda bərša vizədəm kuza	48
Mijan intas̄n̄ povodda	49
Mijan intas̄n̄ klīmat	52

II. MUŞAR.

Mulən formās̄	54
Łəzdə muşar	—
Globus	55
Muşar gəgər kəəvntəm	—
Muşarlən karta	57
Mijla ovlə lun da voj	59
Mijla ovlə vo kadjaslən vezlaşəm	—
Vičko pan̄d naukal̄	61
Təpləvəj pojas̄jas̄	—

III. TORJA KLIMATIČESKƏJ POJASJAS̄N PRIRODALƏN DA OLƏMLƏN ŞERPASJAS̄.

Kəz̄d̄ pojas̄	64
Połarnəj kəe sajn̄	—
Połarnəj muyn̄ ol̄s̄jas̄	65
Tundra	67
Kəzi olən̄ nəc̄c̄jas̄	—
Tropičeskəj pojas̄	71
Tropičeskəj vər̄n̄	—
Afrikasa savannajas̄	73
Kəzi ovlis̄n̄ da olən̄ zar stranajas̄n̄ jez	75
Pust̄najas̄	78
Šərkod klīmata pojas̄	81
Tajga	—
Štepjas̄	83
Šərkod klīmata vojv̄v̄ pojaslən̄ sən̄d̄ jukən̄s̄	84
Medḡr̄s̄ gosudarstvojas̄ da medḡr̄s̄ karjas̄	85
Kneəm̄ jəz̄jas̄ olən̄ muşar v̄l̄n̄	87

GEOGRAFIJA TERMINJAS.

Vьпзэдэма Овйк президиумэн.

A.

Akacija—акация
Antilopa—антилопа
Atmosfera—атмосфера
Atmosfernej osadokjas — атмосферные осадки
Asьvvьv—восток.

B.

Bereg—берег
Baguľnik—багульник
Buskov—вихрь
Bambuk—бамбук
Baovav—баобаб
Buzэд—обрыв
Bujvol—буйвол.

V.

Vereťavьv viz—верховые луга
Vakutan slэj—водоупорный слой
Vodonosnej stancija—водоносная станция
Vьvtas—возвышенность
Vinograd—виноград
Vostьmaşэм—зарница
Vizirnej liņejka—визирная линейка
Velikэj iľi Tіkэj океan—Великий или Тихий океан
Vakutan mi slэjjas—водонепроницаемые слои
Vanuan mi slэj—водоносный слой
Vodorazdel—водораздел
Vasэд trэpіk вэг—влажный тропический лес
Vэraşter—лесостепь
Vatuj—русло
Vіzmi—сельскохозяйственные угодья
Vojьv роlus—Северный полюс
Voj polarnэj more—Северное полярное море
Velэдэм—изучение
Vьbs—поверхность
Vьvtas—повышение
Vue—кочка
Voz—приток

Vojьv—север
Voşsa ть—проточное озеро
Va zavoditčan in—исток

G.

Glyza—глыба
Gorizont—горизонт
Gэra, sluda, ьв—гора
Gruntэvэj tuj—грунтовые дороги
Globus—глобус
Gippopotam—гиппопотам
Gьvdэм, vuzdэм—оползень
Gijena—гиена
Geografija—география
Gradusnej šetka—градусная сетка
Gradusnej sirota—градусная широта
Gradusnej dolgota—градусная долгота
Grača—граница
Gэrd pu—красное дерево
Gorizont viz—линия горизонта
Gagjas—насекомые
Gradjar—огород
Gэra lajkov—перевал
Gorizontlэn vok—сторона горизонта.

D.

Dolьna—долина
Duna—дюна
Duv—дуб
Delta—дельта
Dі—остров
Dor—окраина.

K.

Kompas (matka)—компас
Kurэgpоз—курятник
Krolіkpoz—крольчатник
Krut соj—крутой склон
Kамьs—камыш
Klimat—климат
Kэзд rojas—холодный пояс
Kaэa sьdэs—крупна
Kaуcіkэvэj pu—каучуковое дерево

Kokosəvəj paɫma—кокосовая пальма
 Krokodil—крокодил
 Klen—клен
 Kovyɫ—ковыль
 Kiparis—кипарис
 Karta—карта
 Kozuvkot—муравей
 Kəz—полуостров
 Kɫuɕ—родник
 Kəzəɫ zona—холодная зона
 Kɫəjkjas—бивни.

L.

Liɕajɫɫɫjas—лишайники
 Liɕanjas—лианы
 Lev—лев
 Leopard—леопард
 Luk—лук
 Lavɾ—лавр
 Liɕosfera—литосфера
 Lava—лава
 Ledɫɫɫik—ледник
 Liɕva—роса
 Lunvəv—юг
 Lunvəv poɫus—южный полюс.

M.

Mesta—местность
 Masstav—масштаб
 Miɕeraɫɫəj—минеральный
 Meredian—меридиан
 Miɕazəɫɫɫjas—полушарие
 Morz—морж
 Mi pəsa va—грунтовые воды
 Moskitjas—москиты
 Məɫk—холм
 More—море.

N.

Nɫɾ—болото
 Nərviz—направление
 Nəvɫudajtəm—наблюдение.

O.

Ovrag—овраг
 Okean—океан
 Osadok—осадок
 Obezana—обезьяна
 Oleanɫɾ—олеандр
 Oazis—оазис
 Ojɫɫan vizjas—заливные луга.

P.

Paktaləm—испарение
 Pogodɫa—погода

Priliv—прилив
 Puɕ, ɟəɟ—иней
 Poɫus—полюс
 Poɫarnəj kəe—полярный круг
 Poɫarnəj more—Полярное море
 Paɫma—пальма
 Popugaj—попугай
 Predmetjas—предметы
 Paralleljas—параллели
 Puktəm—наносы
 Port—порт
 Purga—метель
 Porɕvɫazanɫɫ—свинарник
 Prud—пруд
 Pləɫɫina—плотина
 Puɕjaləm, kəɫɫaləm—заморозок
 Pos—мост
 Pustəɫna—пустыня.

R.

Reljeɫ—рельеф
 Ruɕ—лиса
 Ravɫɫina—равнина
 Rasa—раса
 Rəɫvəvəv—запад.

S.

Sluda kost ju—горная река
 Sozvezɫɫɫɫɫ—созвездие
 Sad—сад
 Sportivnəj ploɕeadka—спортивная площадка
 Sora vəɟ—смешанные леса
 Serpas—рисунок
 Starica—старика
 Susa, kosəd—суша
 Slən—слон
 Səɫa—рябчик
 Savanjas—саванны
 Skorpion—скорпион
 Straus—страус
 Samum—самум
 Sovoɫ—соболь
 Step—степь
 Sredizemnəj more—Средиземное море
 Sojɫɫɫɫɫnəɫɫ statjas—соединенные штаты.

T.

Tujana uɟoddejas—удобные уголья
 Tropikjas—тропики
 Topografija—топография
 Turuna ɫɫɾ—травянистое болото
 Torf—торф
 Trəpa—тропа
 Tulan—куница
 Trəpiɕeskəj pojas—тропический пояс
 Tuɫeɫ—тюлень

Tundra—тундра
 Tukanь—туканы
 Tapiрь—тапиры
 Tarantul—тарантул
 Tajga—тайга
 Tar—тетерев
 Təvnyг—буря
 Tuvsov lūpa voja ətkuza—весенние
 равноденствия
 Tumaп—туман
 Tь—озеро.

U.

Uprazneпцə—упражнение
 Uсловnəј pasjas—условные знаки
 Uмерennəј pojas—умеренный пояс
 Uмерennəј zona—умеренная зона
 Uisa—влажность.

X.

Xinaa pu—хинное дерево
 Xлєvнəј pu (папа pu)—хлебное дерево.

S.

Sor—ручей
 Sluzjas—шлюзы
 Sosseјnəј tuј—шоссейная дорога
 Samaп—шаман
 Səјtьs vјjas—блуждающие огни
 Sip—шипы.

C.

Certez—чертеж
 Cereпахa—черепаха
 Cernəј more—Черное море
 Coјjas—склоны.

J.

Jagəd vьdtanin—ягодный питомник

Jukas—участок
 Jaguar—ягуар
 Juktəs—колодец
 Jaсєп—ясень
 Jьv—вершина
 Jіkьlələт—ледоход
 Jəга—лось
 Juvom, uстјə—устье.
 Ju—река

I.

Indəd—указатель.

Z.

Zaļiv—залив
 Zemļeсєrpalka—землечерпалка
 Zasuxa—засуха.

3.

3oriz vьdtanin—цветник.

Z.

Zmej—змея
 Zєvгa—зебра.

E.

Ezər—осока
 Ekvator—экватор.

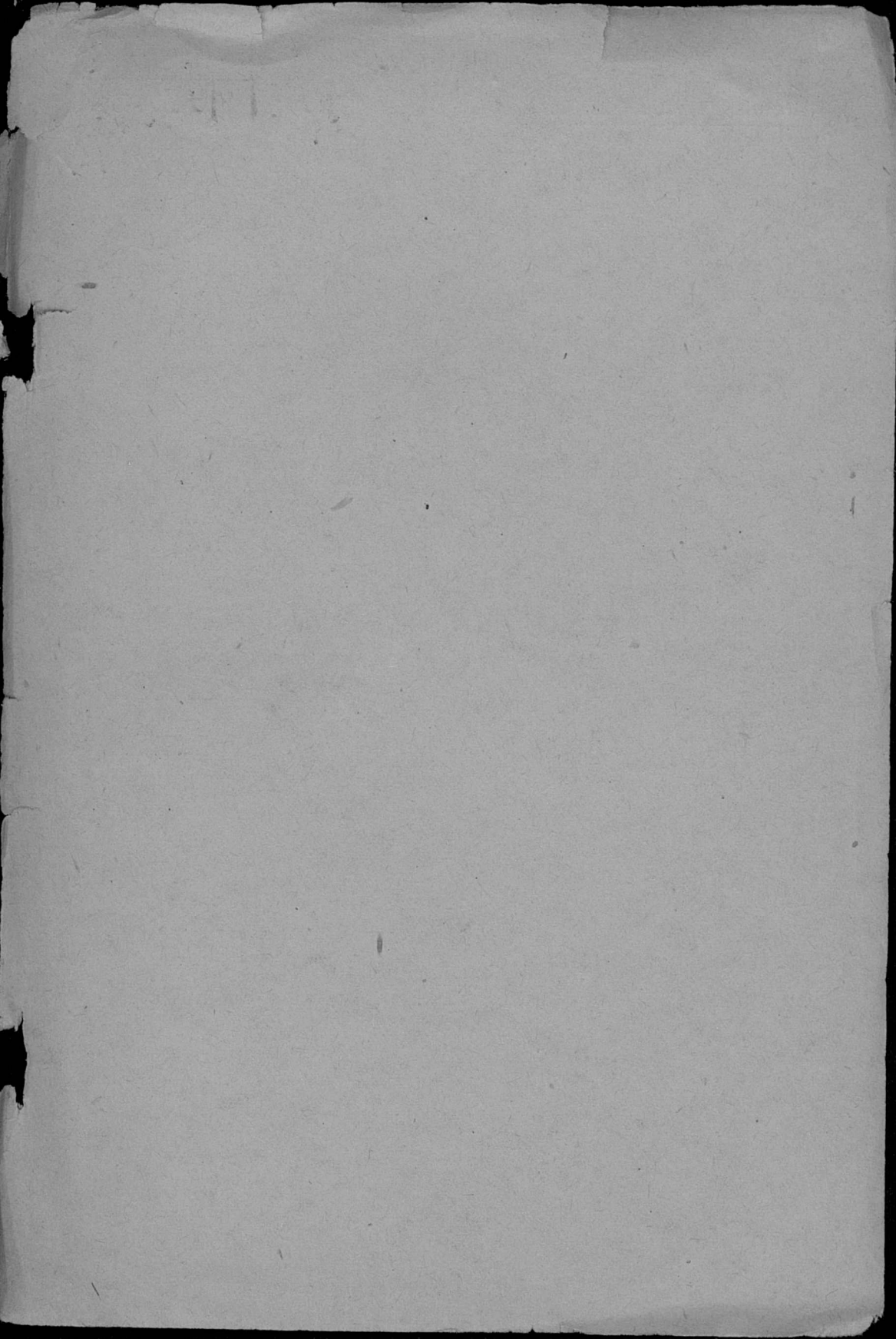
B.

Bьzd zєг—ливень.

Є.

Єəкəs vьvtas mesta—плоскогорье.

Инд. № 4282

Донъ 1 сѣт 25 нг.
переплет 30 нг.

30371

Коми-3

3-1542